

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**1980 SONRASI TÜRKİYE’DE EKONOMİK KRİZLER VE BU
KRİZLERİN GETİRDİĞİ BİR SONUÇ OLARAK BANKA
KONSOLİDASYONLARI**

Ozan KAYARKAYA

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Nilgün ACAR BALAYLAR

2006

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “1980 Sonrası Türkiye’de Ekonomik Krizler Ve Bu Krizlerin Getirdiği Bir Sonuç Olarak Banka Konsolidasyonları” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Adı SOYADI

Ozan KAYARKAYA

İmza

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Ozan KAYARKAYA
Anabilim Dalı : İktisat
Programı : Genel İktisat
Tez Konusu : 1980 Sonrası Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Bu Krizlerin Getirdiği Bir Sonuç Olarak Banka Konsolidasyonları
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü’nün tarih ve Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 18.maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI	☐	OY BİRLİĞİ ile	☐
DÜZELTME	☐	OY ÇOKLUĞU	☐
RED edilmesine	☐	ile karar verilmiştir.	

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. ***
Öğrenci sınava gelmemiştir. **

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir. Evet
Tez mevcut hali ile basılabilir.
 Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir.
Tezin basımı gerekliliği yoktur.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red

ÖZET

Tezli Yüksek Lisans

1980 Sonrası Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Bu Krizlerin Getirdiği Bir Sonuç
Olarak Banka Konsolidasyonları

Ozan KAYARKAYA

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimleri Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı
Genel İktisat Programı

Sanayi devrimi ile başlayan etkiler sonucunda dünya ekonomileri hızla gelişmiş ve kapitalist sistem ağırlık kazanmıştır. Özellikle 1980 sonrasındaki gelişmeler pazar ekonomisinin tüm dünyada geçerli ekonomik model olmasını sağlamıştır. Ancak kapitalist sistem gelişme süreci boyunca sık sık siyasi ve ekonomik krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Yirminci yüzyıl ekonomik krizlerin yaşanma sıklıklarının arttığı bir yüzyıl olarak karşımıza çıkmıştır. 1980 sonrasında ise ekonomik krizlerin finansal boyutları daha fazla ön plana çıkmaya başlamıştır. Ekonomik krizlerin en çok sarstığı ülkeler gelişmekte olan ülkeler olmuş, krizlerin yıkıcı etkisi bu tip ülkelerde daha uzun süre görülmüştür. Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan her kriz sonrası özellikle finansal piyasalarda önemli değişiklikler meydana gelmiştir.

Türkiye 1980 sonrası liberalleşme politikalarına ağırlık vermiş, serbest piyasa ekonomisine entegre olmak için önemli atılımlar yapmıştır. 1980 yılında başlayan değişim kısa zamanda ülkenin ekonomik gelişiminin hızını arttırmış ve finansal piyasalar gelişmiştir. Ancak Türkiye’de dünya ekonomisindeki örneklerde olduğu gibi, özellikle 1980 sonrası dönemde derin ekonomik krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Yaşanan ekonomik krizlerden sonra özellikle bankacılık sektöründe önemli gelişmeler meydana gelmiştir.

Türkiye’de 1980 sonrasında ekonomik gelişmelere paralel olarak bankacılık sektörü de hızla gelişmiştir. Ancak ülkemizdeki bankalarımız uzun süre yüksek kamu açıkları ve enflasyon ortamında çalışmış, dolayısıyla bankacılık sektörü asli fonksiyonlarını yerine getirmektense yüksek reel faizler nedeniyle kamu sektörünü fonlar hale gelmiştir. Bu süreç yeterince denetlenmeyen bankacılık sektörünün aşırı risk alımını da beraberinde getirmiştir. Finansal açıdan kırılgan hale gelmiş olan bankalar her ekonomik krizden fazlası ile etkilenmiş ve birçok banka ya iflas etmiş ya da fona devrolmuştur. Türkiye’deki bankaların birçoğu bu gelişmelere paralel olarak zorunlu konsolidasyonlara gitmek şeklinde çözüm aramıştır. 2002 yılından sonra sağlanan ekonomik istikrarla büyük çaplı yabancı bankaların Türkiye bankacılık sektörüne girişleri hızlanmıştır. Bu girişler genelde satın alma yolu ile konsolidasyonlar şeklinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla gerek ekonomik krizlerin getirdiği zayıflıkların etkisinden kurtulmak, gerekse dünya çapındaki bankalarla rekabet edebilmek gerekçeleriyle Türk Bankacılık Sektörü konsolidasyonlarla büyümeye devam edecektir.

Anahtar Kelimeler: 1) Kriz, 2) Ekonomik Kriz, 3) Bankacılık Sektörü, 4) Konsolidasyon 5) Banka Konsolidasyonları

ABSTRACT

Master Thesis

Bank Consolidations As A Result Of The Economic Crises In Turkey In Post-1980s

Ozan KAYARKAYA

Dokuz Eylul University
Institute Of Social Sciences
Economy Department

Due to a number of effects which appeared within the Industrial Revolution, world economies gained momentum and capitalist system started to be a main driver in the world. Especially the developments that occurred in post-1980s made the market economy to be a world-wide economic model. However, the capitalist system faced frequent political and economic breakups during its development process. And the 20th century is known to be a period in which the world experienced the most of those breakups. It is clear that the breakups directed its dimension to financial crisis after 1980s. The countries which are most affected by those crises are, without a doubt, the developing ones, where the devastating effects of these can be seen for a longer period of time. And each crisis in developing countries resulted in important changes in financial markets.

Turkey has given weight to liberalization policies in post 1980s and struggled to integrate itself in the free market economy. This struggle speeded up the country's economic development and generated financial markets. Unfortunately Turkey, just like the other examples in the world economy, suffered from severe economic crises in post 1980s. For this reason, banking sector had to face many important situations.

Banking sector experienced rapid development as parallel to the developments in Turkish economy post 1980s. Unlike their primary functions, the banks had to provide funds for the public sector because of high budget deficits and inflation. This process was too risky for the poorly checked banking operations. In the long run, the banks, which were vulnerable to all kinds of crises, could not resist any more and they either went bankrupt or were converted to the fund. After that most banks in Turkey had to consider consolidation in order to gain strength. Also by the economic stabilization provided in 2002, foreign banks gained access in Turkish banking sector. This access showed itself in purchasing or consolidation of banks. It is believed that Turkish banking sector will suspend its growth by consolidations not only to resist the breakups the crises bring, but also to compete with the banking giants in the world.

**Keywords: 1) crisis 2) economic crisis 3) banking sector
4) consolidation 5) bank consolidations**

**1980 SONRASI TÜRKİYE'DE EKONOMİK KRİZLER VE BU
KRİZLERİN GETİRDİĞİ BİR SONUÇ OLARAK BANKA
KONSOLIDASYONLARI**

YEMİN METNİ	II
TUTANAK	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR	XI
TABLO LİSTESİ	XII
ŞEKİLLER VE GRAFİKLER LİSTESİ	XIII
GİRİŞ	XIV

BİRİNCİ BÖLÜM

**EKONOMİK KRİZ KAVRAMI VE EKONOMİK KRİZLERİ
AÇIKLAMAYA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR**

I-	EKONOMİK KRİZLER	1
	A. Ekonomik Kriz Kavramı	1
	B. Ekonomik Kriz Türleri	3
	1. Reel Ekonomik Krizler	5
	2. Finansal Krizler	6
	a. Mali Kriz	7
	b. Para Krizi	8
	c. Bankacılık Krizleri	11
II-	EKONOMİK KRİZLERİ AÇIKLAMAYA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR	13
	A. Klasik Ekolde Ekonomik Kriz	13
	B. Marksist Ekolde Ekonomik Kriz	14
	C. Keynesyen Ekolde Ekonomik Kriz	15
	D. Monetarist Ekolde Ekonomik Kriz	17
	E. Yeni-Klasik Ekolde Ekonomik Kriz	18
	F. Arz Yönlü Ekolde Ekonomik Kriz	19
	G. Rasyonel Bekleyişler Ekolünde Ekonomik Kriz	21
III-	EKONOMİK KRİZLERE YOL AÇAN FAKTÖRLER	21
	A. İçsel Faktörler	22
	1. İçsel Ekonomik Faktörler	22

2. İçsel Politik Faktörler	23
3. İçsel Sosyo-Kültürel Faktörler	25
B. Dışsal Faktörler	26
1. Dışsal Ekonomik Faktörler	26
2. Dışsal Politik Faktörler	28
3. Dışsal Sosyo-Kültürel Faktörler	28

İKİNCİ BÖLÜM

BANKACILIKTA KONSOLİDASYON VE KRİZLERİN ROLÜ

I- BANKACILIKTA KONSOLİDASYON	30
A. Konsolidasyon Türleri	30
1. Konsolidasyon Kavramı	31
2. Konsolidasyon Türleri	32
a. Birleşmeler	32
(1). Yatay Birleşmeler	33
(2). Dikey Birleşmeler	34
(3). Topluluk Birleşmeleri	35
(4). Sınır Ötesi Birleşmeler	35
b. Devralmalar	36
c. Ortak Girişimler ve Stratejik İttifaklar	37
B. Banka Konsolidasyonlarının Nedenleri	37
1. Temel Nedenler	37
a. Ölçek Ekonomisinden Yararlanmak	37
b. Deregülasyon	39
c. Yasal Düzenlemeler	40
d. Pazar Gücünü Arttırmak	40
e. Vergi Avantaj Sağlama	41
f. Çeşitlilik	42
g. Teknolojik Etkiler	43
2. Diğer Nedenler	43
a. Yönetici Fayda Maksimizasyonu	44
b. Kibir Hipotezi Yaklaşımı	44
c. Bilgi Hipotezi	45
d. Sinerji Hipotezi	45
C. Banka Konsolidasyonlarının Etkileri	46

1. Konsolidasyonların Etkilerine Genel Bakış	46
2. Banka Konsolidasyonlarının Ekonomi Üzerine Etkisi	48
3. Banka Konsolidasyonlarının Toplum Üzerine Etkisi	49
D. Banka Konsolidasyonlarının Avantajları ve Dezavantajları	51
II- EKONOMİK KRİZLER VE BANKACILIK SEKTÖRÜ	53
A. Ekonomik Krizlerin Makro Ekonomik Etkileri	53
1. Krediler ve Faiz Oranları Üzerine Etkisi	54
2. Yatırımlar ve İşsizlik Üzerine Etkisi	55
3. Enflasyon Üzerine Etkisi	56
4. Kamu Maliyesi Üzerine Etkisi	56
5. İşletmeler ve Borsa Üzerine Etkisi	56
B. Finansal Krizlerin Bankacılık Sektörü Üzerine Etkileri	57
1. Banka Hücumu	58
2. Zararına Satışlar	58
3. Diğer Bankalara Mevduat Kaçışı	58
4. Kaliteye Yöneliş	59
5. Nakite Yöneliş	60
C. Reel Ekonomik Krizlerin Bankacılık Sektörü Üzerine Etkileri	61
1. Geri Dönmeyen Krediler Açısından Etkileri	61
2. Kredi Hacminin Daralması Açısından Etkileri	62
3. Faiz Oranlarındaki Artış Bakımından Etkileri	62
4. Maliye Politikaları Açısından Bankacılık Sektörü Üzerine Etkisi	63
III- DÜNYADA YAŞANMIŞ ÖNEMLİ EKONOMİK KRİZLERİN BANKA KONSOLİDASYONLARI ÜZERİNE ETKİSİ	63
A. Güneydoğu Asya Krizi	64
B. Rusya Krizi	66
C. Brezilya Krizi	67
IV- EKONOMİK KRİZLERİN BANKA KONSOLİDASYONLARINA ETKİLERİ	68
A. Makro Ekonomik Krizlerin Banka Konsolidasyonlarına Dolaylı Etkileri	69
B. Bankacılık Krizlerinin Banka Konsolidasyonları Üzerine Doğrudan Etkileri	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE EKONOMİK KRİZLER VE BANKA
KONSOLİDASYONLARI

I-	TÜRKİYE'DE YAŞANMIŞ EKONOMİK KRİZLER	72
	A. Türkiye Ekonomisinin Yaşadığı Krizlere Genel Bakış	73
	B. 1980 Ekonomik Krizi ve 24 Ocak 1980 Kararları	74
	1. Ekonomik Krizin Temelleri	74
	2. 24 Ocak 1980 Kararlarının İçeriği	77
	3. 24 Ocak 1980 Kararlarının Sonuçları	79
	4. 1988 Ekonomik Dar Boğazı	81
	C. 5 Nisan 1994 Krizi	82
	1. Krize Yol Açan Faktörler	82
	2. 5 Nisan 1994 Kararları	86
	a. Piyasalarda Dengeyi Sağlamaya Yönelik İstikrar Önlemleri	87
	b. Kamu Kesimi Mali Dengesini Sağlamaya Yönelik Önlemler	88
	c. Ödemeler Bilançosu Açıklarının Kapatılmasına Yönelik Önlemler	88
	d. Yapısal Düzenlemeler	88
	3. 5 Nisan 1994 Sonrası	89
	D. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri	91
	1. Kriz Öncesi Gelişmeler	91
	2. Enflasyonla Mücadele Programı ve Kasım 2000 Krizi	93
	3. Şubat 2001 Krizi ve TL'nin Dalgalanmaya Bırakılması	97
	4. Şubat 2001 Krizi Sonrası ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı	100
II-	TÜRKİYE'DE YAŞANMIŞ EKONOMİK KRİZLERİN BANKACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNE ETKİLERİ	102
	A. 1980 Ekonomik Krizinin Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri	102
	B. 5 Nisan 1994 Krizi ve Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri	106
	C. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri ve Bankacılık Sektörü Üzerine Etkileri	114
III-	TÜRKİYE'DE BANKA KONSOLİDASYONLARI	125
	A. Zorunlu Banka Konsolidasyonları	126
	B. Piyasa Tarafından Gerçekleştirilmiş Gönüllü Banka Konsolidasyonları	130
	C. 2002 – 2006 Döneminde Türk Bankacılık Sektörünün Analizi	134

D. HSBC Demirbank Konsolidasyonu	143
1. HSBC Bank ve Demirbank Hakkında Genel Bilgiler	143
a. HSBC Bank A.Ş.	143
b. Demirbank A.Ş.	145
2. Birleşme Nedenleri	145
3. HSBC Demirbank Konsolidasyonunun Yöntemi	148
SONUÇ VE ÖNERİLER	150
KAYNAKÇA	162

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	Adı Geçen Eser
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
A.Ş.	Anonim Şirket
ATM	Otomatik Para Makinesi
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
DİBS	Devlet İç Borçlanma Senedi
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
ECB	Avrupa Merkez Bankası
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	Uluslararası Para Fonu
İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KİT	Kamu İktisadi Teşekkülü
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
POS	Otomatik Ödeme Sistemi
s.	Sayfa No
SPK	Sermaye Piyasası Kurulu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBB	Türkiye Bankalar Birliği
TCMB(MB)	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TEFE	Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TL	Türk Lirası
TMSF	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TPKKK	Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi
USD	Amerikan Doları
vb.	Ve bunun gibi
YTL	Yeni Türk Lirası

TABLO LİSTESİ

Tablo 3.1.	5 Nisan 1994 Krizi Öncesi ve Sonrası Ekonomik Gelişmeler	86
Tablo 3.2.	12 Aylık Cari Açık / Döviz Rezerv Oranı	95
Tablo 3.3.	Banka Aktifleri / GSYİH	103
Tablo 3.4.	Toplam Aktifler İçinde Menkul Kıymetlerin Payları	104
Tablo 3.5.	1980 – 2000 Döneminde Bankalarımıza Ait Çeşitli Rasyolar	109
Tablo 3.6.	Bankaların Ellerindeki Menkul Kıymetlerin GSYİH' ye Oranı	110
Tablo 3.7.	Pasiflerin Kendi İçinde Dağılımı, Toplam Banka Bilançosu	111
Tablo 3.8.	Takipteki Alacaklar (1993 – 1997)	112
Tablo 3.9.	Bankacılık Sektöründeki Gelişmelere İlişkin Bazı Göstergeler	114
Tablo 3.10.	TMSF Bankaları Konsolide Bilançosu (30 Nisan 2001 itibariyle)	118
Tablo 3.11.	Özkaynakların Gelişimi (1993-2002)	119
Tablo 3.12.	Bankaların Kar/Zarar Durumu (1993-2002)	120
Tablo 3.13.	Takipteki Alacaklar (1998 – 2002)	122
Tablo 3.14.	Banka Aktiflerinin Gelişimi (1993 - 2001)	122
Tablo 3.15.	Cumhuriyetten Günümüze Zorunlu Banka Konsolidasyonları	129
Tablo 3.16.	Türkiye – AB15 Karşılaştırması (Seçilmiş Finansal Göstergeler)	130
Tablo 3.17.	Bankacılık Sisteminde Çalışanlar	136
Tablo 3.18.	Özkaynaklar (Mart 2006)	138

ŞEKİLLER VE GRAFİKLER

Şekil 1.1.	Ekonomik Krizlerin Sınıflandırılması	4
Şekil 1.2.	Sermaye Hesabı Krizi ve Kredi Daralması Arasındaki Nedensellik Bağları	10
Grafik 3.1.	Yoğunlaşma Oranları	105
Grafik 3.2.	Mevduatın Gelişimi	111
Grafik 3.3.	Şube Sayıları Yıllara Göre Dağılımı (1999 – 2006)	125
Grafik 3.4.	Bankacılık Sektörü Aktif Toplamının Hisse Yapısına Göre Dağılımı	132
Grafik 3.5.	2000 – Haz. 2006 Döneminde Aktif/GSYİH	137
Grafik 3.6.	Sermaye Yeterlilik Rasyosu (2001 – Eyl. 2006)	139
Grafik 3.7.	Net Faiz Geliri / Toplam Aktifler (Eylül 2001 – Eylül 2006)	141
Grafik 3.8.	Türkiye’de Yabancı Banka Sayısının Gelişimi (1999 – 2006)	141

GİRİŞ

Bu çalışmada Türkiye’ de 1980 sonrası ekonomik krizler ve bu krizlerin getirdiği bir sonuç olarak banka konsolidasyonları durumunu analiz edebilmek için, ekonomik krizler ve bu krizlerden bankacılık sektörünün nasıl etkilendiği analiz edilmiştir.

Bu amaçla tezin ilk bölümünde ekonomik kriz kavramına yer verilmiş, ekonomik kriz kavramı ve ekonomik kriz türleri üzerinde durulmuştur. Konunun daha iyi kavranabilmesi açısından iktisat teorilerinin ekonomik kriz kavramına nasıl baktıklarına göz atılmıştır. Son olarak da ekonomik krizlere yol açan faktörlere değinilmiştir.

İkinci bölümde bankacılıkta konsolidasyon ve krizlerin rolü üzerinde durulmuştur. Bu amaçla konsolidasyon kavramına ve türlerine ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Son yüzyılda özellikle de ekonomik krizlerden sonra ortaya çıkan konsolidasyon ihtiyaçlarına bankaların ne sebeplerle başvurduğu sıralanmıştır. Son olarak dünyada yaşanmış önemli ekonomik krizlerden sonra ortaya çıkan banka konsolidasyonları örneklerine yer verilmiştir.

Son bölümde 1980’ den sonra ülkemizde ekonomik ve sosyal maliyetleri çok yüksek olan krizler sayısal verilerle anlatılmıştır. Bu krizlerin bankacılık sektörünü nasıl etkilediği üzerinde yapılan inceleme sonucunda Türkiye’ nin banka konsolidasyonları sürecine girdiği saptanmıştır. Konsolidasyona giden bankalarımız ve bankalarımızın bugünkü durumlarına ayrıntılı olarak yer verilmiş ve gerek ekonomik koşulların gerekse yasal uygulamaların bankacılık sektörünü konsolidasyonlara iteceği ama bu konsolidasyonlarla sektörün büyüyeceği, daha sağlam ve rekabetçi bir yapıda ilerleyeceği sonucuna varılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK KRİZ KAVRAMI VE EKONOMİK KRİZLERİ AÇIKLAMAYA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

I- EKONOMİK KRİZLER

18. yy'ın ikinci yarısı itibariyle ortaya çıkmaya başlayan sanayi devrimi dünya ekonomilerini yeni bir kavramla tanıştıyordu. Bu yeni kavramın adı “ekonomik kriz” di. Söz konusu yeni dönemde ülke ekonomileri birbirleri ile ilintili hale gelmişlerdi. Bu ilinti artık yerel kriz olgusunun sona erdiğini gösteriyordu. O güne kadar iktisat teorisinde fazla yer bulmamış kriz kavramı, yaşanan krizlerin uluslararası boyuta ulaşmasıyla önem kazanmıştı. Bu bağlamda bu bölümde önce ekonomik kriz ve krizin tipleri incelenecektir.

A. Ekonomik Kriz Kavramı

Kriz kelimesinin kökeni Yunanca olup, “karar vermek” anlamına gelmektedir. Çünkü aslında kriz yeni bir durumu ifade etmektedir. Yeni bir durumda yeni bir karar anını ifade eder. Bu karar anı öyle bir zamandır ki, gelecekte ne olacağı, nasıl olacağı, şimdi yapılanlara bağlıdır ve en geniş anlamıyla yeni başlangıçlar döneminin geçiş sancılarını bünyesinde barındırır.¹ İşte bu geçiş sancıları kriz durumunu oluşturmaktadır.

Günümüzde kriz sözcüğünün ifade ettiği anlam, “bir süreçte ani dönüşüm noktası; ekonomi ve politika alanında istikrarsız ve tehlikeli bir durumu ifade eden güç dönem” olarak nitelendirilmektedir.² Kriz alt ve üst yapı arasında ortaya çıkan çelişkiler sonucunda eski yapılanmanın tam olarak bitmediği, fakat yeni bir yapılanmanın henüz tam olarak ortaya çıkmadığı bir zaman dilimi olarak ele alınabilir.

¹ Gülten Kazgan, Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul, 1985, s.78.

² William Collins and Sons, Collins English Dictionary, Collins Co. Ltd., London, 1986, s.369.

Kriz kavramını açıklamaya çalışırken, dünyada yaşanmış krizlerin niteliği, derinliği, yaygınlığı ve süresi arasındaki bağlantıyı dikkate almak gerekir. Krizin ortaya çıkışı ve gelişimi temel alındığında iki tür krizden söz edilebilir. Konjonktürel kriz; bir konjonktür devresindeki aşırı üretim durumudur, yani arz talepten fazladır. Onu durgunluk safhası izlemektedir. Bu dönemde de üretimde azalma yaşanır. Sonuçta toplam arz ve toplam talep eşitleninceye kadar kriz süreci devam eder. Yapısal kriz durumunda ise birikimin normal oluşumunu engelleyen problemlerin mevcut olduğu durum görülmektedir.³

Tüm bu açıklamalardan sonra ekonomik kriz kavramı, ekonomik gelişme süresinde mal ve hizmetlerin arz ve talep dengelerinin bozulması, karşılıklı etkileşimle tüm ekonomik unsurlar arasındaki ilişkilerin kopukluğa uğraması şeklinde tanımlanabilir. Gerçekte ekonomik kriz bir süreç olup, onu oluşturan tüm unsurları ilgilendirmektedir.

Ekonomik kriz kavramını kapitalist üretim ilişkilerinin hüküm sürdüğü bir pazar ekonomisi çerçevesinde ele alırsak, en yalın ifadesiyle iktisadi kriz, pazar ekonomisinin kendi işleyişini, kendi kuralları içerisinde sürdürmez hale gelmesidir. Kapitalist bir ekonomide bu kuralsızlığın ortaya çıkması, kendi içsel çelişkilerinin neticesinde de olabilir, sistemin dışsal şoklara karşı kendini savunacak mekanizmalardan yoksun olmasından da kaynaklanabilir.⁴ Ekonomik istikrarın bozulması, beklenilmeyen bir durumun ortaya çıkmasına veya düz çizgi şeklinde gelişen bir durumun, olayın, oluşumun kesintiye uğramasına neden olur.⁵

Ekonomide aniden ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan olayların makro açıdan ülke ekonomisini, mikro açıdan ise firmaları ciddi anlamda sarsacak sonuçlar ortaya çıkarması mümkündür. Üretimde hızlı bir daralma,

³ Gouverneur Jacques, Kapitalist Ekonominin Temelleri, Çev: F. Başkaya, İmge Kitapevi, Ankara 1997, s.43.

⁴ Dursun Seyfioğlu, “**Ekonomik Kriz**”, http://www.odevsitesi.com/default.asp?islem=dok_indir&odevno=82620, (10.04.2006).

⁵ Askeri Aslan, Ahmet Şeker, Erdal Yaşa, Nizamettin Özaydın, İhsan Öztürk, “**Kriz ve Sosyal Refah**”, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/askeriaslan.htm>, (10.04.2006).

fiyatlar genel seviyesinde ani düşme, iflaslar, işsizlik oranında ani artış, ücretlerde gerileme, borsada çöküş, spekülâtif hareketler vb. faktörler ekonomik krizlerin başlıca sonuçlarındandır.⁶

Ekonomik krizler, reel ve finansal sektörlerde arz fazlalığı veya talep daralmasından da kaynaklanabilir. Gerek arz, gerekse talep krizinin ortaya çıkmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Ekonomik krizler, organizasyon dışı konjonktürel nedenlerden kaynaklanabileceği gibi organizasyon içi nedenlerden de kaynaklanabilir. Ekonomik krizlerin nedeni, her zaman ‘ekonomik nedenler’ de olmayabilir. Örneğin, ülke düzeyinde ortaya çıkan doğal afetler (deprem, yangın, sel baskını vb.) ekonomik kriz nedeni olabilir. Bunların dışında ekonomik süreç içerisinde üretim, istihdam ve fiyatlar genel seviyesinde ortaya çıkan ani konjonktürel hareketler ve dalgalanmalar da depresyon, hiperenflasyon, işsizlik gibi krizlere neden olabilir. Konjonktürel hareketler piyasa ekonomisinin kendi tabii işleyişi neticesinde ortaya çıkan gelişmelerdir. Bunun yanı sıra, devletin ekonomiye iktisat politikası araçları ile müdahale etmesi de (örneğin, ani devalüasyon, vergi oranlarının arttırılması veya vergi yükünün ağırlaştırılması gibi) ekonomik krizlere neden olabilir.⁷

Tüm bu açıklamalardan sonra ekonomik kriz kavramı, ekonomik gelişme sürecinde mal ve hizmetlerin arz ve talep dengelerinin bozulması, karşılıklı etkileşimle tüm ekonomik unsurlar arasındaki ilişkilerin kopukluğa uğraması şeklinde özetlenebilir. Bir sonraki bölümde kriz türlerine yer verilecektir.

B. Ekonomik Kriz Türleri

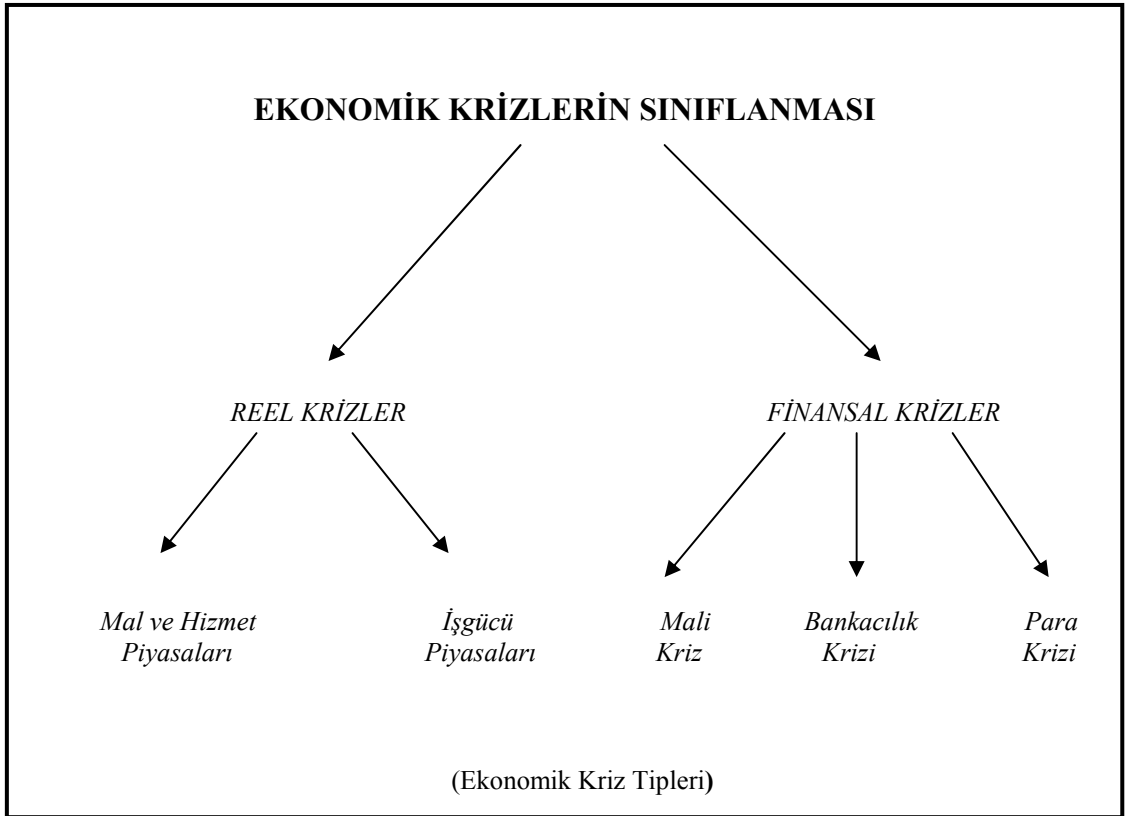
Ekonomik kriz kavramını açıkladıktan sonra ekonomik kriz tiplerine değinmekte fayda olacaktır. Buradan hareketle Şekil 1.1’deki tablodan faydalanılabilir. Tabloya bakıldığında krizlerin nasıl sınıflandığı kolayca anlaşılacaktır. Buna göre temelde krizler siyasi ve ekonomik kriz olmak üzere iki

⁶ Çoşkun Can Aktan , Global Ekonomik Krizler Sorunu, “**Zaman Kitap**”, İstanbul, 2004, <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/global-sorunlar/global-kriz.htm>. (12.04.2006).

⁷ Aktan, a.g.e.

ana ayrıma tabii tutulabilir. Ekonomik krizler ise reel sektör krizleri ve finansal sektör krizleri şeklinde sınıflandırılabilir. Reel krizler, üretimde ve/veya istihdamda önemli daralmalar şeklinde ortaya çıkarlar. Finansal krizler ise ekonominin reel kesimi üzerinde tahrip edici etkiler yaratabilen ve piyasaların etkin işleyiş gücünü bozan finansal piyasa çöküşleridir. Bu bölümde tezimizin yönü açısından finansal krizler üzerinde daha fazla durulacaktır.

Şekil 1.1. Ekonomik Krizlerin Sınıflandırılması

Kaynak: Melike Bildirici ve İlker Parasız, *Finansal Makro Ekonomi*, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2003, s.494.

Ekonomik krizleri finansal krizler ve reel krizler olmak üzere ikiye ayırabiliriz.

1. Reel Ekonomik Krizler

Reel krizler ekonominin mal-hizmet ve işgücü piyasalarındaki “miktarlarda” yani üretimde ve/veya istihdamda ciddi daralmalar (durgunluk/ve/veya işsizlik krizi) biçiminde ortaya çıkmaktadır.⁸ Reel sektörü İşgücü ve Mal ve Hizmet piyasaları şeklinde ikiye ayırabiliriz. İşgücü piyasalarındaki "miktar"larda yani üretimde ve/veya istihdamda ciddi daralmalar (durgunluk ve/veya işsizlik krizi) biçiminde ortaya çıkar. Mal ve hizmet piyasalarındaki genel fiyat düzeyinin sürekli artışları ise, bilindiği üzere, enflasyon olarak adlandırılır. Eğer bu artışlar belirli bir sınırın üstündeyse, buna enflasyon krizi de denebilir.

Enflasyon krizi, mal ve hizmet piyasalarındaki genel fiyat düzeyindeki sürekli artışların belirli bir sınırın üzerinde olmasıdır. Durgunluk krizi ise, fiyatlar genel seviyesindeki artışların, ekonomide mal ve hizmet üretiminde yatırımları teşvik edecek düzeyin altında gerçekleşmesidir. Bir başka deyişle durgunluk krizi, ekonomide yeterince yatırımın yapılmaması dolayısıyla GSMH artış hızının düşük düzeyde kalmasıdır.⁹ Bir başka reel kriz türü olan işsizlik krizi ise, emek piyasasındaki işsizlik oranlarının alışılmış seviyenin üzerinde olması şeklinde ortaya çıkan krizlerdir.

Reel krizler doğrudan ekonominin üretim yapan kısmı ile ilgilidir. Reel sektörün üretim yapması için sermaye ve girişimciye ihtiyacı vardır. Sermayenin bulunmasını sağlayan kesim ise finansal kesimdir. Dolayısıyla bu iki kesim birbirileri ile ilişkilidir. Birinde oluşacak olan bir kriz diğerini de doğrudan etkilemektedir.

⁸ Aykut Kibritçioğlu, “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2000”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Cilt 1, Yıl 7, Sayı 41, Eylül-Ekim, 174-182, <http://www.yeniturkiye.com/display.asp?c=0441>, (04/08/2006).

⁹ Ahmet Özkan, “Ekonomik Kriz ve Muhasebe Uygulamalarına Bazı Yansımalar”, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** Cilt: 23, Sayı:2, Ankara, 200, s.2.

2. Finansal Krizler

Finansal krizler, çeşitli faktörlere bağlı olarak finansal piyasalarda ortaya çıkan dalgalanmalar ve buna bağlı olarak finansal piyasaların kendinden beklenen fonksiyonları yerine getirememesi olarak tanımlanabilir.¹⁰

Krizler, finansal yatırımcıların ülke koşullarının riskli hale geldiği konusundaki beklentilerine bağlı olarak, giriştikleri spekülasyon atakları sonucu başlar ve atakların yoğunluğu ölçüsünde şiddet kazanır. Spekülasyon motifleriyle ülkeler arasında hızla yer değiştiren sermaye, ulusal ekonomiler için istikrarsızlık kaynağı olmakta, ülkeden sermaye çıkışı ve ülke parasının değerindeki kuvvetli dalgalanmalar reel ekonomiye yansıyan önemli sorunlar yaratabilmektedir. Sermaye hareketlerinin hızla artışının, ulusal ekonomiler açısından getirdiği sorunlar genel olarak finansal krizler olarak ele alınmaktadır.¹¹

Finansal krizlerle ilgili iki tür göstergeden söz edilebilmektedir. Bunlar, ülke koşullarının yatırım riskinin arttığını gösteren ve bu nedenle finansal bir krizin doğacağı konusundaki beklentileri besleyen ön göstergeler ile yaşanan krizin boyutları hakkında bilgi veren temel göstergeler olmaktadır. Finansal krizlerin doğacağına dair ön göstergelerin başında, ulusal paranın aşırı değerlenmesi, M2 para arzının uluslararası rezervlere oranında ve/veya cari açıkların milli gelire oranında aşırı yükselmeler gelmektedir.¹² Gelişen ülkeler genelde sabit döviz kuru uyguladıklarından ulusal paranın reel olarak belirli bir düzeyin üzerinde değer kazanması kriz beklentilerinde önemli diğer bir faktördür.

Bir ekonomide finansal krizin doğacağına dair beklentileri besleyen bu göstergeler dışında, yaşanan krizin boyutları hakkında bilgi veren temel göstergeler de söz konusudur. Döviz kurlarındaki büyük dalgalanmalar, gecelik

¹⁰ Muharrem Afşar, Finansal Küreselleşme ve Türk Bankacılık Krizleri Üzerine Etkisi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 1558, Eskişehir, 2004, s.77.

¹¹ Gülten Demir, Asya Krizi ve IMF, Der Yayınları No:268, İstanbul, 1999, ss.59-60.

¹² Muhammet Akdiş, Global Finansal Sistem Finansal Krizler ve Türkiye, Beta Yayınları, İstanbul, s.22-23.

faizlerde yaşanan aşırı yükselmeler ve döviz rezervlerindeki önemli miktarda azalmalar bu göstergelerin başlıcalarıdır. Finansal krizleri; mali kriz, para krizi ve bankacılık krizi olmak üzere üç ana başlık altında inceleyebiliriz. Bu krizler genellikle birbirini takip ettikleri için bunlar arasında çok kesin çizgilerle ayırım yapılamadığı da genel bir görüş olarak belirtilmektedir.

a. Mali Kriz

Paranın tasarruf sahiplerinden, kurumlardan ve piyasalardan yatırım yapan kişi ve kuruluşlara kanalize edilmesine mali akım denir. Bu esnada ekonomide meydana gelen olumsuzluklar, para aktarım sürecini etkiler ve sürecin iyi işlememesine neden olur. Buna mali kriz denir.¹³

T. Weblen mali krizi, kredilerin iptali, yüksek iskonto oranı, düşük fiyatlar, zorlanan satışlar ve değer eksikliği olarak tanımlamaktadır. Onun için mali kriz, refah esnasında arttırılan genişletilmiş kredi likidasyon işleminin bir sonucudur. Bu problem, düşük karlılık beklentilerinin daha düşük bir mal aktifleştirmesi (mal üretimi veya stok artırım) ve kredi kısıtlaması yüzünden meydana gelir.¹⁴ Yani firmalar kısa dönemde mali kriz beklentisiyle kredilerin pahalı hale geleceğini düşünürler. Dolayısıyla kredi kullanarak üretim yaptıkları ürünleri azaltma yoluna gideceklerdir. Bu durum değer azalışına ve satışların zorlanmasına sebep olacaktır.

Marx ve Wojnilower mali krizi, paranın ani duraksamasıyla sonuçlanan daha şiddetli bir dalgalanma olarak görürler. Bu iki teoriyen arasındaki fark şudur: Marx para talebini borç yükümlülüklerinin ödenmesi için bir araç olarak görürken, Wojnilower, para talebini üretimi gerçekleştirme amacıyla ele almaktadır.¹⁵

¹³ R.G. Hubbard, *Financial Markets and Financial Crisis*, The University of Chicago Press, Chicago, 1996, s.335.

¹⁴ Süleyman Aydın, “1980 Sonrası Küresel Ekonomik Krizler ve Türkiye Ekonomisine Etkileri”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmamış Doktora Tezi Kütahya 2002, s.9.

¹⁵ Aydın, a.g.e., s.10.

Tanımlarda da anlaşılacağı üzere, mali kriz, genellikle kambiyo, dış borç ve bankacılık krizlerini içine alan bir sorunu ifade eder. Mali krizin temel nedenleri yetersiz mali düzenlemeler, yanlış yatırım, yetersiz denetim sonucu kredi disiplininin bozulması, batık kredi probleminin mali sistemi tıkaması gibi nedenler olarak gösterilebilir. Sonuçta mali kriz, ekonomik yapıları sarsıcı bir boyut alabilir. Ülkeler uluslararası düzeyde işbirliği yapmak zorunda kalabilir ve daha fazla dışa bağımlı hale gelebilirler.

b. Para Krizi

Para krizleri, sabit döviz kuru sistemlerinde piyasa katılımcılarının taleplerini yerel para ile piyasaya sunulmuş aktiflerden yabancı aktiflere kaydırmaları sonucu, merkez bankasının döviz rezervlerinin tükenmesi şeklinde ortaya çıkan krizlerdir.¹⁶ Bir ülke parasının üzerindeki spekülasyon saldırı bir devalüasyonla veya şiddetli değer kaybıyla sonuçlanırsa veya merkez bankası büyük miktarlarda rezerv satmak veya faiz oranlarını önemli oranlarda yükseltmek suretiyle parayı korumaya zorlanırsa bir döviz veya para krizi oluştuğu görülecektir.

Döviz kurunda bu ani hareket ve sermaye akımlarındaki hızlı değişme para krizinin oluşmasındaki başlıca etkenlerdir. Böyle bir durumda ülke parasına olan spekülasyon bir atağın bir devalüasyonla sonuçlanması, ülke ekonomisinin uluslararası rezervinin hacimlerinin azalması, ve faiz oranlarının yükselmesi sonuçları kaçınılmaz olur. Ulusal parayı korumak bu noktadan sonra daha maliyetli bir hale gelir. Böylece sadece döviz kuru değişimleri değil, uluslararası rezerv ve faiz oranları hareketlerini de içine alan spekülasyon baskı endeksi para krizini açıklamaktadır.¹⁷

Para krizlerini ödemeler dengesi krizi ve döviz kuru krizi şeklinde ikili bir ayırımı tabi tutmak mümkündür. Sabit kur sistemleri uygulayan ülkelerdeki para krizleri ödemeler dengesi krizi olarak adlandırılabilir. Burada dikkat döviz

¹⁶ Güven Delice, "Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 20, Ocak-Haziran 2003, ss. 57-81.

¹⁷ Melike Bildirici ve İlker Parasız, **Finansal Makro Ekonomi**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2003, ss 492-493.

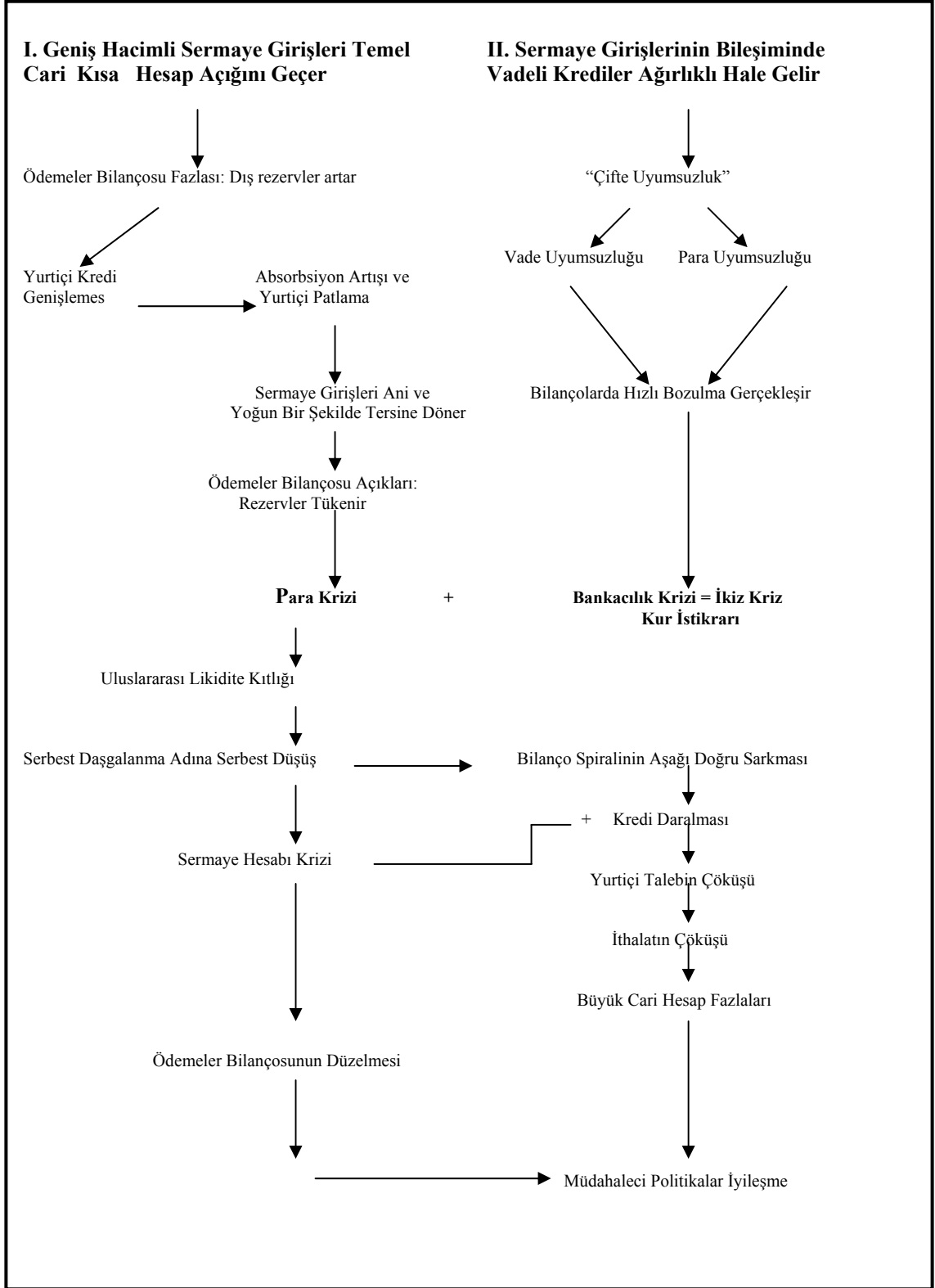
rezervi azalmalarına çekilirken, esnek kur sistemi uygulanan ülkelerdeki krizlere döviz kuru krizi adı verilir. Bu durumda ise rezerv azalmaları yerine kur değişmelerine dikkat edilmesi gereklidir.¹⁸

1990 sonrası dönemde gelişmekte olan ülkelerde yaşanan para krizlerinin büyük bir kısmında krizin tetiğini çeken unsur yüksek sermaye hareketliliğinin ortaya çıkardığı sermaye hesabı krizleri olmuştur. Teorik olarak, sermaye akımlarındaki bir tersine dönme para krizlerini başlatabilir ve dış finansman kaynaklarının tükenmesinden dolayı cari hesap açıklarında bir azalmayı beraberinde getirebilir. Sermaye hesabı krizlerinin en önemli iki bileşeni, hacimli sermaye girişleri ve bu sermaye içerisinde kısa vadeli kredilerin ağırlıklı olmasıdır. Bu iki durum birlikte para ve bankacılık krizlerine yol açmaktadır.¹⁹ Söz konusu krizlerin oluşum mekanizmaları genel olarak Şekil 1.2’de gösterilmiştir.

¹⁸ Kibritçioğlu, a.g.e.

¹⁹ Delice , a.g.e,s.60.

Şekil 1.2. Sermaye Hesabı Krizi ve Kredi Daralması Arasındaki Nedensellik Bağları

Kaynak: Yoshitomo Masaru and Sayuri Shirai, "Policy Recommendations for Preventing Another Capital Crisis", **Technical Background Paper**, Asian Development Bank Institute, 7 July 2000, s.85.

c. Bankacılık Krizleri

Finansal krizler genellikle ekonomik ortamda değişme korkusunun yer aldığı bir bekleyiş ile başlar. Bu arada piyasada finansal kurumlardan bazılarının ödeme güçlerini kaybettiği korkusu hakimdir. Likit ihtiyacı giderek artar. Hemen ardından reel varlıkların paraya dönüştürülmesi güdüsü ortaya çıkar. Varlık fiyatları hızla aşağı doğru düşer. Ardından banka paniği ve banka hücumu (rush) başlar. Talep yetersizliği ve reel varlık satışlarından karlar ve servetler giderek azalır. Sonuçta bu duruma dayanamayan bazı bankalarda iflaslar baş gösterir. Böylece bankacılık krizi ortaya çıkması için ortam oluşmuş olur.

Bankacılık krizinin, genellikle bankaların yükümlülüklerini yerine getiremeyerek ertelemeye zorlayan, banka başarısızlıkları ve banka iflasları durumunda; mevduatların kendilerine ödenmeyeceği şüphe ve korkusu ile banka müşterilerinin bir veya daha fazla bankadan kaçışları durumunda; geniş ölçüde geri dönmeyen kredilerin yaşanması halinde veya hükümetlerin bu durumu önlemek için kurtarma yada kamulaştırma operasyonlarıyla müdahale ettiği durumlarda ortaya çıktığını söyleyebiliriz.²⁰

Bir bankaya olan güvensizlik nedeniyle meydana gelen mevduat çekilişleri güvenilir olan başka bankalara veya piyasalara kayacaktır. Daha ilerlemiş boyutta ekonomide olan tüm bankalara güvensizlik oluşmuş ise tasarruflar nakite yönelir. Bu aşamada tasarruflar ya güven telkin eden kamu menkul kıymetlerine kayar, ya döviz şeklinde tutulur, yada yurt dışındaki bankalara kayabilir.²¹

Merkez Bankası'nın söz konusu aşamalarda yerinde müdahalesi ile kriz belirli bir noktada kırılabilir, aksi durumda ayakta kalmayı başaramayan zayıf bünyeli bankalar birbiri ardına iflas eder. Bu durumdan aynı zamanda ayakta kalmayı başaran bankalar da olumsuz etkilenecektir. Çünkü yükselen faiz

²⁰ G. Gülsün Yay, 1990'lı Yıllarda Finanssal Krizler ve Türkiye Krizi, **Yeni Türkiye**, Yıl:7, Sayı:4, 2001, s.1236.

²¹ Ařşar, a.g.e, s.93.

oranları, kısa sürede borç-alacak dengesini bozmuş olacak ve ardından bankaların kredi portföyleri de bozulmuş olacaktır.

Bankacılık krizlerinin birçok nedeni olabilir. Ancak günümüzde görülen asıl sebep, geç yapılan reformlardır. Tek bir bankada olan kriz, genelde kötü yönetimden kaynaklanır. Ancak, kriz birçok bankayı içine alıyorsa, yapısal bir problem var demektir. Bankacılık sektörünün dışsal etkileri olduğundan, devlet, bankaları iflastan kurtarmak için müdahale eder. Krizde olan bankalara büyük fonlar aktarılır. Böylece, krizin etkisi uzun ve büyük olur. Ülkelerin kredibiliteleri etkilenir.

Bankacılık krizleri para krizlerinden daha uzun süreli olma eğilimi taşırlar ve ekonomik faaliyet hacmi üzerinde daha şiddetli etkiler doğururlar.²² Sermaye işlemleri üzerindeki kontroller ve diğer finansal kısıtlamalar nedeniyle bankacılık krizleri 1950'ler ve 1960'larda yaygın değildiler. Fakat 1970'lerden bu yana sıklıkla ve para krizleriyle ardarda ortaya çıkmaya başladılar. 1970'lerden 1990'lara uzanan dönemde yapılan araştırmaların sonuçları, 1970-85 arasında daha çok para krizleri olduğunu, 1980'lerin ortalarından itibaren de bankacılık krizlerinin arttığını göstermektedir.²³

Çalışmamız ana noktasını bankacılık krizleri oluşturmaktadır. Bankacılık krizlerinin sayısı yukarıda da belirttiğimiz gibi son yirmi yılda oldukça artmış, bu artış bankacılık düşüncesini değiştirmiştir. Yerel ve cılız bankalar yerine konsolidasyonlarla daha büyük ve sermaye yapısı güçlü bankalar finansal piyasaların aktörleri olmaya başlamıştır. Özellikle ülkemizde son yirmi yıl içerisinde yaşanan ekonomik krizler ve bu krizlerin sonucunda Türkiye'de ihtiyaç duyulan banka konsolidasyonları bu savı destekler niteliktedir.

²² Delice, a.g.e. s.61.

²³ Oğuz Esen, Bankacılık Krizleri, Yeniden Yapılandırma Programları ve Türk Bankacılık Sektörü, Esiad Yayınları, Sayı:1 , İzmir, 2005, s.4.

II- EKONOMİK KRİZLERİ AÇIKLAMAYA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

18 yy'ın ikinci yarısından itibaren iktisat alanında kriz kavramıyla ilgilenilmeye başlanmıştır. Bu konuda ortaya çeşitli teoriler atılmıştır. Merkantilizme karşı ortaya çıkan klasik iktisadi düşünce sistemi, varoluşunu oluşturan temel varsayımları nedeniyle ekonomik krizi yok saymıştır. Marksist düşünce ise ekonomik krizin nedenini aşırı üretim olarak görmüş ve çözüm önerileri getirmiştir. 1929 Dünya Ekonomik Krizinin patlak vermesiyle birlikte klasiklerin denge teorisinin tersine dengesizlik teorisinin temelini oluşturan Keynes ön plana çıkmıştır.

A. Klasik Ekolde Ekonomik Kriz

İktisat biliminin kurucusu sayılan klasikler 18. yy'ın ikinci yarısından itibaren dünya ekonomisinde yerini almışlardır. Klasik okulun başlıca temsilcileri, Adam Smith, David Ricardo, J. Trobert Malthus ve J. Baptiste Say'dır.

Klasik iktisadın dayandığı bazı varsayımlar şunlardır. Her arz kendi talebini doğurur (say kanunu). Ücret, fiyat ve faizler esnektir (miktar kuramı). Bütün piyasalarda tam rekabet koşulları işlemektedir. Klasiklere göre eğer ekonomiler tam rekabet koşulları içindeyse, o ekonomi kaynakları optimum olarak kullanmaktadır. Yani böyle bir durumda üretime katılan her faktör, yaratılan katma değerden marjinal verimliliğe uygun bir pay alacaktır. Böyle bir ekonomide gelir dağılımı adil olur, ödemeler dengesi açıkları olmaz, söz konusu ekonomi her zaman denge halindedir. Bu durumda kriz söz konusu değildir.

Klasik düşüncenin ekonomik kriz kavramını olanaksız saymasının altında yatan etkenlerin başında Mahreçler Kanunu (Say Yasası) gelmektedir.

“Say kanunu kısaca ekonomideki toplam mal ve hizmet arzının bunlara yönelik talebe eşit olduğunu ifade etmektedir. Yani bir dönemde üretilen mal ve hizmetlerin satışından elde edilen gelirler üretim faktörlerinin sahiplerine dağıtılmakta ve bunlarda tüm gelirlerini cari dönemde üretilen mal ve hizmetleri satın almakta kullanılmaktadır.”²⁴

Arz ve talebin kısa sürede dengeye gelmesi Klasik iktisadi görüşü ekonomide kriz olmayacağı sonucuna götürmüştür. Eğer herhangi bir alanda fazla bir üretim yapılmış olsa bile kriz olmayacaktır. Çünkü fazla üretim, fazla gelir yaratacak, fazla gelir fazla tüketim ilişkisiyle döngü kurulacaktır. Klasik düşüncede bu görüşe ilk karşı çıkan Robert Malthus olmuştur. Malthus, kapitalist ekonomilerde kriz olabileceği ve bu krizin öne sürdüğü teori nedeniyle oluşabileceğini ileri sürmüştür.²⁵ Malthus’a göre ekonomi her zaman dengede olamayacaktır çünkü tüketim kaynakları, insan nüfusu kadar hızlı artmayacaktır. Ona göre tüketim kaynakları aritmetik bir oranla artarken (2,4,6...) , insan nüfusu geometrik olarak (2,4,8,16,32,...) artacaktır. Bunun sonucunda ekonomide bir arz yetersizliği olacak ve bu durum dengeye gelene kadar bir kriz sürecinden geçilecektir.

B. Marksist Ekolde Ekonomik Kriz

Temel olarak, üretim araçlarında özel mülkiyet yerine toplumsal mülkiyeti sağlamayı ve emeğin sömürülmesini önlemeyi amaçlayan, merkezi planlama ve devlet otoritesi ilkelerine dayanan sosyalist düşünce sisteminin kurucularından Marks’ın krizle ilgili yorumlar şöyledir.

“Marks’a göre kapitalizm iki hasım sınıf tarafından şekillenir. Bunlar üretim araçlarına sahip olan kapitalist burjuva sınıfı ve topraksız proletaryadır. Her ne kadar bu sınıflar kanun önünde eşit ve serbestse de, proletarya sermaye sahipleri karşısında zayıftır ve yaşabilmesi için kendisine ücret sunulması

²⁴ Kemal Yıldırım ve Doğan Karaman, Makro Ekonomi, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı, Yayın No: 145, Eskişehir, 1999, s.145.

²⁵ Enver Özcan, Ekonomik Bunalımlar, SBF Yayınları, Ankara, 1981, s.43.

gerekir. Marks'a göre emeğe asgari geçimini sağlayacak malları satın almasına yetecek kadar ödeme yapılır. Ancak emek, bu malların üretilmesi için gerekli olan zamandan daha fazla çalışır. Böylece kapitalistlere giden bir artı değer oluşur. Doğası gereği ve diğer kapitalistler karşısında rekabet sonucu kaybetmek korkusuyla üretim faktörü sahipleri artı değeri makine şeklinde biriktirir ve yeni emeği işe alır. Marks emeğe tüm ürettiği miktara eşit ödeme yapılmayarak sömürülmesine karşın, makinenin sömürülmeyeceğini farzetmektedir. Sabit sermaye emeğe göre artmaya devam edecektir. Böylece artı değer oranı, dolayısıyla varsayım olarak kar oranı düşecektir. Çünkü toplam sermayenin sömürülebilir bileşiğinin bütün içindeki oranı azalacaktır. Öte yandan, Marks, teknik ilerlemenin emek tasarrufu sağlayacağını, böylece çalışanların işlerini kaybederek işsizler ordusu rezervine katılacağını varsaymaktadır. İşsizler ordusunun varlığı ücretleri daha da düşürücü etki yapacaktır. Kapitalistler arasındaki rekabetin artması zayıf firmaların güçlülere devredilmesiyle yoğunlaşma olgusuna neden olacaktır. Sistem birkaç zengin kapitalist ve sefil çalışanlar olarak kutuplaşacaktır.²⁶ Böylece ekonomide sermaye birikiminin artması sonucunda meydana gelen üretim fazlasını emecek bir tüketim artışı söz konusu olmayacağından kapitalist sistemin dönemsel olarak krize girmesi kaçınılmaz olacaktır.”²⁷

Marksistlere göre ekonomik krizlerin temel nedeni kapitalist sistemin yapısında bulunan çelişkilerdir. Yaşanan krizler aşırı üretim ve yetersiz tüketim sonucunda ortaya çıkmaktadır. Fiyat ve piyasa mekanizmasına dayalı kapitalist ekonomilerin krizlere sürüklenmesi kaçınılmazdır.

C. Keynesyen Ekolde Ekonomik Kriz

1929 dünya ekonomik buhranının baş göstermesiyle birlikte Keynesyen düşünce de şekillenmeye başlamıştır. İngiliz iktisatçı John Mynard Keynes (1882-1946), iktisadi sorunlara klasiklerden farklı yaklaşımlar getirmiştir. Keynes, ekonomik sorunların incelenmesinde klasikler gibi kısmi denge

²⁶ İlker Parasız, Modern Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1999, s 389-390.

²⁷ Ergül Han, İktisada Giriş, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 1992 s.38.

(piyasalar bazında yapılan denge varsayımları kastedilmektedir) varsayımlarından değil, ekonominin tümünü kapsayan genel denge koşullarının araştırılmasının zorunluluğunu ortaya koymuştur. Yani Keynes'in çalışmalarının başlıca özelliği makro yaklaşım olmuştur. Keynesçi düşünce sistemi, klasiklerin temel yaklaşımı olan otomatik denge fikrine karşı çıkmış ve dengesizlik teorisini savunmuştur. Keynesyenler, ekonomilerin kendi hallerine bırakılınca dengeye varamayacağını, tersine, dengesizlik durumunun süreceğini belirtmişlerdir. Keynesyen düşüncede dengesizlik durumu ulusal ekonomiler için normaldir ve devlet bu duruma maliye politikaları ile müdahale etmelidir.

Keynesyenlere göre, ekonomik krizin başlıca sebebi; yüksek üretim kapasitesi bulunan bir ekonomide bu kapasitenin kullanılmamasıdır. Bu da, ekonomik birimlerin gelirlerini yatırımlar yerine tasarruflara ayırması demektir. Sonuçta, ekonomide işsizlik ortaya çıkacaktır. Yine de, Keynesçi düşüncenin işsizliği normal kabul ettiği düşünülürse yatırım yetersizliği ile ekonomik kriz ilişkisini başka noktalarda aramak gerekir. Çünkü, Keynesyen teoride denge, tam istihdam düzeyine bağlı değildir.²⁸

Keynesyenlere göre, dünya ekonomik krizinin en büyük nedeni toplam talepteki yetersizliktir. Bu talep yetersizliği, eksik istihdamın başlıca nedenidir ve kapitalist sistemin, klasiklerin iddia ettiği gibi tam istihdamı garanti edecek bir mekanizması yoktur. Keynes bu durumda devlet müdahalesi gerektiğini öne sürmüş toplam talebin arttırılması ile ekonomik krizin sona erebileceğini iddia etmiştir.

Keynes'i klasiklerden ayıran en önemli noktalardan birisi de faiz oranlarının belirlenmesidir. Keynes'e göre yatırım düzeyi, aktiflerin beklenen marjinal getirileriyle, onların marjinal üretim maliyeti (sermayenin marjinal etkinliği) tarafından belirlenir. Buda yatırım düzeyini, gelir düzeyinin en önemli belirleyicisi olarak gösterir. Faiz oranları ile doğrudan otomatik bir ayarlayıcı mekanizma olmayışı, ekonomideki eksik istihdamın en önemli nedenidir. Keynes

²⁸ Özcan, a.g.e., s.120.

için faiz oranı para ve tahvil stoklarının arz ve talebi tarafından belirlenen parasal bir olgudur.²⁹ Dolayısıyla, yatırımlar ve tasarruflar arasında faiz oranları aracılığıyla dengeleyici bir ilişki kurulamaz.³⁰

Keynesyen düşünce dünya ekonomik buhranından sonra oldukça etkili olmuş ve krizli yıllarda uygulamaya konulmuştur. Başarılı sonuçlar elde edildiyse de 1970’li yıllara gelindiğinde, enflasyon ve işsizliğin bir arada yaşandığı ekonomik durum (stagflasyon) karşısında Keynesyen teorinin eskisi kadar çözümleyici olmadığı anlaşılmıştır. Ancak yine de Keynesyen düşüncenin iktisat alanında önemli açılımlar getirdiği bir gerçektir.

D. Monetarist Ekolde Ekonomik Kriz

Keynesyen yaklaşımın savlarına karşılık, M. Fridman’ın önderliğini yaptığı parasalcılar, Keynesyen iktisadı şiddetli bir şekilde eleştirmişler, daha çok serbest piyasa ekonomisine dayalı ve ekonomi politikası içinde para arzına önemli bir yer veren, parasalcı görüşü ortaya atmışlardır. Parasalcı yaklaşım, aynı zamanda “çağdaş miktar kuramı” olarak da bilinir. Bu görüşte, maliye politikasının toplam talep üzerindeki etkileri sorgulanarak, para politikasının önemi vurgulanmıştır. Monetaristler, bir ekonomideki istikrarsızlıkların temelinde, para arzındaki düzensiz dalgalanmaların yattığını ileri sürerler. Yani iktisadi krize, para politikasındaki başarısızlığın, 1929 Dünya Bunalımı örneğinde özellikle 1929– 1933 arasındaki parasal daralmanın neden olduğunu iddia ederler.³¹ Parasalcılara göre parasal genişleme, kısa dönemde geçici olarak yüksek reel gelire yol açar. Ancak uzun dönemde artan para arzı, sadece enflasyon oranındaki yükselmenin belirleyicisidir. Kısa dönemde milli gelir artışı, uzun dönemde ise enflasyon şeklinde etki yapan para arzı artışı; ekonomideki enflasyona tepki olarak para otoritelerinin para arzını daraltmaları sonucunu doğuracak, bu da durgunluğa yol açacaktır. Özetle; temel iktisadi

²⁹ İlker Parasız, *İktisada Giriş*, 6. Basım, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998, s.160.

³⁰ Yıldırım ve Kemal, a.g.e., s.159.

³¹ C. P. Kindleberger, *The Financial Crises of the 1930s an 1980 Similarities and Differences*, Kyklos Press, New York, 1988, 41, ss. 171–176.

durgunluğun sebebi, parasal daralmalardır. Temel enflasyonist dönemlerin sebebi de parasal genişlemedir. Böylece, iktisadi dalgalanmanın temelinde uygulanan yanlış politikalar yatmaktadır. Dolayısı ile yanlış para politikaları uygulanmaz ise, ekonominin nispi olarak istikrara kavuşacağı söylenir.³² Monetaristler, iyi bir para politikasının, para arzında sabit bir artışa izin veren bir politika olduğunu savunurlar. Keynesyenlerin müdahaleci makro politikalarının, ekonomide istikrarsızlık yaratacağını, pür maliye politikasının dışlama etkisi nedeni ile ekonomi üzerindeki olumlu etkisinin az olacağını ileri sürerler. Sonuç itibari ile en iyi politika maliye politikası değil, iktisadi büyüme oranını temel alan, buna göre para arzını sabit ve istikrarlı bir oranda artıran para politikasıdır. Böylece, ekonomideki dalgalanmalar en aza indirilebilir ve fiyatlar genel düzeyinde istikrar sağlanabilir.³³

Monetarist görüşler 1970'lerden sonra ekonomi politikalarında oldukça etkili olmuştur. Ekonomi alanında önemli bir çığır açan bu görüş, krize para politikası ile müdahale edilmesi konusunda realitede bir çok uygulamaya temel oluşturmuştur.

E. Yeni-Klasik Ekolde Ekonomik Kriz

Yeni Klasik Ekol, klasik modelin varsayımlarını kabul ederek ekonomik dalgalanmaların nedenlerin açıklanabileceğini savunmaktadır. Yeni Klasik Ekole göre, fiyatların esnek olmadığı, bilgi eksikliği ve piyasanın düzgün işleyişini engelleyen geleneklerin olduğu hallerde, ince ayar yapan yararlı bir devlete ihtiyaç vardır. Bunun dışında devletin ekonomiye müdahalesi işleri daha kötü yapacaktır.³⁴

³² Ömer Yılmaz, Alaattin Kızıltan, Vedat Kaya, "İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme Ve Para Krizleri", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 24, Ocak - Haziran 2005, ss. 77-96.

³³ Sabri Emsen, **Ekonomik Krizler ve Türkiye Denevimi**, Beta Yayınları, İstanbul, 2003, s.32.

³⁴ Çiğdem Karış, Devlet, Etkinlik ve Kalkınma, **Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2004, s.5.

Rasyonel Bekleyişler Kuramı'na dayanan Yeni Klasik İktisat da paracılar gibi ekonomik düzenin ve para talebinin istikrarlı olduğunu öngörür; ekonomik karar birimlerinin beklentilerini içsel ve rasyonel olarak alır. Reel ve parasal sektörler arasında bir bağlantı bulunduğunu reddeder (Klasik Dikotomi). Para politikası kriz üzerinde reel sonuçlar doğuramayacaktır. Çünkü beklentiler duruma çok hızlı uyum sağlayacaktır. Ekonomik karar birimlerini kısa ya da uzun dönemde sistematik biçimde yanıltabilme olanağı yoktur. Yani beklenen iktisat politikaları etkinsizdir. Para ve maliye politikaları hem kısa hem de uzun dönemde reel sektör üzerinde etkili olamayacak yalnızca fiyatlar genel seviyesinin yükselmesine (enflasyona) yol açacaktır ve bu politikada ısrar edilmesi ekonomik krizi derinleştirecektir. Bunun nedeni karar birimlerinin ücret ve fiyatların fiyat bekleyişlerine karşı duyarlı olmasıdır. Ekonominin reel kesimini iktisat politikaları ile etkileme, işsizlik oranının doğal işsizlik oranının altında tutma çabaları her aşamada enflasyonist bekleyişlerin ve dolayısıyla enflasyon hızının artarak artmasına neden olacaktır. Ancak beklenmedik iktisat politikaları ekonomik konjonktürü etkileyebilecektir.³⁵

F. Arz Yanlı Ekolde Ekonomik Kriz

1980'li yılların başlarında Arthur Laffer ve diğer bazı iktisatçılar tarafından açıklanan ve "Arz-Yönlü İktisat" olarak bilinen teori, esasen Say Kanunu'nun yeniden gündeme getirilmesidir. Arz-yönlü iktisatçılar, 1970'li yıllardaki iktisadi sorunların toplam arz yerine toplam talebe ağırlık veren talep-yönlü iktisat politikasından kaynaklandığını savunmaktadırlar.³⁶ Bu iktisatçılar, sorunu bu şekilde belirledikten sonra çözümü de üretimi teşvik edecek politikalarda aramaktadırlar. Onlara göre, üretimi teşvik edecek en önemli araç vergi indirimleridir. Önemle belirtmek gerekir ki, Laffer' in vergi oranları ve vergi gelirleri arasında kurmuş olduğu teorik ilişki ve yaptığı geometrik yorum, bu teorinin temelini oluşturmuştur.

³⁵ Enver Alper Güvel, "Türkiye Ekonomisinin Kısa Dönem Analizi (1987-1997): Makro Politikalar ve Ekonomik Dalgalanmalar Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme", s. 19, <http://www.econturk.org/enver.pdf>, (30.11.2006).

³⁶ Çoşkun Can Aktan, "Arz İktisadı", <http://www.canaktan.org/ekonomi/iktisat-okullari/okullar/arz-iktisat.htm>, (11.06.2004).

Arz yanlı iktisat ekolünde ekonomik kriz toplam talepteki değişimlerle ilgili politikalar öneren Keynesyen görüşün yetersiz kalması sonucu ortaya çıkmıştır. Bu arayışların sonucunda, yeni olmayan, özellikle mikro ekonomide geniş uygulama alanı bulan üretime yönelik önlemleri öne çıkaran Arz Yönlü Ekonomi görüşü ileri sürülmüştür.³⁷

Arz yanlı iktisatçılara göre ekonomide eksik istihdam, büyüme, enflasyon, ödemeler bilançosu dengesi gibi sorunların büyük bir kısmı ekonominin arz yönü ile ilgilidir. Arz yanlı politikalar çoğu kez Monetarizmle birlikte ele alınır. Monetaristlerin piyasaların serbestleştirilmesi, risk üstlenilmesi, verimliliğin artırılması gibi önerdikleri politikalar arz yanlı iktisatçılar tarafından da savunulmaktadır. Arz yanlı politikalar çoğu kez serbest piyasaya yönelik politikaları içeriyorsa da Keynesyen iktisatçılar tarafından savunulan, doğası gereği müdahaleci ve serbest piyasanın başarısızlıklarına karşı oluşturulan arz yanlı uygulama önerilerini de kapsar. Arz yanlı politikaların büyük bir çoğunluğunu kamu harcamalarının azaltılması, kamu sektörünün küçültülmesi, vergi indirimleri ile üretim teşviki, kurumlar vergisi indirimleri ile yatırımın artırılması, sendikaların gücünün azaltılması, özelleştirme, serbestleştirme, serbest ticaret ve sermaye hareketleri gibi piyasa yönlü politikalar oluşturmaktadır.

Ekonomik krize getirdiği bakış açısı özellikle stagflasyonla mücadelede etkili bir politika olarak görülmüştür. Vergi indirimleri Keynesyen iktisadın stagflasyon konusundaki boşluğunu doldurmaktadır. Bu nedenle ABD’de uygulama alanı bulmuş ve nispeten başarılı olmuştur. Bugün, teorik planda vergi oranındaki indirimlerin vergi hasılatı artışı yaratacağı beklentisinin gerçekte gerçekleşmeyeceği düşüncesi nedeniyle birçok ülkede, uygulamaya geçirilememektedir.

³⁷ Zeynel Dinler, İktisada Giriş, Bursa, Ekin Kitapevi, 2001, s.302.

G. Rasyonel Bekleyişler Ekolünde Ekonomik Kriz

Rasyonel Bekleyişler tüm mevcut bilgi temel alınarak yapılan tahmin ve insanların geleceği öngörmek için tüm mevcut enformasyonu optimal olarak kullanılacağını varsayan iktisat ekolüdür. Rasyonel bekleyişler teorisi bireylerin sistematik öngörü hatası yapmayacaklarını vurgulamaktadır. Tersine gelecekle ilgili tahminlerin ortalama olarak doğru verileceğini işaret etmektedir. Etkin ve temiz piyasa hipoteziyle Yeni Klasik Ekolün temelini oluşturmuş ve temelde paralel görüşler savunulmuştur.

Rasyonel bekleyişler teorisinin ortaya koyduğu en önemli tespit “beklenti ne yönde ise gerçekleşme o yönde çıkar” tezidir. Dolayısıyla gelecekte ekonomi üzerinde olumsuz bir durum beklentisi mevcutsa, bu beklenti ile ekonomik kriz oluşacaktır. Çünkü tüm ekonomik birimler bu yönde bir beklenti içinde olduklarından aldıkları kararlarda bu sonucu doğrulacaktır. Ayrıca kriz sürecinde “olumsuz beklentilerin olumsuz gerçekleşme yaratması” düşüncesi ekonomik krizleri derinleştirici etkiler yapacaktır.³⁸

Buraya kadar yapılan açıklamalarda ekonomik kriz kavramı ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bundan sonraki bölümde ekonomik krizlere neden olan faktörler incelenecektir.

III- EKONOMİK KRİZLERE YOL AÇAN FAKTÖRLER

Ekonomik krizlere neden olan faktörleri kendi aralarında iki temel öğeye ayırarak inceleyebiliriz. Bunlardan ilki ekonominin veya ülkenin kendi içsel dinamiklerinden kaynaklanan içsel faktörlerdir. Diğeri ise ekonomiyi doğrudan etkileyen ancak kendi dışındaki gelişmelerden kaynaklanan dışsal faktörlerdir.

³⁸ Mahfi Eğilmez, “**Global Kriz ve Türkiye’ye Etkileri**”, http://www.mahfiegilmez.nom.tr/kose_2.htm, (03.12.2006).

A. İçsel Faktörler

1. İçsel Ekonomik Faktörler

Bir ülke ekonomisinin sistem, yapı ve süreç boyutlarında ortaya çıkan aksaklıklar krizlere neden olabilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik yapı tam olarak oturmamıştır. Bu tip ekonomilerde piyasanın işleyişi ile merkezden yönetim arasında uyumsuzluk vardır. Dolayısıyla hem koordinasyonsuzluktaki yetersizlikler hem de enformasyonun tam olarak dağılmaması piyasa ekonomisinin etkin olarak çalışmasını engellemektedir. Bu tür ülkelerde dikkat çeken bir başka önemli konuda yatırım malları bakımından bu ülkelerin dışa bağımlı olmasıdır. Söz konusu ülkelerde tarım ekonomisinin can damarını oluşturmaktadır ve iklim koşullarına bağımlıdır. Sanayi, tarım ve hizmetler sektörünün ülke ekonomisi içindeki dağılımı ise dengesizdir.

Çağdaş büyüme teorileri, bir ekonomide gerçekleştirilen yatırım hacmini büyümeyi belirleyen ana faktör olarak görür. Genel ekonomiden de bilindiği gibi yatırım hacmi iç ve dış tasarrufa bağlıdır. Tasarruf eğiliminin yeterli olmaması büyüme önünde bir engeldir. Ayrıca gerçekleşen tasarruflar yatırıma dönüşmeyip tüketim mallarına giderse, tasarruflar geri dönüşü olmayan bir yere kanalize olur. Bu durum bu ülkede tasarrufların yastık altına kaymasına neden olacaktır. Yeterli tasarruf yapamayan bu tip ülkelerde üretim devamı için gereken döviz, yurt dışından borçlanma yolu ile gelecektir. Bu noktada ise ortaya diğer bir dengesizlik durumu olan dış açık çıkacaktır. Dış açığı kapatmak için gereken döviz ülke içindeki yüksek faiz ile sağlanabilecektir. Böyle bir durumda yabancı kaynaklı sıcak para ülkeye giriş yapacaktır. Bu durum ise geçici bir refahlamayı ifade eder. Çünkü yüksek faiz beklentili sıcak sermaye, o ülkenin parasından dövize doğru dönüp hızla dışarıya çıkarsa, geçici refah ortadan kalkacak ve ekonomik kriz kaçınılmaz olacaktır.

Yukarıda değinildiği gibi, bu olumsuzluklar, kötü bir merkezi yönetim ile devam ederse ortaya kamu kesimi açıkları çıkacaktır. Bu durumlarda Merkez

Bankasının gücüne bağılı olarak kamu kesimi ve dış ticaret açıkları finanse edilebilir. Ancak bu yanlış yapının devam etmesi kamu kesimi açıklarını arttırıcı bir rol oynar. Bu açıkların artışı beraberinde ağır sonuçlar getirecektir. İlk olarak böyle bir durumda ülke kaynaklarını özel sektörden çok kamu kesimi kullandığı için faiz oranları yüksektir. İkinci olarak kaynaklar israf; suistimaller ve yolsuzlukların alabildiğine arttığı kamu sektöründe kullanılınca üretimi kamçılayan verimli alanlara yeteri kadar kaynak kalmamaktadır. Üçüncü olarak başta bankalar olmak üzere parası olanlar, devlet tahvili ve hazine bonosu satın alarak önemli kazançlar sağlamaktadırlar.³⁹ O halde üretim ekonomisinden çok rant ekonomisi bu tip durumlarda geçerli olacaktır.

Rant ekonomisinin olduğu ülkelerde yasal düzenlemeler de zayıf kalmakta, kara para, kayıt dışı ekonomi artmaktadır. Bu durum ilk olarak vergi adaletsizliğini gündeme getirir. Devlet kayıt dışı sektörden vergi toplayamayınca dolaylı vergilere yönelecektir. Ayrıca vergi veren kesimin doğrudan vergilerini arttıracaktır.

Tüm bunlar yanında ekonomi de faaliyet gösteren tüm aktörler kendilerini sürekli bir kriz ekonomisi üzerine programlamaktadırlar. Dolayısıyla ülke ekonomilerinde görülen nispi iyeleşmeler bile yeni bir krizin habercisi olarak algılanmaktadır. Ülkedeki kriz beklentileri istikrarın yakalanmasına engel olacaktır.

2. İçsel Politik Faktörler

Ülke ekonomilerinin yön almasındaki önemli kurumlar siyasi etkilerden uzak olmalıdır. Bazı kamu kurumlarının özerkliği böyle bir durumda gündeme gelmektedir. Eğer kurumlar politik düzenin etkisinde kalırsa ekonomiler için rekabet düzeni bozulmakta ve kurumların faaliyetleri amaçlarından sapmaktadır. Böyle bir durumda kurumların etkin olarak faaliyet göstermelerini beklemek

³⁹ Üzeyir Aydın, “Türkiye’de 1980 Sonrasında Yaşanan Ekonomik Krizlerin Analizi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Genel İktisat Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2003, s.53.

hayalcilik olacaktır. Bu tip problemler daha çok gelişmekte olan ülkelerde baş göstermektedir. Bu tip ülkeler demokratik yapılarını tam olarak oturtamamış olduklarından her türlü suistimale açıktır. Dolayısıyla ekonomik istikrarın sağlanması için izlenen ekonomik programları yöneten Merkez Bankası, Para Kurulu gibi kurumlar siyasi etkiyle karar alabilirler. Böyle bir durumda ekonomik istikrar programından sapma görülebilir. Bu durum da yeni krizlere neden olabilir.

Gelişmekte olan ülkelerin mevcut politik sistemi, Batı tipi demokrasinin taklidi olan şekli demokrasidir.⁴⁰ Bu tip ülkelerde şekli demokrasi sistemi temsilcilerden oluşmaktadır. Bu yapılanma temsilci sistemi ile çalışır. Halkın seçimlere katılma oranları çok yüksektir. Ancak demokratik yaşam anlayışı gelişmiş ülkelere göre nispi olarak çok azdır. Yani alınan kararlara katılım yada protesto gibi demokratik davranış kalıpları gelişmemiştir. Böyle bir ortamda oluşturulan “demokratik örgütler” kendi ekonomik çıkarlarını toplumun çıkarlarından önde tutarlar. Dolayısıyla yapılan yatırımlar siyasi amaçlı olur. İçsel ekonomik nedenlerde de bahsettiğimiz gibi gelişmekte olan ülkelerde zaten az olan tasarruflar verimsiz alanlara kayar. Verimsiz alanlara yatırımlar beklemekte olan bir çok sorunun devam etmesine neden olur. Sonuçta enflasyon, işsizlik, ekonomik büyüme gibi sorunlar yumağı devam eder.

Ayrıca hükümetler ekonomik istikrarsızlıkları ortadan kaldırmak için, sürekli daraltıcı para ve maliye politikaları uygularlar. Ancak alınan tedbirlerin uygulanmasında sürekli olarak bir isteksizlik söz konusudur. Dolayısıyla sorunların çözülememesi siyasi kriz yaratmaktadır. Siyasi krizler, ekonomik alana çabuk yansır. Risklerin artması ekonomik krizlere yol açar. Bu durumun kurtarılması için erken seçimlere gidilir. Seçim ekonomisi kriz durumunu derinleştirir. Ülkenin kredibilite notu düşer ve bir sonraki istikrarlı politikaya kadar bu durum devam eder.

⁴⁰ Hüsnü Erkan, Bilgi Uygarlığı İçin Yeniden Yapılanma, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s.119.

Günümüzde hükümetlere yalnızca ekonomideki fiyat sapmalarını düzeltmelerini değil aynı zamanda izledikleri bütün politikaların doğru olması salık verilmektedir. Ülkelerin izledikleri politikaların başarı durumları çok önemlidir. Ülkeler fakirlik kısır döngüsünden dolayı fakir değil ve fakat izledikleri fakir politikalar nedeniyle fakirdir.⁴¹ Piyasalar, fiyatlar ve teşvikler politikaların oluşmasında asıl merkezdir ve istikrarlı bir şekilde yönetilmelidir.

3. İçsel Sosyo-Kültürel Faktörler

Ülkelerin sosyo-kültürel alanında; ilişki sisteminin, sosyal bağımlılığın ve sosyal kişi egemenliğinin olması, davranış kalıplarının uygulanan ekonomik sistemle uyumsuz olmasına neden olmaktadır. Öyle ki, piyasa sisteminin merkezi konumunda olan rekabet sistemi bu sosyal ilişki nedeniyle işlemekte güçlük çekebilmektedir.⁴²

Doğu bloğu ülkeler tarihsel olarak piyasa ekonomisi ile gelişmemişlerdir. Zamanla kapitalist ekonominin gelişmesi, bu ülkelerin ekonomik yapılarının değişmesine neden olmuştur. Yeni sistemin kalıplarına uymak geçiş süreçlerinde büyük sancılar ortaya çıkarmıştır. Gereken yasal düzenlemelerin zamanın da alınamamasına, personel alt yapısının tam olarak sağlanamaması eklenince kurumsal yapının sürekli kriz halinde olmasına yol açmaktadır.

Teknolojik alt yapı ise gelişmekte olan ülkelerde oldukça zayıf kalmaktadır. Dolayısıyla bu tip ülkeler teknoloji üreten ülkelere sürekli olarak bağımlıdır. Dolayısıyla bu alanda ya personel yetiştirilememektedir yada var olan personele gereken finansal destek sağlanamamaktadır. Bu alanda açığın artması katma değeri yüksek ürünlerin üretilmesine de engel olmaktadır.

Tüm bu faktörler bir araya gelince ekonomik kriz hızlanmakta ve derinleşmektedir. Kalifiye personelin olmaması krizlerin derinleşmesine neden olmaktadır.

⁴¹ İlker Parasız, İkinci Kuşak Kalkınma Politikaları ve Reformlar, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2003, s.5.

⁴² Aydın, a.g.e. s.55.

B. Dışsal Faktörler

Bir ülkenin kendi içsel dinamiklerinin dışında kalan ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel faktörlerin bağımlı yada bağımsız olarak ülke ekonomilerini etkilemesine dışsal faktörler denmektedir.

1. Dışsal Ekonomik Faktörler

Gelişmekte olan ülkeler genellikle dışa bağımlı bir yapı ortaya koymaktadırlar. Bu tip ülkelerin cari işlemler dengesi ve dış ticaret dengesi genellikle açık vermektedir. Bu ülkeler 1970'li yıllarda yoğun olarak ithal ikameci politikalar izlemiş ancak uygulanan süre içerisinde dünya ekonomisinden soyutlanma, teknolojik düzeyin geri olması gibi nedenlerle başarısız olmuşlardır.

İhracata dönük sanayileşmeye geçişle birlikte dışa açıklık artmıştır. Ticari ve finansal liberalizasyon ile ticaret hacmi gelişmiştir. Bu durumda ülkeler dünya ekonomisinin gidişatından daha çok etkilenir hale gelmişlerdir. Dünya ekonomisindeki dalgalanmalar ülkelerin ithalat ve ihracat hacimlerini önemli ölçüde değiştirmektedir.

Küreselleşme olgusu dünyayı büyük bir pazar haline getirmiştir. Yerel ve ulusal koşulların ülke içindeki tüketim mallarının, iş gücünün, tahvil ve bono gibi mali değerlerin, kısaca iç dinamiklerin fiyatlar üzerindeki belirleyiciliği gittikçe azalmıştır. Çünkü, bunların hepsi, küresel pazar fiyatlarıyla beraber dalgalanmaktadır. Dolayısıyla, küreselleşmeye hazır olmayan yerel olguların finansal kırılma noktaları daha da artmakta, gelir dağılımı gelişmiş ülkeler lehine gelişmektedir. Küreselleşme sebebiyle kazançlı çıkanlar olduğu gibi, büyük bir bölümünü kaybedenlerin oluşturduğu kalabalık bir kitle vardır. Küreselleşme süresince, etkileri büyüyen finansal krizler, eşitsizlik ve belirsizlik oluşturmuş, dünyada bir güvensizlik ortamı yaratmıştır.

Küreselleşmenin neden olduğu güvensizliği arttıran en çarpıcı gelişmelerden birisi de Asya krizidir. Küreselleşmenin en uç düzeyde yaşandığı mali piyasalardaki çöküş, beraberinde sosyal bunalım ve maliyetler getirmiştir. İnsani kalkınma raporuna göre bu kriz, 1998-2000 yılları arasında küresel ekonomide yaklaşık iki trilyon dolarlık bir gerilemeye yol açmıştır.⁴³

Gelişmekte olan ülkelerin para ve sermaye piyasalarındaki yüksek getiri oranları, uluslararası sermayenin bu ülkelere doğru hızla akmasına neden olmaktadır. Ancak gelişmekte olan ülkeler yüksek getirinin yanı sıra yüksek risk ile de karşı karşıyadırlar. Dolayısıyla, oluşabilecek herhangi bir kriz anında, uluslararası sermaye bu ülkelerin finansal piyasalarından hızla çekilebilmekte ve bu noktalarda ciddi krizler gündeme gelmektedir. Yakın tarihte ve günümüzde bu olgu devam etmektedir. Rakamlarla örnek vermek gerekirse, son yıllarda gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere sermaye akışı yüz milyar dolarlarla ifade edilmektedir.

Sonuçta, gerek küçük krizler olsun, gerekse 1997-98 Güney Doğu Asya Krizi'nde Malezya'da yaşananlar ve daha sonraki süreç finansal kırılganlıkların küreselleşmeyle doğrudan ilgisi olduğunu göstermektedir. Gelişmekte olan ülke ekonomilerinin her türlü spekülasyona açık hale geldiği açıktır.

Böyle bir ortamda oluşan krizler, sermayenin çok hızlı hareket etmesine, mali ve finansal yapıları zayıf olan şirketlerin kapanmasına, bu şirketlerde çalışanların işlerini kaybetmesine, birçok şirket yerine, güçlü ve uluslararası şirketin oluşmasına neden olmuştur. Dünyanın herhangi bir noktasında patlak veren bir finansal kriz durumunda bütün piyasaların anında haberi olmuş, bundan dolayı olumlu veya olumsuz etkilenmişlerdir. Bu da finansal krizlerin çok hızlı yayılmasına yol açmıştır. Bu gelişmeler sonucunda, uluslararası sermayenin denetlenmesinde hala güçlükler yaşanmakta, birçok toplumda ve iş gücünde ciddi problemler baş göstermektedir.⁴⁴

⁴³ Veysel Bozkurt, *Enformasyon Toplumu ve Türkiye*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.175.

⁴⁴ Zeynep Erdinç, "Küreselleşmenin İstihdama Etkisi", *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Kütahya, 1991, sayı:3, s.112.

2. Dışsal Politik Faktörler

Ülkeler, kendilerini çeşitli yönleri ile bağlayan anlaşmalar, kriterler, birlikler, üyelikler gibi uluslararası organizasyonlara katılmaktadırlar. Bu organizasyonların vermiş olduğu ek yetki ve sorumluluklar ülkelerin ekonomik çıkarlarına uymasa da yerine getirilmesi zorunludur. Bazen bu durum ülkeleri ekonomik açıdan zor duruma düşürebilmektedir.⁴⁵ Birleşmiş Milletlere üye olan ülkelerin barış ve istikrarın sağlanması için diğer ülkelere asker göndermesi buna örnek olarak gösterilebilir.

Ayrıca dünyanın bir yerinde uygulanan ekonomik, politik ambargolar bu durumla karşı karşıya gelen ülkelerin ekonomilerinde hasara yol açabilmektedir.

Dünya politikasında meydana gelen siyasi gerginlikler üretimde kullanılan bazı hammaddelerin girdi fiyatlarında önemli artışa neden olabilir. Buna en bariz örnek olarak petrol fiyatları gösterilebilir. İran ve ABD arasında yaşanan siyasi gerginlikler petrol fiyatlarındaki artışa neden olmuştur. Bu durum ülkemizdeki girdi fiyatlarının artması ile sonuçlanmıştır.

3. Dışsal Sosyo- Kültürel Faktörler

Küreselleşme ile birlikte dünyadaki insanların yaşam alışkanlıkları hızla değişmektedir. Bu değişim ile birlikte yükselen yeni değerler ortaya çıkmaktadır. Özellikle eğitim, toplum kalkınması gibi kavramlar daha fazla önemli hale gelmiştir. Araştırma-geliştirme yatırımları önceki yıllara göre oldukça artmıştır. Toplumlar artık sanayi toplumu olarak değil, bilgi toplumu olarak anılmaya başlanmıştır.⁴⁶

Dünyada bu hızlı gelişim ve değişim olurken bu değişime ayak uyduramayan toplumlar diğer toplumlara göre gerilemekte ve kültürel sancılar

⁴⁵ Aydın, a.g.e. s.57.

⁴⁶ Erkan, a.g.e. s.18.

çekmektedir. Bu süreç ekonomiye de yansımakta ve toplumsal etkileşimleri olumsuz kılarak ekonomik krizlere neden olabilmektedirler.

Özetle bir ekonominin kriz haline girmesi içsel ve dışsal olarak bir çok faktöre bağlıdır. Günümüzde bu etkiler iyice karışık hale gelmiştir. Bu etkileri dikkate alan, çağın gereklerini yerine getiren ülkeler bu krizlerden en az hasarla çıkmayı başarabileceklerdir.

İKİNCİ BÖLÜM

BANKACILIKTA KONSOLİDASYON VE KRİZLERİN ROLÜ

I- BANKACILIKTA KONSOLİDASYON

Bu bölümde konsolidasyon kavramı incelenecektir. Birleşme kavramıyla arasında olan farklar ortaya konacak ve türlerine değinilecektir.

A. Konsolidasyon Türleri

Oligopol piyasaların önemli bir özelliği birleşme ve devralma işlemlerinin oldukça sık yaşanmasıdır. Burada amaç, öncelikle büyüme ve pazardan daha çok pay alma stratejisidir. Genel olarak, finansal piyasaların yapısı oligopolistik karakter gösterir. Dolayısıyla, bu piyasalar birleşme ve devralmaların sık görüldüğü yerlerdir. Bu piyasalarda yer alan firmalar için iki türlü büyümeden söz edilebilir. İlk büyüme çeşidine organik yada içsel büyüme denir. Bu durumda işletmeler yeni yatırımlar yapmak, öz sermayesini arttırmak yada dışardan aldığı kaynağı kullanarak büyüme gösterirler. Diğer yöntem ise, bir işletmenin diğer bir işletmeyi devralarak veya başka bir işletmeyle birleşerek büyümesidir. Buna da dışsal yada inorganik büyüme denir.⁴⁷

Bu açıklamalar ışığında, birleşmelerin veya devirlerin dışsal bir büyüme olduğunu söyleyebiliriz. Daha genel bir şekilde, işletmelerin bir araya gelmesine konsolidasyon diyebiliriz. Gerçekten de, son on yılda yaşanan gelişmeler dünyada konsolidasyon eğiliminin arttığını göstermektedir. Bunu anlamak için, dünyadaki en büyük elli bankanın bilançosu ile global GSMH arasındaki orana bakmak yeterli olacaktır. Yirmi yıl önce en büyük elli bankanın aktifleri ile global GSMH arasındaki oran yüzde 30 iken, bugün bu rakam yüzde 50 civarına

⁴⁷ Ömer Faruk Çolak, Finansal Piyasalar ve Para Politikası, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001, s.179.

çıkmiş olup, en büyük yirmi bankanın aktifi global GSMH' nin yüzde 30'unu oluşturur hale gelmiştir.⁴⁸

1. Konsolidasyon Kavramı

Konsolidasyon kavramı oldukça geniş bir anlam taşımaktadır. Bir çok sektörde hatta ülkeler arasında bile konsolidasyon kavramından bahsedilebilir. Ancak bu bölümde konumuz itibariyle finansal konsolidasyon kavramı üzerinde durulacaktır.

1990'lı ve 2000'li yıllar incelendiğinde finansal konsolidasyonların sayıca yüzde 60'ının, hacimsel olarak ise yüzde 70'in bankacılık sektöründe meydana geldiği söylenebilir. Bu durum 1980'lerden itibaren bankacılık sektöründe banka sayısının azalması, buna rağmen mevduat ve kredi hacimlerinin artması ile sonuçlanmıştır. Yani banka sayısı azalırken bankacılık sektöründe yoğunlaşma (konsantrasyon) artmıştır. Bir banka varlığını durdurarak tüm değerleri ile diğer bir banka ile kombinasyona giderse, birleşme veya satın alma meydana gelmiş olur. İki veya daha fazla bankanın yeni bir şekle girmesiyle ve katılmasıyla bağımsız kimliklerinden biri veya tümü kaybolmuş olacak ve konsolidasyon gerçekleşmiş olacaktır.⁴⁹ Burada dikkat edilmesi gereken nokta literatürde konsolidasyon kavramının birleşme kavramından daha geniş anlamda kullanıldığıdır. Ancak yine literatürde bu iki kavram arasında kesin bir ayırım yapılmamaktadır ve çoğu zaman birbirleri yerine kullanılmaktadır.

Bankacılık sektöründe yeniden yapılanma ve konsolidasyon sürecinin sonunda, tek pazar veya tek pazarın bir bölümünde rekabet etme gücüne sahip ulusal bankaların ortaya çıkması amaçlanmaktadır.

⁴⁸ Howard Davies, Challenges in the Changing Financial Markets, Offset Press, Tokyo, 2000, s.29.

⁴⁹ S. Reed, W. Edward, K. Gill Edward, Commercial Banking, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, Fifth Edition, 1993, s.52-53.

1990’lardan günümüze gerçekleşen konsolidasyonların çoğu bankalar ve sigorta kurumları gibi finansal kurumlar arasında gerçekleşmiştir. 1990-2000’li yıllarda yaklaşık olarak 10.000 tane konsolidasyon işlemi gerçekleşmiştir.⁵⁰

2. Konsolidasyon Türleri

Finansal kurumlardaki konsolidasyonlar literatürde değişik biçimlerde sınıflandırılmaktadır. En yaygın sınıflama yöntemi ise aşağıdaki gibidir:

- a. Birleşmeler
- b. Devralmalar
- c. Ortak Girişimler ve Stratejik İttifaklar

Burada dikkat edilmesi gereken nokta konsolidasyon kavramının bir önceki alt ayırmada da belirtildiği gibi oldukça geniş bir kavram olduğudur. Konsolidasyon yöntemleri sadece birleşme kavramını değil, devralma, ortak girişimler ve stratejik ittifakları da kapsamaktadır. Uygulamada en çok kullanılan yöntem ise birleşme ve devralmalardır.

a. Birleşmeler

Başlangıçtaki tüzel kişilerden en az birinin tüzel kişiliği ortadan kalkmakta ve iki işletmenin tam olarak birleşmesi gerçekleşiyorsa birleşmeden söz edilebilir. Birleşmelerde kendi aralarında dörde ayrılmaktadır. Bunlar:⁵¹

- (1) Yatay (horizontal) Birleşmeler
- (2) Dikey (vertical) Birleşmeler
- (3) Topluluk (conglomerate) Birleşmeleri
- (4) Sınır ötesi (cross-border) Birleşmeler

⁵⁰ R.W. Ferguson, “Study of Financial Sector Consolidation At the Task Force on Sector Consolidation”, **Press Briefing**, Londra, Ocak 2001.

⁵¹ Burak Cem Şahözkan, **Banka Birleşmeleri**, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, İstanbul, Temmuz 2003, s.44.

(1). Yatay Birleşmeler

Tanımlanmış bir iş kolunda çalışan firmaların, başka bir ifadeyle aynı malı üreten firmaların, hukuki varlıklarını korumak veya kaybetmek üzere birleşmelerine yatay birleşme denir.⁵² Aynı şekilde, aynı coğrafi alanda işlem yapan iki rakip bankanın birleşmesi de yatay birleşme veya pazar içi birleşme şeklinde tanımlanabilir. İki ticari bankanın birleşmesi buna örnek olarak gösterilebilir. Yatay birleşmelerde amaç toplam maliyetleri azaltmak ve yüksek sabit maliyetli faaliyetlerde ölçek ekonomisi sağlamaktır. Bu amaca ulaşmanın bir yolu birleşme sonrası şube sayısını azaltmaktır.⁵³ Pazarlararası birleşmelerin temelinde ise farklı bölgelere ve farklı ürünlere dayalı riskleri veya maliyetleri azaltmak ve coğrafi büyüme yatmaktadır. Yatay birleşmelerle bu avantajlar rahatlıkla sağlanabilir.

Bunların yanında yatay birleşmelerin dikkat çeken önemli bir dezavantajı vardır. Yatay birleşmeler sonucunda monopolcü bir yapı ortaya çıkmaktadır. Örneğin bu birleşmeler banka sayılarının azalmasına neden olarak monopolcü karlılıkların sektör üyeleri arasında anlaşmalı dağılımına olanak sağlayabilir. Kamu otoriteleri bu durum nedeniyle sınırlayıcı tedbirler almışlardır. Nitekim, tekelci faaliyetler rakip şirketler ile rekabetin korunması ve tüketicilerin korunması yönünde sorunlara sebep olabilmektedir. Birçok ülke bu alandaki düzenlemeleri rekabet kurumu gibi düzenleyici özerk otoritelere bırakmıştır.⁵⁴ Türkiye’de Rekabet Kurumu , Avrupa Birliği Rekabet Politikası çerçevesi altında kurulmuş olup, birleşme ve satınalmaları düzenlemek ile sorumludur.

⁵² Ekonomi Sözlüğü,
<http://www.ekonomist.com.tr/apps/dictionary.app/dictionary.php?searchstring=Y&dict=es.dict> ,
(09.10.2006).

⁵³ Lüziet Palombo, “Banka Birleşmeleri ve Satın Almaları”, **Türkiye Bankalar Birliği Bankacılar Dergisi**, Sayı 20, Mart 1997, s.2-3.

⁵⁴ http://www.business tomorrow.net/m&a_tr_turler.htm, “**Şirket Birleşme ve Satınalma Türleri**”,
(10.09.2006).

(2). Dikey Birleşmeler

Dikey (vertical) birleşmeler farklı alanda faaliyet gösteren fakat hedef kitleleri aynı olan kuruluşlar arasında meydana gelen organizasyonlardır. Bankaların yaygın dağıtım ağına sahip, tüketim, perakende, medya veya markalaşarak diğer sektörlerde (özellikle hizmetler sektörü) faaliyet gösteren kuruluşları satın almaları dikey birleşme aktiviteleri olarak adlandırılır.⁵⁵ Perakende tüketime yönelik organize kuruluşların geniş kitlelerle çalışması, bankalara potansiyel müşteri grupları ile tanışabilme avantajı sağlayabilme imkanı oluşturabileceğinden bu alanda gerçekleşen birleşmelerin sayıları oldukça artmıştır.

Bankaların teknolojik yapılanma gereksinimlerinin artarak zorunluluk haline gelmesi yazılım ve donanım şirketleri ile kombinasyona girmelerine etkiye bulunmuştur. Ödeme sistemlerinin ve firma değerlemenin (üye işyeri, firma rating prosesi, ödeme ve yönetim sistemleri v.b.) farklı organizasyonel yatırımları gerektirmeleri, rating şirketlerinin, POS kurulum ve teknik servis firmalarının bankalar tarafından satın alınması ve yönetimde etkin olacak şekilde ortaklıklarını gerektirmiştir. Finansbank ile Gima arasındaki organizasyon, Koç grubunun Tansaş'ı satın alması, Garanti Bankası ile Yeni Karamürsel arasındaki ortaklıklar bunlara örnek olarak verilebilir.

Bankalar bu tarz birleşmelerde piyasa araştırmalarında ve iş akışlarında iyileşme yapabilmek için ileri teknoloji endüstrilerinden düşük maliyetle faydalanmak isterler. Bu sebeple bu nitelikte ancak mali ve dağıtım kanalları zayıf firmalarla kombinasyona giderler. Japonya bu alandaki kombinasyonların en sık görüldüğü ülkelerden biridir.⁵⁶ Telekomünikasyon ve finans alanındaki ortaklıklar ise son yıllarda yoğun olarak gerçekleşmiştir. Turkcell ile Yapı Kredi arasındaki yoğun işbirliği buna örnek olarak gösterilebilir.

⁵⁵ Şahözkan, a.g.e, s. 46.

⁵⁶ Burak Cem Şahözkan, "Banka Birleşmeleri: Osmanlı Bankası ve Garanti Bankası Birleşmesi Üzerine Uygulama", **Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmamış Doktora Tezi İşletme Anabilim Dalı, 2002, s.45.

(3). Topluluk Birleşmeleri

Finansal şirketler oluşturmaya yönelik topluluk birleşmeleri (conglomerate) sonucunda finans sektörünün çeşitli alanlarında faaliyet gösteren bir işletme ortaya çıkmaktadır. Oluşan şirketler grubunun içindeki önde gelen şirket; bir banka; bir sigorta şirketi; bir holding veya bir finans kuruluşu olabilmektedir. Bu alanda en çok görülen örnek ise bankaların bireysel sahipliğinin yerine holdinglerin banka sahibi olmasıdır. Ülkemizde bu yapı ile ilgili bir çok örnek verilebilir: Doğuş Holding'in Garanti Bankasına sahip olması, Koç Holding'in Yapı Kredi ve Koçbank'a sahip olması, Sabancı Holding'in Akbank'a sahip olması gibi.

Bankacılık sektörü açısından duruma bakıldığında Avrupa Merkez Bankasının (ECB) bu noktada iki ayırım yaptığı görülebilir. Ulusal Konsolidasyonlar : Hepsi aynı ülkede yer alan kredi kurumları ile sigortacılık şirketleri ve/veya diğer finans kurumları arasındaki konsolidasyonlar; Uluslararası Konsolidasyonlar: Bir AB ülkesinde yerleşik kredi kurumları ile başka bir ülkede yerleşik sigortacılık kurumları ve/veya diğer finans kurumları arasındaki konsolidasyonlar.⁵⁷ Örnek Unicredit ve Koç Finansal Hizmetler.

Ekonomik çeşitlendirme olarak da adlandırılan topluluk birleşmeleri, şirketlerin farklı faaliyet alanlarına en kısa sürede girmelerinin hızlı bir yolu olarak görülmektedir.

(4). Sınır Ötesi Birleşmeler

Küreselleşme hareketi ile gelen liberalizasyon durumu işletmelerin uluslararası alanda mal ve hizmetlerini daha kolay sunmalarına yardım etmektedir. Gümrüklerin kalkması, iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve taşıma kolaylıkları gibi nedenlerle uluslararası ticaret önemli ölçüde artmıştır.

⁵⁷ European Central Bank (ECB), **Mergers and Acquisitions Involving the EU Banking Industry / Facts and Implications**, December, 2000, p34-35, <http://www.ecb.gov.eu>, (10.09.2006).

Dolayısıyla rekabet ortamı yoğunlaşmıştır. Böyle bir durumda şirketler başarılı olabilmek için kendilerini büyük olmak zorunda hissetmektedirler.

Sınır ötesi banka birleşmeleri farklı coğrafi bölgede ve farklı ürünlere dayalı olarak yapılan birleşmeler şeklinde ifade edilebilir.⁵⁸ Uluslararası banka konsolidasyonlarının amacı farklı bölgelere ve farklı ürünlere dayalı riskleri ve maliyetleri azaltmak ve coğrafi büyüme yaratmaktır. Bu alanda yoğunlaşmaların daha çok satın almalar yoluyla gerçekleştiği görülmüştür.⁵⁹

Bankacılık sektörünün içinde bulunduğu rekabet ortamı ve etkinlik arayışı, bankaların ve finansal toplulukların, operasyonlarını farklı coğrafi bölgelere dağıtmayı bir çıkış yolu olarak görüp genişlemelerine etkiye bulunmuştur. Bu çıkış yolu şube ağlarının genişlemesi, finansal toplulukların bankalara ve sektör dışındaki firmalarla birleşmesini gerektirmiştir.

Bu sebepten dolayı günümüzde bir çok banka ulusal pazarlar yerine tüm dünyayı Pazar olarak görmekte ve sınır ötesi hatta kıtalararası bir genişleme ile faaliyetlerini farklılaştırmaktadır.⁶⁰ HSBC, Citibank buna örnek olarak gösterilebilir.

b. Devralmalar

Devralma (acquisition) bir bankanın diğer bir banka tarafından tüm aktif ve pasifleri ile satın alınması ve devralınan bankanın tüzel kişiliğinin ortadan kalması olarak ifade edilebilir.⁶¹ Bu tip devralmalara tam devralma denilmektedir. Ayrıca kısmi devralma da söz konusudur. Bu durumda ise devralan şirketin kontrolü ele geçirmesi söz konusu değildir.

⁵⁸ Palombo, a.g.e.,s.5.

⁵⁹ Hilmi Kıriloğlu, “**Banka Birleşmelerinin Yapısal Yönü ve Birleşmeleri Motive Eden Etmenlerin Değerlendirilmesi**”, <http://www.ekonomikyorum.org.tr>, (14.09.2006).

⁶⁰ Ümmühan Aslan, “Banka Birleşmeleri, Birleşme İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi ve Bir Uygulama”, **Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2003, s.33.

⁶¹ Mehmet Takan, Bankacılık Teori Uygulama ve Yönetim, Nobel Yayınları, 3.Basım, Ankara, 2004, s.57.

Bu tür birleşmeler katılma yoluyla birleşmeler olarak da nitelenmektedir. Burada satın alma yoluyla bir devralma söz konusu olabileceği gibi bankanın sahiplerine ortaklık hakkı tanınarak da devralma söz konusu olabilir.

c. Ortak Girişimler ve Stratejik İttifaklar

Ortak girişimler ve stratejik ittifaklar firmaların kendi operasyon ve faaliyetlerinden vazgeçmeden, birlikte çalışmalarına imkan tanımaktadır. Bunların her ikisinde de işbirliği düzeyi oldukça düşüktür. Burada amaç sadece belirli bir faaliyet alanında avantaj sağlamaktır. Bu yönteme özellikle mevzuattan veya kültürel sınırlamalardan kaynaklanan birleşme ve devralmaların imkansız olduğu durumlarda başvurulmaktadır. En önemli özelliği ise diğer konsolidasyon türlerinden daha hızlı ve daha düşük maliyete gerçekleşmesidir. Ödeme düzeni ve elektronik bağlantılar bunlara örnek olarak gösterilebilir. Ülkemizde örnek olarak HSBC ile Finansbank'ın POS cihazlarını ortak kullanmaları, ATM'lerde ortak nokta girişimleri bu türe örnek olarak gösterilebilir.

B. Banka Konsolidasyonlarının Nedenleri

1. Temel Nedenler

Bu grupta sayılacak olanlar genelde banka konsolidasyonlarını zorunlu kılan ve uygulamada sık karşılaşılan nedenlerdendir.

a. Ölçek Ekonomisinden Yararlanmak

Finansal konsolidasyonu teşvik eden faktörlerin başında gelir artırımı amacının olduğu söylenebilir. Bankaların büyüme ve dolayısıyla ölçek ekonomileri sonucu yaratılacak sinerjiden yararlanma istekleri ve kazanacakları yönetimsel avantajlar, konsolidasyonu teşvik eden nedenlerdendir.

Konsolidasyonu teşvik eden hususlar bankaları ölçeklerine göre ayırarak da ifade edebilir. Buna göre, büyük bankalar farklı coğrafi bölgelerde faaliyet gösteren küçük bankalarla birleşerek şube dağılım alanlarını genişletip mevduat artışı sağlama arzusundadırlar. Bu sayede ulaşamadıkları bölgelerin bankacılık potansiyeline uygun miktarda şube sayısına ulaşırlar. Birleşme sonucunda her ikisinin de şubeye sahip oldukları kesimlerde gereksiz şubeler kapatılmakta ve bir bankanın mevcut şube ağıyla ulaşamadığı noktalara banka birleşmeleri sayesinde ulaşılmaktadır.⁶² Karlılığı düşük olan ve sermaye yaratmakta zorlanan bankalar ise birleşerek performanslarını arttırmak isterler.⁶³

Bazı yazarlara göre “too big to fail” (iflas edemeyecek kadar büyük) faktörü de finansal konsolidasyonun nedenleri arasında sayılabilir. İşletmeler konsolidasyon sonrası o kadar büyük hale gelirler ki piyasada kuralları kendileri belirleyebilme yetisine sahip olurlar.⁶⁴ Böyle bir durumda piyasadaki diğer aktörler, takip eden durumda kalmaktadırlar.

Bazen bankalar o kadar büyür ki bu durum onlara ister istemez avantaj sağlar. Bankacılık sektöründe yaygınlaşan deregülasyona rağmen, bankacılığa yönelik tüm düzenlemelerin ortadan kaldırılmayacağı da açıktır. Bankaların *dışsal* etkileri vardır. Dolayısıyla bazı konularda devlet müdahalesi şart haline gelmektedir. Mudilerin tasarruflarının güvence altında tutulması, böylece bankacılık sistemine tam güvencenin sağlanması amaçları, bankaların sermaye gereksinimlerindeki artış ve artan rekabet şartlarında güçlenmek amacıyla birleşince devletin garantörlüğü ister istemez bir zorunluluk olmaktadır. Bu da büyük bankalara avantajlar sağlar.⁶⁵

⁶² W. Walter Smith, Global Banking, Oxford University Press, New York, 1997, s. 401-402.

⁶³ Palombo, a.g.e, 1-2.

⁶⁴ C. Markus, “Issues for Consideration in Mergers and Takeovers from a Regulatory Perspective”, **Press Presentations**, 2000, Johannesburg, 9. Uluslararası Araştırma Enstitüsü Konferansı, s.2.

⁶⁵ K.Batu Tunay, Finans Sektöründe Yeni Yönetimler, Türk Finans Piyasalarının Bugünü ve Geleceği, Beta Yayınları, İstanbul, 2001, s.299.

Ölçek ekonomilerinin işletmeler için olumlu etkisi, şirketin ölçeğini arttırarak uzun dönemde ortalama maliyetlerin optimal noktaya kadar azalması şeklinde görülmektedir. İşte bu nedenle, banka konsolidasyonları da sıklaşmıştır.

Canal Jordi'ye göre, bir bankanın işletme giderlerindeki artış, hizmet üretiminin hacmindeki artışa oranla daha az ise, ve hizmet üretimi arttıkça ortalama birim maliyet düşüyorsa, banka ölçek ekonomisiyle çalışıyor demektir.⁶⁶ Bankaların büyük ölçekte çalışmasının avantajları vardır ve bankalar bu avantajlardan yararlanmak için birleşme yada devir yöntemleri ile büyümektedirler.

b. Deregülasyon

Finansal serbestleştirme, kredi ekonomisi özelliklerine sahip bir finansal sistemin finansal piyasa özelliklerini taşıyan bir ekonomik yapıya dönüşme çabasını ifade eder.⁶⁷ Böyle bir durumda devletin piyasaya müdahalesi söz konusu değildir. Piyasa kendi kurallarına göre çalışmaktadır. Dünyada bankacılık ve finans piyasaları üzerinde mali serbestleşme akımı (finansal deregülasyon), yaklaşık çeyrek yüzyıldan beri giderek artan oranda uygulanmaktadır. Bu serbestleşme kendi ekonomik pazarına sığmayan bankaların yeni ülkelerdeki kar fırsatları görmesine yol açmıştır. Böylece büyük ve uluslararası bankalar yeni pazarlara girmek için pazarda mevcut bankaları satın almışlar veya onlarla işbirliği yapmışlardır. Buda birleşme eğilimlerini önemli ölçüde arttırmıştır. Deregülasyon çalışmalarıyla beraber, hem mali araçların sayısı artmış hem de ülkeler arasında mal ve hizmet artışları yoğun olarak gözlenmiştir.

⁶⁶ Canal Jordi, *Competitive Strategies in European Banking*, Oxford University Press, New York, 1994, s.217.

⁶⁷ Ufuk Selen, "Finansal Serbestleştirme ve Kamu Açıklarının Enflasyonist Etkisi", **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Nisan 1997, s.51.

c. Yasal Düzenlemeler

Bankalar ile ilgili alınan yasal kararlar, bankaların birleşmelerini ve satın almalarını doğrudan etkiler. 1980 sonrası güçlenen liberal anlayış finansal liberalizasyonu beraberinde getirmiştir. Bu konuda ilk etki yasal kararlarda görülmüştür. Birleşme ve satın alma konusunda yasal düzenlemeler yapılıncaya tüm dünya çapında banka birleşmelerinde gözle görülür bir artış olmuştur.

Avrupa Birliğindeki bankalar, uyguladıkları mevcut faizlerine üst limit getirildiği halde, alternatif finans kurumlarında fiyatların serbest bırakılması sonucunda oldukça zor durumda kalmışlardır. Bu durumda, Avrupa Birliği ülkelerindeki birçok banka alternatif finans kurumlarıyla rekabet edebilmek için birleşme yoluna gitmişlerdir.⁶⁸

d. Pazar Gücünü Arttırmak

Bankaların birleşerek veya devralınarak büyümelerindeki bir diğer neden de maliyetlerdir. Birleşmeler sonucu piyasada fiyat rekabetinin yaşanacağı rakip firma sayısı azalmakta, dolayısıyla daha az rakiple rekabet edilmektedir. Azalan bu rekabet, maliyetleri düşürmektedir.

Bankaları birleşmeye iten önemli nedenlerden birisi olan pazar gücünü arttırmanın makro ekonomik anlamda bazı sakıncaları vardır. Büyük bankalar arasında yaşanan yatay birleşmeler maliyetleri düşürürken, rekabeti azaltıcı etkide bulunmaktadır. Piyasadaki oyuncu sayısının azalması, piyasa yapısını giderek monopolistik, oligopolistik veya monopollü rekabete çevirmektedir. Piyasaya hakim olan bankalar fiyatlar ve faiz oranları üzerinde belirleyici bir konuma gelerek, daha yüksek kar marjlarına ulaşmaktadırlar.⁶⁹

⁶⁸ Timur Bozdemir, "Banka Birleşmelerinin Mali Hukuk Açısından Değerlendirilmesi", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü** Mali Hukuk Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001, s.40.

⁶⁹ Osman Akşehirlioğlu, "Bankalarda Yeniden Yapılanma ve Banka Birleşmeleri", **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996, s.41.

Pazar paylarını arttırma konusunda yapılan bir başka tartışma ise müşteri kazanımlarıdır. Birleşme sonucunda devralınan bankanın müşterileri yeni bankaya geçmekte ve yeni banka hazır bir portföy kazanmaktadır. Dolayısıyla, müşteriler üzerinde derinleşme ve ürün çeşitliliği artabilmekte, müşterinin aynı bankayla çalışma alışkanlığı arttırılmaktadır.

Yapılan birçok çalışmada, pazar paylarının artmasının bankanın piyasa değeri üzerinde de pozitif bir etki yaptığını kanıtlamıştır. Gerçekleşen banka birleşmelerinden sonrada ortaya çıkan yeni kurumların hisse senedi değerlerinin arttığı gözlemlenmiştir.⁷⁰

e. Vergi Avantajı Sağlama

Bankaları birleşmeye iten bir diğer faktör ise sağlanabilecek olan vergi avantajlarıdır. Birleşmeler yoluyla vergisel avantajların ortaya çıkması için şu durumların ortaya çıkması gerekmektedir.⁷¹

- Zarar eden bir banka ile karlı bir bankanın birleşmesi
- Kullanılmayan borçlanma kapasitesinin kullanılması
- Amortisman ayırmadan kaynaklanan vergi avantajları

Eğer birleşen bankalardan biri kar ederken, diğeri ilkinin ödediği vergiyi telafi edecek ölçüde zarar etmekte ise, birleşme sonucunda meydana gelecek olan firmanın vergi yükü önemli ölçüde azalacaktır.⁷² Yani eğer iki bağımsız firmanın ödediği toplam vergi bu firmalar birleştikten sonra ödeyeceği toplam vergiden daha düşükse, birleşme vergisel avantaj sağlayacaktır. Böylesi bir durum ancak birleşen firmalardan birinin kar etmesi, diğeri zarar etmesi ile mümkündür. Zarar eden firma vergi ödemeyecek, buna karşılık kar eden şirket belli bir vergi ödeyecektir. Bu iki firmanın birleşmesi halinde; vergi oranlarının artan oranlı

⁷⁰ Bozdemir, a.g.e, s. 42.

⁷¹ Aslan, a.g.e. s.18.

⁷² Serdar Sümer, "Banka Birleşmeleri", **Aktiv Bankacılık ve Finans Dergisi**, Şubat – Mart 1999, s.6-7.

olması ve zarar eden firmanın toplam kar rakamını düşürmesi nedeni ile daha düşük olacaktır.

Kullanılmayan borç kapasitesinin kullanılması da vergi avantajı sağlayacaktır. Optimal borç/öz sermaye oranına sahip bir banka borçlanma yolu ile finansman sağlamak isterse, ek borçlanmadan kaynaklanan finansal baskı maliyetleri ile karşılaşır ve bu durum bankayı daha riskli hale getirir. Optimal noktadan sonra yapılacak her birimlik borçlanma, sermaye maliyetini artıracaktır. Bu durumda bir banka borçlanma kapasitesi olan bir diğer banka ile birleşirse birleşme sonucu oluşan borç/özsermaye oranı düşecek ve böylece borçlanma vergi avantajı sağlayacaktır.⁷³

Üçüncü olarak bahsedildiği üzere banka bilançosunun maddi duran varlıklar kısmında amortisman tutarının büyümesi bankanın vergi yükünü azaltacaktır.

Bu etkenlerin yanında birleşmeleri özendiren asıl avantajlar, birleşmelerde devletin uyguladığı vergi muafiyeti ve ertelemeleridir. Birleşmelerin son yıllarda gündeme gelmesi ile bu uygulamayı özendirici bir çok yasa çıktığı görülmüştür. Ülkemizde de Tasarruf Mevduat Sigorta Fonundaki bankaların birleştirilmesi ve satılması sürecine katkı amacıyla yasal düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre birleşme ve devirlerde üç yıl süreyle vergi harç istisnaları uygulanması sağlanmıştır.

f. Çeşitlilik

Bu görüşe göre, banka birleşmeleri ürün ve hizmet yelpazesini çeşitlendirip, daha geniş bir coğrafi alana yayarak riski azaltır. Risk azaltıcı çeşitlilik, banka satın alımlarında hem alıcı banka hem de hedef bankanın hisse fiyatlarının artmasını sağlar.⁷⁴

⁷³ Aslan, a.g.e. ,s.19.

⁷⁴ Palonbo, a.g.e. s. 3.

Birleşmeler bankaların, kredi, mevduat hacmini ve piyasa prestijini arttırarak daha geniş bir coğrafi alana ve farklı ekonomik yapıdaki pazarlara ulaşmalarını sağlayacaktır. Böylece çeşitli ürünlerin pazarlanabileceği yeni ve zengin bir müşteri portföyüne sahip olacaklardır. Böylece bankanın birleşmeden sonra hem nakit akışı değişecek hem de riskler dağıtılmış olacaktır. Nihai olarak bankanın bilançosunda bir iyileşme görülecektir.

g. Teknolojik Etkiler

Doğrudan bankacılık olarak tabir edilen internet bankacılığı, telefon bankacılığı, ATM bankacılığı gibi gelişmeler bankacılık sektörünü derinden etkilemektedir.

Bankacılıkta maliyet unsurları, şube, personel, fon transferi başta olmak üzere kredi değerlendirmeden her türlü muhasebe işlemine kadar kağıda dayalı işlemler ve yanlış kararlar sonucunda katlanılan maliyetlerdir. Bu unsurların teknoloji desteği ile azaltılması, rakiplere karşı teknolojik rekabet üstünlüğü kazanılması, gelişen bilgi toplumunun taleplerinin karşılanması bankacılıkta teknoloji kullanımının temel nedenleridir.⁷⁵

Yeterli teknolojik altyapıyı sağlayamayan bankalar büyük bankalarla rekabet edemeyip zayıflamakta ve büyük bankalar tarafından kolaylıkla satın alınmaktadır. Ayrıca teknoloji kullanımındaki ortaklık, teknoloji yatırımlarından tasarruf ve altyapı olanaklarından faydalanmayı beraberinde getirmektedir.

2. Diğer Nedenler

Bu grupta ise bankaları birleşmeye iten diğer nedenlere değinilecektir.

⁷⁵ Haldun Akpınar, Daha Hızlı, Daha Güçlü, Daha Yüksek, T.B.B. Yayınları, Yayın no : 172, ss.2-3.

a. Yönetici Fayda Maksimizasyonu Sağlanması

Büyük ve modern işletmelerde firma sahipleri ile firmayı yönetenler birbirlerinden farklı kişilerdir. Böyle bir durumda, banka yöneticisi banka birleşmesini yalnızca hisse sahiplerinin karlarının artması için değil; kendi iş güvenliğini sağlamak ve kendisinin faydasını maksimize etmek amacıyla da isteyebilmektedir. Firmalar ne kadar büyük ve kuvvetli olursa yöneticilerin reel ücretleri de o kadar yüksek olmaktadır.

Firma büyüklüğü ile yöneticilerin çıkarları arasında bir diğer bağ ise paradındaki tatminlerdir. Bunlar prestij, güç, ikramiye gibi yan faktörler olarak sıralanabilir. Büyük bir firmada olmak böyle faydaları daha kolay elde etmek anlamına gelmektedir.⁷⁶

b. Kibir Hipotezi Yaklaşımı

Genel olarak herhangi bir birleşme talebi piyasada duyulduğunda satın alınacak olan kuruluşun piyasa fiyatları yukarı doğru hareket etmekte, satın alacak kuruluşun piyasa fiyatında ise azalmalar meydana gelmektedir. Dolayısıyla talepte bulunulan firmadan hedef firmaya bir servet transferi söz konusu olmaktadır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken asıl konu yönetici fayda maksimizasyonu ile bu durumun paralellik taşıdığıdır. Aslında alıcı bankalar almak istedikleri hedef bankaları daha fazla ödeme yaparak elde etmektedirler. Yani alıcılardan hangisi daha fazla para öderse hedef bankayı o alıcı almaktadır. Ancak, asıl paradoks bu noktada ortaya çıkmaktadır. Çünkü alıcı bankaların yöneticileri bu başarıları kendi bireysel başarıları olarak görmektedir. Dolayısıyla da ortaya pozitif değerlendirme hatası çıkmaktadır.⁷⁷ Pozitif değerlendirme hatası hedef firmanın, piyasa fiyatının çok üzerinde satılması anlamına gelmektedir.

⁷⁶ A.Gabriel Hawawini , Mergers and Acquisitions In The U.S. Banking Industry: Evidence from The Capital Markets, Science Publishers, New York, 1999, s.38.

⁷⁷ Hawawini, a.g.e. s.27.

Yöneticilerin takındıkları bu durum nedeniyle bu hipoteze kibir hipotezi denilmektedir.

c. Bilgi Hipotezi

Bu yaklaşıma göre aksak rekabet piyasalarının hakim olması nedeniyle yani piyasaların tam ve doğru bilgiye sahip olmamalarından dolayı bazı firmaların değerleri yanlış belirlenmiştir. Dolayısıyla bu şekilde hisselerin değerlerinin olması gerekenin altında olan bir şirket, satın alınmak için son derece uygundur. Satın alma duyurusunun ardından hedef firmanın hisselerinin değeri hızla artacaktır. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi şirketin satın alınma nedeni hisse değerlerinin olması gerekenin altında olduğudur. Buradaki varsayım bu durumun toplumun bilgisinin tam olarak yansıtıldığı tam rekabet piyasa şartları içinde geçerli olduğudur. Ancak toplum, satın alan firmanın niyetini öğrendiği anda hedef firmanın değeri artabilir. Bu hipotezi banka birleşmeleri açısından incelersek şu sonuçlara varabiliriz.

Satın alınacak banka hakkında bazı özel bilgilerin (piyasalarda bilinmeyen bilgilerin) devralacak bankada olması gerekir. Burada içeriden öğrenme (insider trading) durumu söz konusudur. Gerçek dünyaya bakıldığında birleşen bankalar arasında genellikle muhabirlik ilişkisinin olması bu senaryoyu doğrulamaktadır. Büyük bankalar küçüklere yaygın hizmet ağlarıyla pek çok hizmet sunmaktadır. Dolayısıyla büyük bankalar bu ilişki sayesinde küçük bankalar hakkında pek çok bilgiye sahiptirler. Gerçekleşen banka birleşmelerinde birleşen bankaların aynı ölçekte olmaması bu hipotezi ayrıca daha savunulabilir hale getirir.

d. Sinerji Hipotezi

Sinerji etkisi bir olayın tek tek etkisi yerine iki olayın birleşip ikisinin toplamından daha fazla bir etki yaratmasıdır. Firmalarda birleşme sonrası sinerji

etkisinden yararlanırlar. İşte bu güç firmaları birleşmeye iten en temel sebeptir. Sinerji etkisi dört sebepten dolayı ortaya çıkabilir.⁷⁸

- Ölçek ekonomisine bağlı olarak sabit maliyetlerin azalması
- Borçlanma kapasitesinin artmasına rağmen borçlanma maliyetlerinin azalması.
- Kötü yönetilen firmanın, satın alan firma tarafından yönetim değişikliği ile verimliliğinin ve karlılığının artması
- Firmanın pazar payının artması ile gelen avantajlar.

Firmaların birleşerek pazarlama, üretim ve yönetim maliyetlerini düşürmeleri yani ölçek ekonomileri sağlamaları bir sinerji etkisidir. Sinerji hipotezine göre birleşmeler sonucunda toplam refah sinerjik kazançlar ile, birleşmenin getirdiği maliyetler ölçüsü arasındaki fark kadar artacaktır.

C. Banka Konsolidasyonlarının Etkileri

Bankalar ekonominin lokomotif konumundadırlar. Bankacılık sektörünün daha önce de değindiğimiz gibi dışsal etkileri vardır. Dolayısıyla bu sektörde meydana gelen herhangi bir değişim, ekonomideki tüm birimleri etkilemektedir.

1. Konsolidasyonların Etkilerine Genel Bakış

Banka konsolidasyonlarına bakarken önce finansal kurumların performanslarının karşılanmasında büyük fayda olacaktır. Bu noktada faaliyet verimliliği ve banka karlılıkları önem kazanmaktadır. Aynı büyüklükte iki bankanın konsolidasyona gitmesi sonrasında, hipotezlerde de değinildiği gibi sinerji ve pazar artışı yoluyla brüt gelir artışı olmaktadır. Büyük bankalar ise

⁷⁸ Öztin Akgüç, Bankalararası Birleşmeler ve Satın Almalar, T.B.B. Yayınları, İstanbul, Nisan 2001 s.1.

konsolidasyon sonrası brüt gelir artışını, piyasadaki hakim pozisyonlarından yararlanarak fiyat artışlarıyla sağlayabilmektedirler.⁷⁹

Birleşme ve satın almalar sonucunda banka mali bünyeleri de önem kazanmıştır. Bankaların birleşmeden sonraki performansları ölçülürken aktif karlılık, faiz dışı giderlerin toplam giderlere oranı ve öz kaynak karlılığı gibi kriterler kullanılır. Bu kriterler çerçevesinde banka birleşmelerini incelediğimizde, ilk olarak konsolidasyonun hemen ardından karlılığın düştüğü söylenebilir. İki farklı kurumun birleşmesinde veya satın almalarda kurum yönetiminin değişmesi bir takım kontrol sorunlarına yol açacaktır. Ayrıca bu değişiklikten memnun olmayan bazı müşteriler de kaybedilecektir. Dolayısıyla konsolidasyon sonrasında banka aktifinde bir miktar küçülme, karlılık kriterlerinde düşüş kaydedilecektir. Fakat daha sonra faiz dışı giderlerin toplam giderler içindeki payında bir azalma görülecektir. Bu gelişme bankacılık sektöründe ölçek ekonomisini olduğunu ispat edecek bir gelişme olarak görülebilir.⁸⁰

Konsolidasyon büyük şirketlere pazar paylarını arttırma, yönetim üretim ve araştırma-geliştirme maliyetlerinden tasarruf sağlama ve rekabet gücünü arttırma gibi tartışılmaz avantajlar sağlarken, çalışanların korkusu olacağı da gözden kaçmamalıdır. Konsolidasyona giden şirketlerde tesis kapatmalar ve işçi çıkarmalar sonucunda çalışanların büyük bir kısmı işsiz kalma sorunu ile karşı karşıyadır.⁸¹

Konsolidasyon sonrası devralınan şirketlerin hisselerinin değeri artarken, devralan şirketin hisseleri ise genellikle düşüş kaydeder. Sonuçta orta vadede birleşmelerin sadece yarısından daha azında birleşen şirketlerin toplam piyasa değerinin arttığı belirtilmektedir.⁸²

⁷⁹ Palombo, a.g.e, s.3-4.

⁸⁰ F.S. Mishkin, *Bank Consolidation: A Central Banker's Perspective*, 1996, s.25-26.

⁸¹ Seyfi Hayran, "Bankacılıkta Reform ve Yapılması Gerekenler", *Ortadoğu Gazetesi*, 4 Nisan 2002, <http://www.ortadogu.com/~yazar/shayarn>, (15/08/2006).

⁸² G.A.Aşık, "Banka Birleşmelerinde 1999 Bolluğu", *Uzman Gözüyle Bankacılık*, Yıl:7, Sayı 28-29, Eylül – Aralık 1999, s.36-37.

2. Banka Konsolidasyonlarının Ekonomi Üzerine Etkisi

Banka konsolidasyonlarının en önemli ve ilk etkisi ekonomi üzerinde görülür. Ekonomi içerisinde bu birleşmeden ve satın almalarından ilk etkilenen ekonomik birim ise KOBİ'ler olmaktadır. Çünkü küçük işletmeler ucuz fon elde etmek için çaba harcayan ve ihtiyaçları olan fonları genellikle bankalar aracılığı ile gidermeye çalışan kurumlardır. Dolayısıyla konsolidasyon sonrasında başta kredi faiz oranlarında olmak üzere, kredi çeşitlerinde, kredi süreçlerinde olan değişikliklerden küçük işletmeler etkilenmektedir.

Banka birleşmelerinin bir başka etkisi de finansal riskler üzerinedir. Banka birleşmeleri sonucunda coğrafi genişleme ve ürün yelpazesindeki artış firma riskini azaltabilecektir. Ayrıca bankacılık sistemindeki finansal risk, finansal kurumların ve piyasaların toptan satış etkileri aracılığıyla reel ekonomiye aktarılabilecektir.

Finansal konsolidasyon hem tek tek finansal kurumların risklerini hem de sistematik finansal kriz risklerini etkileyebilir.⁸³

Finansal konsolidasyonların tek tek firmaların riski üzerindeki olası etkileri karışıktır. Uzmanlar firmaların risk değerlendirilmesini yaparken her bir vakanın ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedirler. Konsolidasyonun firma riskini çok büyük olasılıkla azaltacağı tek alan çeşitlendirme kazanımlarıdır. Örneğin, belli bir ülkenin bölgeleri arasında konsolidasyondan muhtemelen çeşitlenme kazanımları doğabilir. Böylesi kazanımlar, coğrafi bölgeler arasında ürün çeşitlendirmesinden doğabilecektir. Ek olarak, finansal konsolidasyon ile finansal ürün servislerinin artmasından kaynaklanan bir çeşitlendirme kazanımı ortaya çıkabilir. Ancak, araştırmalar potansiyel yararların oldukça sınırlı olabileceğine işaret etmektedir. Öte yandan, konsolidasyondan sonra bazı firmalar aktif portföylerine kaymaktadır ve bu durumda konsolidasyon operasyonel riskleri ve yönetim karmaşıklarını

⁸³ Sümer, a.g.e, s.4.

arttırabilir. Söz konusu finansal kurumlar daha büyük ve daha karmaşık hale geldikçe eğer üst yönetim ekipleri esas uzman oldukları alanlardan başka alanlara kaydırılırsa ekonomik olmayan organizasyonlar ortaya çıkabilir. Daha genel olarak açıklarsak, maliyetten tasarruf veya verimlilik kazanımlarının gerçekleşmesinin garantisi yoktur.⁸⁴

Banka konsolidasyonlarının para politikaları üzerine olan etkileri de söz konusudur. Buradaki etkiyi ikiye ayırarak inceleyebiliriz. İlk etki, birleşmeler ilgili piyasalarda rekabet derecesini azaltabilir. Rekabetteki azalma piyasa gücü az olan katılımcılar için likiditenin daha maliyetli olmasına yol açabilir ve böylece merkez bankasının hedeflediği piyasa ile diğer finansal piyasalar arasında faiz oranları arbitrajına engel olabilir. Eğer birleşme firmalara artmış pazar güçlerini sadece zaman zaman, piyasa koşullarına bağlı olarak kullanmalarına izin verirse azalan rekabet çok kısa vadeli faiz oranlarında daha fazla dalgalanmaya yol açabilir.⁸⁵

İkinci olarak konsolidasyon para piyasalarının performansına etkide bulunabilir. Çünkü konsolidasyon sonucu oluşan büyük finansal firmalar daha önceki küçük bileşenlerinden farklı davranırlar. Piyasada oluşan konsolidasyon sonucunda ortaya çıkan büyük yapının para arzını etkileme gücü artacaktır. Bu durum Merkez Bankasının politikaları ile ters düşebilir.

3. Banka Konsolidasyonlarının Toplum Üzerine Etkisi

Banka konsolidasyonları, bankaların yoğunlaşmasına ve yerel bankacılık hizmeti veren bankaların etkinliğinin azalmasına yol açmaktadır. Bu süreç sonucunda oluşan durum müşterilerin bankacılık hizmetlerinden yararlanma ve bankaları çeşitli amaçlar için aracı olarak kullanmalarını da etkilemektedir.

⁸⁴ Ferguson, a.g.e, s.34.

⁸⁵ Özen Özden Ünlü, “Avrupa Birliğinde Finansal Konsolidasyon ve Türk Bankacılık Sektörü”, **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ekonomi Anabilim Dalı, Ankara, 2002, s.27.

Her şeyden önce banka birleşmeleri sonucunda doğan büyük bankaların, mevduata daha az faiz vermeleri ve bankacılık hizmetlerinden daha fazla masraf almaları müşteriler açısından en büyük dezavantaj olarak olmaktadır.⁸⁶

Bu olumsuz etkilere ayrıca konsolidasyon sonrasında oluşan banka çalışanlarının işsizlik problemi eklenebilir. Son yıllarda meydana gelen ard arda banka birleşmeleri dünyada işsiz bankacı sayısının artmasına yol açmıştır. Çünkü birleşme sonrasında bir çok atıl şube kapatılmış bu şubedeki çalışanların bir kısmı dağıtılmış, geri kalan kısmı ise işsiz kalmıştır. Buna ek olarak şubelere destek veren genel müdürlük birimlerinde fazla kalan çalışanlar şubelerin azaltılmasına bağlı olarak işsiz kalmışlardır.

Banka birleşmelerinin sonucunda ortaya çıkan etkileri toplumsal sonuç açısından inceleyen araştırmacıların ulaştıkları sonuçları şu şekilde sıralayabiliriz.⁸⁷

- 1- Bankaların yarısı birleşme gerçekleştikten sonra fiyat politikalarını değiştirmiştir.
- 2- Toplumsal refahı olumsuz yönde etkileyecek herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.
- 3- Birleşmeden sonra kısa dönemde işten çıkarma olayları sıklıkla görülmüştür.
- 4- Birleşen bankalardan yaklaşık olarak % 20 si çalışma saatlerini uzatmışlardır.

⁸⁶ Gary. A. Dymksi, The Bank Merger Wave The Economic Causes and Social Consequence of Financial Consolidation, M.E. Sharpe, Inc., 80 Business Park Drive, Armonk, New-York, 2003, s.275.

⁸⁷ Peter S. Rose, "Bank Mergers and Acquisitions: Managing the Acquisitions Process", **ABEBooks**, 2005, s.603.

D. Banka Konsolidasyonlarının Avantaj ve Dezavantajları

Banka konsolidasyonları sonucunda ortaya yeni ve büyük kurumlar çıkmaktadır. Bu büyüklüğün en önemli nedeni bankalarının finansal hacimlerinin çok fazla büyümesidir. Büyüyen bu hacimlerin dezavantaj olarak düşünülen ilk etkisi sistematik riski* arttırmasıdır. Çünkü bu büyük çaplı kurumlarda meydana gelen bir olumsuzluk tüm sektörü etkisi altına alabilmektedir. Bu nedenle banka birleşmelerinin bu açıdan maliyeti oldukça büyüktür.⁸⁸

Banka konsolidasyonlarının bir başka dezavantajı ise, mevduata devlet tarafından verilen tam güvencedir. Çünkü bu bankaların başarısız olması durumunda mevduat sahipleri mevduatlarını panik halinde çekmekte (rush) ve bankanın riski daha da artmaktadır. Bu noktada zararı karşılamaya çalışan devlet zor duruma düşmekte, devlet gelirleri bu borçları karşılamak için kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu durumun ekonomiye olan maliyeti oldukça fazladır.

Bankalar konsolidasyonları sonucunda müşteri portföylerini genişletmektedirler. Birleşen bu iki yapının da doğal olarak sorunlu kredileri mevcuttur. Daha geniş coğrafyada artan müşteri sayısı ile batık kredilerin sayıları artmakta ve bu durum mevcut riski arttırmaktadır.

Banka konsolidasyonlarında değinilen makro dezavantajlar yanında birde mikro dezavantajlar söz konusudur. Birleşen bankaların insan kaynaklarının, bilgi ve risk yönetimi sistemlerinin, iç kontrol sistemlerinin, müşterinin ve muhasebe sistemlerinin uyumlaştırılmasında karşılaşılan sorunlar nedeniyle mikro sakıncalar bulunmaktadır. Çünkü ayrı ayrı devam eden bankanın faaliyetlerine bir arada devam edebilmesi için bilgi teknolojilerinin, muhasebe

***Sistematik Risk:** Finansal anlamda, piyasada işlem gören tüm menkul kıymetlerin fiyatını aynı anda etkileyen faktörlerin neden olduğu risk olarak tanımlanmaktadır. Sosyal, ekonomik ve politik çevredeki tüm değişimler bu riskin kaynağı olmaktadır.

⁸⁸ Aslan, a.g.e, s.28.

sistemlerinin, çalışanların tam uyumlaştırılması birleşmenin başarıya ulaşmasında büyük önem taşımaktadır.⁸⁹

Tüm bu dezavantajlarının yanında banka konsolidasyonlarının avantajlarından da bahsedilebilir. Birleşmenin ilk ve en önemli avantajı mali gücü zayıf olan bankaların birleşerek yeniden güçlenmesidir. Böylece bu bankalar rekabet koşullarına artık daha rahat uyum gösterebileceklerdir.

Bankalar yaşanan krizlerden oldukça fazla etkilenmekle birlikte mali bünyeleri kuvvetli olduğu sürece batma durumu ile karşı karşıya gelmezler. Yani konsolidasyon ile mali bünyesi sağlam hale gelen bankalar buldukları ülkelerin krizlerinden daha az etkilenirler. Buda ülke ekonomisinde oluşan krizlerin derinleşmesini engeller nitelik taşımaktadır

Banka konsolidasyon ile ortaya çıkan bir başka olumlu durum ise daha geniş coğrafyalarla ulaşılan müşteri sayısıdır. Birleşen veya satın alınan kurumlar artık daha fazla müşteriye hitap etmektedir. Daha fazla müşteri ise daha fazla mevduat hacmi ve kredi demektir. Bankaların bu işlemlerin her birinden kar elde ettiği düşünülürse artan işlem hacmine paralel banka karlılıkları artmaktadır. Artan banka karlılığı mevcut bankanın özsermaye yapısını güçlendirir niteliktedir. Dolayısıyla giderek daha sağlam bir finansal yapı ortaya çıkacaktır. Ancak bu olumlu yan bankanın iyi yönetilmesi koşulu altında geçerlidir. Çünkü tersi durumda bahsi geçen finansal yapının riskleri artacaktır.

Banka konsolidasyonlarının diğer bir olumlu yanı ise geri kalmış ülkeler açısından incelenebilir. Uluslararası tecrübeye sahip olan bir banka, yerel piyasada faaliyet gösteren bir banka ile konsolide olunca mevcut yerel banka uluslararası bankacılığın nasıl yapılacağını öğrenecektir. İç piyasaya o güne kadar o ülkede bulunmayan bankacılık ürünleri sunulabilecektir.

⁸⁹ Aslan, a.g.e, s.29.

II- EKONOMİK KRİZLER VE BANKACILIK SEKTÖRÜ

Bir ülkenin ekonomisinin işleyen çarklarında meydana gelen olumsuz gelişmeler ekonomik yapıyı krize götürmektedir. Özellikle finansal piyasalardaki krizler ülkenin finansmanında problem olduğunu ortaya koymaktadır. Bu krizlerin bir çok nedeni olabilir. Genellikle bunlar yurtiçi makro ekonomik politikalar, ülkede uygulanan döviz kuru rejimleri, yurtiçi borçlanma problemleri, denetim ve yönetim problemleri ile politik yapı, yurt dışı piyasalardaki dalgalanmalar şeklinde sayılabilir. Bir önceki bölümde detaylı bir şekilde ele aldığımız nedenlerle ortaya çıkan finansal krizlerin ekonomik faaliyetler üzerinde çeşitli etkileri vardır.

Bir ekonomide oluşan finansal krizlerin etkilerini makro ekonomik etkiler ve bankacılık sektörü üzerine etkiler şeklinde ikiye ayırıp inceleyebiliriz. Bu etkiler ekonominin temel parametreleri açısından önem taşımaktadır.

A. Ekonomik Krizlerin Makro Ekonomik Etkileri

Bir kriz tarafından tetiklenmiş bankacılık sektörü sorunları, kredi veya para arzı kanalıyla ekonomik faaliyetler üzerinde olumsuz etkilere yol açmaktadır. Finansal piyasalarda ortaya çıkan bir krizin yaratacağı makro ekonomik etkiler; kredi hacminde daralma, faizlerde yükselme, emisyonda artma, harcama ve talepte düşme, üretim ve istihdamda azalma, tasarruf ve yatırımlarda azalma olarak sıralanabilmektedir.⁹⁰

Bankalar ekonomilerde fon eksikliği olanlar ile fon fazlası olanları karşı karşıya getirmeye yarayan finansal araçlardır. Teoride tam rekabet piyasasının koşullarının geçerli olduğu durumlarda bankaların reel sektöre etkisi bakımından çok da gerekli olmadığı söylenebilir. Çünkü bu varsayımda mükemmel bilgi paylaşımının olduğu düşünülür. Yani fon arz ve talep edenler birbirlerinden

⁹⁰ Mert Ural, “Liberalizasyon Döneminde Mali Piyasalarda Kırılganlığın Oluşturduğu Krizler”, **Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2003, s.84.

haberdardırlar ve bir aracıya ihtiyaç duymamaktadırlar. Ancak piyasalarda çoğunlukla eksik bilgi söz konusudur. İşte bu noktada bankalar eksik bilgi sorunlarını çözmek ve fonların verimli alanlara aktarılmasını kolaylaştırmaktadırlar. Aksi halde bankaların işlevlerini yerine getirmekteki yetersizlikleri reel ekonomiyi kötüleştirmektedir.

Bankalar sağlıklı veya finansal piyasalar istikrarsız yada her ikisi birden istikrarsız ise finansal sistem kırılabilir olarak nitelendirilebilir. Bu durumda finansal kırılabilirliğin, sağlıklı bankalar ve istikrarsız finansal piyasalar olmak üzere iki boyutu olur. Eğer bankalar sağlıklı ise, aktarım mekanizması işlemez ve bankacılık sisteminin kalitesi hakkında kaygılar, yurt içi mevduat sahipleri ve yabancı yatırımcılar tarafından kaliteye kaçışa yol açabilir. Ayrıca istikrarsız finansal piyasaya ilişkin riskler, karlılığı ve böylece bankacılık sisteminin güvenilirliğini zayıflatabilir.⁹¹ Ekonomik krizlerin etkilerini, krediler ve faiz oranları, yatırım ve işsizlik, işletmeler ve borsa ve enflasyon üzerine etkiler olarak beşe ayırıp sayabiliriz.

1. Krediler ve Faiz Oranları Üzerine Etkisi

Ekonomik krizlerin makro ekonomik etkilerinden ilki krediler ve faiz oranları üzerinedir. Bir kriz sonucu faiz oranları yükseldiğinde kredi talep edenler, istedikleri projeleri seçebilseler, risk derecesi yüksek olan projeleri seçeceklerdir. (çünkü riskli projeler başarı durumunda yüksek getiri sağlayacaklardır). Eğer proje başarıya ulaşırsa, borçlanan kimsenin getirisi kredinin maliyetinin üzerinde kalan tüm kısmı olurken, bankanın getirisi, gerçek getirinin faiz ödemesini hangi dereceye kadar aştığına bakılmaksızın, ana para ve faiz olacaktır. Diğer yandan eğer proje başarısız olursa; banka müşteri teminatı düşüldükten sonraki tüm kaybı üstlenirken, borçlu eğer bir teminat gösterdiyse onu kaybedecektir. Yüksek faizler, bu faiz oranlarını geri ödemek için daha riskli projeler gerektirdiği için, bankaların tercih edeceği risk düzeyi daha düşük güvenli müşterileri caydıracaktır. Bu tersine seçim etkisi, teşvik etkisiyle daha da

⁹¹ Ural, a.g.e, s.85.

güçlenecek ve sonuç olarak bankalar yükselen kredi talebine karşılık faiz oranlarını yükseltmeyeceklerdir. Böylece, faiz oranları yükseldikçe, belli bir gruba kredi vermekten dolayı bankanın beklenen getirisi sınırlandırılmış bir miktara sahip olacaktır. Bu durumda, banka, kredilere olan fazla talebe faiz oranlarını yükselterek değil de, borçlanmak isteyenleri elemeye uğratarak cevap verecektir. Böylece faiz oranları kıt kredi kaynaklarını en verimli şekilde karlılığa göre tahsis eden bir mekanizma değil de, kıt kredi kaynaklarını borçlananların kredibilitesine göre elemeye uğratan bir mekanizma olacaktır.⁹²

Ayrıca krizlerle birlikte yükselen faiz oranları kredi hacmini daraltıcı bir etki yaratacaktır. Kredi hacmi daraldıkça toplam talep ve toplam arzda bir düşüşe neden olacaktır. Ekonomi hızla daralmaya doğru sürüklenecek, firmalar işçi çıkarma, üretimi azaltma gibi çözümler arayacaktır. Bunların sonucunda mali sistemin çöküşü hızlanacak, ekonomik krizler makro ekonominin tümünü etkileyecektir.

2. Yatırımlar ve İşsizlik Üzerine Etkisi

Yatırım kararı verilirken sermayenin marjinal etkiliğine bakılmaktadır. Yani gelecekte elde edilecek hasılatın bugünkü değeri kriteri kullanılmaktadır. Eğer sermaye malından yaşam süresi boyunca beklenen getiri oranı cari piyasa faiz oranını aşıyorsa, bu sermaye malına yönelik yatırım karlı demektir.⁹³ Ancak piyasalarda meydana gelen krizler sonucunda faiz oranlarının yükselmesi sermayenin marjinal etkinliğini azaltacaktır. Sermayenin marjinal etkinliğinin azalması yeni yatırımların ertelenmesi anlamına gelmektedir. Bu durumda yatırım hacmi daralacak, uzun vadede yeni yatırım kararı verilemeyeceği için işsizlik oranı artacaktır.

⁹² J. Stiglitz, "The Role of State in Financial Markets, Proceedings of The World Bank Annual Conference on Development Economics", 1993,

<http://www.akdeniz.edu.tr/iibf/yeni/genel/dergi/Sayi04/10Duman.pdf>, (30.06.2006).

⁹³ İlker Parasız, Makro Ekonomi Teori ve Politika, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998, s.100.

3. Enflasyon Üzerine Etkisi

Enflasyon fiyatlar genel düzeyinin sürekli olarak yükselmesi durumudur. Enflasyon olgusu zaten ekonomik krizin bir sonucudur. Eğer ekonomide enflasyon hali kronik hale gelmiş ise oluşacak kriz sonucunda enflasyonun etkileri daha da derinleşecektir. Ekonomik krizler gelecekle ilgili belirsizlikleri arttırmaktadır. Bu etki ile fiyatlar genel düzeyindeki belirsizlik ekonomik planların daha rassal ve spekülâtif olmasına neden olur. Böylece ekonomik kriz bir yandan belirsizliği arttırırken neden olduğu enflasyon derinliği de ekonomik faaliyetleri olumsuz olarak etkileyecektir. Bu durumda en fazla ekonomideki uzun vadeli ilişkiler etkilenecektir. Çünkü uzun vadeli sözleşmelere göre alım satım yapılması çok daha riskli hale gelecektir.

4. Kamu Maliyesi Üzerine Etkisi

Devlet bütçesinde açık, daralma dönemlerinde artma ve genişleme dönemlerinde azalma ile sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla kriz dönemlerinde, vergiler reel olarak düştüğünden harcamalar artacaktır. Buda kamu maliyesindeki açıkları arttırıcı bir etki yapacaktır. Sürekli bütçe açıkları ekonomi üzerinde enflasyonist bir baskı yaratacak, buda ücretleri arttırıcı ancak üretimi azaltıcı bir etki yaratacaktır. Böylece daralmanın etkisi artarak ekonomiyi krize sürükleyecektir.

5. İşletmeler ve Borsa Üzerine Etkisi

Kriz dönemlerinde menkul kıymetler piyasasını en çok etkileyen değişken piyasa faiz oranlarıdır. Şirketlerin piyasa değerini belirleyen hisse senetleri borsalarda işlem görmektedir. Kriz zamanlarında oluşan belirsizlik borsadaki mevcut riski arttırıcı bir etki yapmaktadır. Bu sırada kriz nedeniyle artmış olan kısa vadeli faiz oranları belirsizlik ve yüksek riski üzerine almış olan borsalara göre daha karlı hale gelir. Böylece fonlar faize doğru kayar. Şirketlerin piyasa

değerindeki düşüşler kaçınılmaz olur. Kısa sürede mali kriz ekonominin tüm alanlarını olumsuz etkiler.

B. Finansal Krizlerin Bankacılık Sektörü Üzerine Etkileri

Bankacılık sektörünün dışsallık etkisi vardır. Yani bankacılıkta kriz önce tek tek bankalar üzerinde başlar. Daha sonra bütün sektör üzerinde etkili olur. Ancak bu sektör yapısı itibariyle bütün ekonomik birimlerle ilişki halindedir. Dolayısıyla bu dışsallık etkisiyle buradaki kriz ekonomideki diğer kesimleri ve büyüklükleri de etki altına alır.

Bankacılık sektöründe oluşan krizlerin ilk etkisi bankalara doğru oluşan hücumdur. Bankalar mevduatları alıp, fon ihtiyaçları olanlara kredi olarak yönlendirirler. Krizin oluşması sebebiyle bankalara olan hücum (run) bankaları zor duruma sokar. Çünkü banka mevduatlara güvenerek kullanmış olduğu kredileri hemen geri çağıramayacaktır. Bu durumda mevduatların karşılanması için bankalar zararına satışlar yapacaklardır. Böyle durumlarda mevduatın sigortalı olması böyle bir durumu doğmadan önleyebilir. Mevduat sigortası sisteminde kamusal bir birimin kurulması örneğin bir mevduat sigortası fonunun kurulması gerekir. Bu fon mevduatların güvenilirliğini sağlayacaktır. Böylece mevduat sahipleri bankalara yatırmış oldukları fonları geri alabileceklerdir.⁹⁴

Bankacılık sistemine olan güven sarsılmış ise bankalardan blok halde pek çok fon çıkışı olacaktır. Bu durumda bir çok banka iflas edecek, kapanacak yada konsolidasyonlara gidecektir. Kredi portföyünün kalitesi azalacak, faiz oranlarının yükselmesiyle gelir-gider dengesi bozulacaktır. Finansal krizlerin bankacılık sektörüne olan etkilerini beş başlık altında toplayabiliriz. Bunlar:

⁹⁴ İlker Parasız, Para, Banka ve Finansal Piyasalar, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2000, s.155.

1. Banka Hücumu (Bank Run)

Kriz sonucunda bir yada daha fazla bankaya güvenin sarsılmasıyla halkın birden bire ve yaygın bir şekilde mevduatlarını geri çekmek için hücum etmesi durumuna banka paniği (bank panic) yada hücumu (bank run) denir.⁹⁵ Banka panikleri yalnızca sağlam olmayan bankalarla kısıtlı kalmayan banka iflaslarıyla sonuçlanabilir. Hücum durumunun oluşmasındaki temel mantık halk tarafından mevcut rezervlerin talepleri karşılamayacağı düşüncesidir. Bu durumda “önce gelene önce hizmet verilir” düşüncesiyle halk geride kalmamaya çalışır. Çok sayıda mevduat sahibi bankalar önünde uzun kuyuklar oluşturur. Bu hücum tek bankayla sınırlı kalmasa sistematik risk oluşacaktır.

2. Zararına Satışlar (Fire Sale Losses)

Bankalar, ellerindeki nakit rezervlerini aşan mevduat geri çekişlerini ya ellerindeki kazanç getiren varlıkları satarak (aktif yönetimi) veya mevduat çekişlerini karşılayacak yeni fonlar çekerek (pasif yönetimi) karşılayabilirler. Bankaların mali yapılarını güçlendirmeleri ve güven sağlamaları açısından aktif pasif yönetimi büyük bir öneme sahiptir.⁹⁶

Bankalar ciddi bir panik sonucunda ellerindeki mevduatları tutamaz hale gelirlerse bu kaçışları genelde mevcut mal varlıklarını satarak karşılamaya çalışırlar. Zor durumdaki banka satışları çabuk gerçekleştirmek zorunda olduğu için mevcut piyasa fiyatının altında fiyatlar oluşur. Eğer bu fiyatlar ellerindeki mal varlığının çok altında ise likidite krizi baş gösterebilir. Bankalar öz kaynaklarından bu mevduatları karşıladıkça iflas doğru sürüklenir.

3. Diğer Bankalara Mevduat Kaçışı

Mevduat sahipleri hücumu uğramış bankalardan mevduatlarını çektiklerinde ellerindeki aktifleri yeniden değerlendirmek isterler. Eğer sistemde

⁹⁵ Parasız, Modern Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü, s.53.

⁹⁶ Ural, a.g.e, s.92.

krizde olan bir tane banka varsa ve bankacılık sistemine halen güven duyuluyorsa aktifler sistemdeki diğer bankalara kayar. Böylece finansal sistemden para çıkışı olmamış olur ve kriz büyümeden önlenir. Ancak her zaman mevduatlar diğer bankalara gitmeyebilir. Ekonomik ortam tamamen güvenilmez bir duruma girmiş ise bu durumda eldeki nakitler dövize kayabilir. Böylece kurlar yükselişe geçer. Döviz çevrilen yerel para hem bankacılık sisteminden çıkmış olur, hem de döviz kıtlığı yaratabilir. Bu duruma sistematik risk söz konusu olacaktır. Öte yandan çekilen mevduatlar yurt dışına da kayabilecektir. Ülke ekonomisi böyle bir durumda yaratmış olduğu katma değeri yatırıma yönlendiremeyerek, atıl bir tasarruf miktarı ile karşı karşıya kalacak ve kriz derinleşecektir. Bir diğer seçenek olarak bankacılık sisteminden çıkan mevduatlar devlet tahvili ve hazine bonosuna kayacak olursa bu işlemlerin alım-satımının bankalar tarafından yapılıyor olması nedeniyle, mevduat sistemde kalmış kabul edilecektir.

4. Kaliteye Yöneliş

Mevduatlarını nakit olarak çeken mudiler nispi olarak daha güvenli gördükleri devlet tahvili ve hazine bonusu aldıklarında bu menkul kıymetlerin fiyatlarını yükselteceklerdir. Faiz oranı ile fiyat arasındaki ilişkinin ters işlemesi nedeniyle, faiz getirisi azalacaktır. Bu durumda diğer riskli kabul edilen menkul kıymetlerin fiyatları düşeceği için faiz getirileri artacaktır. Böylece banka mevduatı ile risksiz kabul edilen kamu menkul kıymetlerinin faizleri arasındaki fark artacaktır. Bankalar bu durumda kredi açmada isteksiz davranacaklar, ilave rezervleri arttıracaklardır. Çünkü bankalarda kredi yerine bu menkul kıymetleri tercih edebileceklerdir. Bu da toplam mevduat/rezerv çarpanını azaltmakta ve zararına satışlarla kredi ve mevduatlar daralmaktadır.⁹⁷ Böylece sistem çalışmaz hale gelecektir.

⁹⁷ Ural, a.g.e, s.94.

5. Nakite Yöneliş

Bankacılık sistemine güven duyulmaması nedeniyle bankacılık sisteminden çıkan mevduatlar nakit para olarak da elde tutulabilir. Bu durum sistemden sürekli bir mevduat azalması anlamına gelmektedir. Nakit para çıkışı diğer bankalar da sıçrar ise daha önce sağlıklı bir yapısı olan bankalar da zora girebileceklerdir. Tetikleyici etki başladıktan sonra sürekli nakit çıkışı yatırımların finansmanını zora sokacak ve bu para arzında bir azalma yaratacaktır. Bu durum ekonominin tümüne yansiyacak olup enflasyon, işsizlik oranındaki artışlarla sonuçlanacaktır. Nakit tutuşlar diğer ülke paralarına doğru olursa döviz kuru yükselişe geçecek, cari işlemler açığı hızla artacaktır. Eğer enflasyon ekonomide söz konusu ise bu noktada kriz derinleşecek ve reel sektörü de işlemez hale sokabilecektir.

Finansal krizler nedeniyle bankacılık sistemi üzerinde oluşan olumsuz etkileri önlemeye yönelik ekonomi politikaları mevcuttur. Bunlardan ilki daha önce de bahsedilen mevduat sigortası uygulamasıdır. Ancak bu sistem ülkemizde de olduğu gibi kamu maliyesini çok fazla zorlamakta, ekonomik birimlere yeni vergiler olarak dönmektedir. Borç veren son mercii olan merkez bankası politikası da diğer bir önlem olarak bilinmektedir. Kriz anında merkez bankası para talebini karşılayabilmek için borç veren ve ekonomiye fon pompalayan konuma gelmektedir. Böylece mevcut panik büyümeden önlenebilecektir. Ancak bu sistemde de merkez bankasının rezervlerinin durumu önemli rol oynamaktadır. Eğer talebi karşılayacak bir rezerv söz konusu değilse merkez bankası ülke hazinesine başvurabilecektir. Bu noktada yine piyasa koşullarında işlemeyen bir ekonomik çark oluşacak ve zarar söz konusu olabilecektir. Bu zararın halka yansıtılması ekonomik krizi derinleştirebilecektir. Dolayısıyla daha kriz başlamadan önleme sistemleri tercih edilmelidir. Söz konusu seçeneklere başvurulmasını engelleyecek erken uyarı sistemleri ve denetim kurumları sağlam olarak oluşturulmalıdır. Böylece krizin hem ekonomiye hem de bankacılık sektörüne olan maliyetleri daha az olacaktır.

Bankacılık krizinin derinleşmesi ve yayılması sonucunda konsolidasyonlar karşımıza çıkan bir sonuç olacaktır. Bankacılık sektörünü birleşmelere iten bir çok sebep bulunmaktadır. Ancak yaşanan konsolidasyonların en önemli nedeni ekonomik krizlerdir.

C. Reel Ekonomik Krizlerin Bankacılık Sektörü Üzerine Etkileri

Mal-hizmet ve işgücü piyasaları ekonominin reel kesimini oluşturmaktadır. Yani reel kesim ekonominin üretim yapan bölümüdür. Reel sektörün üretim yapması için sermaye ve girişimciye ihtiyacı vardır. Bu noktada bankacılık sektörünün önemi ortaya çıkmaktadır. Sektörün ekonomideki tasarrufların toplanarak reel yatırımlara aktarılmasında, sermaye birikiminin oluşmasında ve dolayısıyla iktisadi büyümede önemli bir rolü bulunmaktadır. Dolayısıyla gerek reel kesim gerekse bankacılık kesimi birbirileri ile ilişkilidir. Birinde oluşacak olan bir kriz diğerini de doğrudan etkilemektedir.

1. Geri Dönmeyen Krediler Açısından Etkileri

Ekonominin mal ve hizmet üreten kesimi bu faaliyetlerini gerçekleştirmek için fon sağlamak zorundadır. Bu fonlar bankacılık kesiminin firmalara açmış olduğu kredi limitleri çerçevesinde firmalara kanalize olmaktadır. Eğer reel kesim çeşitli nedenlerle krize sürüklenecek olursa bankacılık sektörü ilk olarak sağlamış olduğu krediler bazında etkilenecektir.

Reel sektör krizi bankalara tahsili gecikmiş alacaklar olarak yansıyacaktır. Sorunun derinleşmesi bankaların bilanço yapısında tahrip edici etkiler ortaya çıkaracaktır. Buna ek olarak reel sektördeki döviz açık pozisyonları sorunu daha da büyütecektir. Bankalar böyle bir dönemde kredilerinin tahsili için uğraşırken firmalar üzerine bir çok ipotek ve haciz kararı alabilecektir. Alacakların zamanında tahsil olamaması bankaları kredi bazında zarara uğratacaktır. Ayrıca reel sektörün tamamında bir kriz söz konusu ise alacakların yüzde yüzü tahsil olamayacağı için batık kredi denilen olgu bilançolarda büyüyecektir. Bu durum

da bankaların öz sermayelerinin erimesine sebep olacaktır. Krizin derinliğine bağlı olarak bir reel sektör bankacılık sektörünü de krize sürükleyebilecektir.

2. Kredi Hacminin Daralması Açısından Etkileri

Reel sektördeki krizin bankacılık sektörü açısından geri dönmeyen kredi miktarını arttırmasının yanında, kredi hacmini daraltması gibi de önemli bir sonucu olacaktır. Reel kesimdeki krizin derinliği ve süresine bağlı olarak sektör kredi verenler tarafından riskli görülebilecektir. Bankacılık kesiminin kar yazdığı asıl kalem olan kredilerin iyice riskli hale gelmesi bankaları kredi vermede isteksizliğe sürükleyecektir. Bu durumda kredi hacmi daralacaktır. Kredi hacmine bağlı olarak bankaların karlarında önemli oranda azalma olacaktır.

Bankaların reel sektöre kredi sağlamada isteksiz davranmasının bir önemli sonucu daha vardır. Bu durum reel kesim yatırımlarını azaltıcı bir sonuç doğuracaktır. Dolayısıyla istihdam ve gelir önemli ölçüde daralacak hane halkının satın alma gücü gerileyecektir. Dolaylı etki olarak bu durum kredibilitesi olan kişi sayısını azaltacaktır. Böylece krizin uzun dönemli sonucu sadece ticari kredilerde azalma değil bireysel kredilerde hacimsel daralmaya yol açacaktır. Bankalar açısından sonuç yine karlılığın azalması olarak karşımıza çıkacaktır.

3. Faiz Oranlarındaki Artış Bakımından Etkileri

Reel sektördeki kriz sonucunda batık kredilerin oranının hızla yükselmesi hem kur artışı hem de açık pozisyonlardan dolayı bankaları zarara uğratacaktır. Ortaya çıkan risk faiz oranlarının yükselmesi sonucunu doğuracaktır. Dolayısıyla bankaların ellerindeki bono stokunun değeri azalacaktır. Böyle bir durumda bankacılık sistemi yeni risk almak istemeyecek ekonomik büyümeyi finanse etmekten uzak kalacaktır.

Reel sektördeki sorun ne ölçüde büyük olursa, bankacılık sektörü ve dolayısıyla ekonominin toparlanması da o ölçüde uzun zaman almaktadır.⁹⁸

4. Maliye Politikaları Açısından Bankacılık Sektörü Üzerine Etkisi

Reel sektördeki kriz durumu vergi gelirlerinin azalması sonucunu da doğurmaktadır. Çünkü üretim yapıldıktan sonra gerçekleşen satışlar ve firma karlılıklarının azalması vergi gelirlerinin de azalması anlamına gelmektedir. Bu durumda sıkı maliye politikası uygulanmasına geçilmesi gerekmektedir. Sıkı maliye politikası uzun süre devam ederse bu durum bankacılık ve reel sektör üzerinde daha fazla olumsuz etkiler yaratacaktır.⁹⁹ Yapılacak düzenlemelerin başlangıç etkisi kamu gelirlerini arttırıcı yönde beklenmekle birlikte, bankacılık faaliyetleri ve dolayısıyla reel sektördeki büyüme yoluyla ekonomik faaliyetleri kısa dönemde negatif yönde etkileyecektir. Zaten krizle karşı karşıya olan sektörlerin üzerine birde sıkı maliye politikası yükü gelince daralma daha da artacaktır. Bu durumda krizin etkileri derinleşecektir.

III- DÜNYADA YAŞANMIŞ ÖNEMLİ EKONOMİK KRİZLERİN BANKA KONSOLIDASYONLARI ÜZERİNE ETKİSİ

Bankacılık krizleri sonrası faiz oranlarının artması ve yerel para biriminin değerinin düşmesi, borç yükünün ve riskten korunamayan borçluların artmasına ve batık kredilerin hızla çoğalmasına neden olmuştur. Batık kredilere bağlı zararların gelişen ekonomilerin hemen her kesimi üzerinde olumsuz etkilerinin olması ise sektörde yeniden yapılanma (restructuring) gereğini doğurmuştur.¹⁰⁰ Yeniden yapılanmada amaç bankacılık sektörünü daha sağlam temellere oturtmak ve uygulanacak istikrar programlarına uyumunu sağlamaktır. Asya, Rusya ve Latin Amerika gibi ülkelerde uygulanan istikrar programlarının finans sektörüne etkisi konsolidasyonlar olarak ortaya çıkmıştır.

⁹⁸ Alpan İnan, "Finansal Krizler Serbest Kur ve Ekonomik Büyüme", **Türkiye Bankalar Birliği Yayınları**, <http://www.tbb.org.tr/turkce/dergi/dergi41/kur-buyume.doc>, (09.12.2006).

⁹⁹ Abuzer Pınar, "Bankacılık Faaliyetlerinde Vergi ve Benzeri Yüklerin Ekonomik Etkileri: Türkiye İçin Nicel Bir Analiz," **Bankacılar Dergisi**, Sayı 45, İstanbul, 2003, s.60.

¹⁰⁰ Şahözkan, a.g.e, s.15.

A. Güneydoğu Asya Krizi

Doğu ve Güneydoğu Asya ülkeleri 70'li yılların ortalarından itibaren hızlı bir büyüme süreci yaşamışlar ve bütün dünyanın dikkatini çekmişlerdir. Ülkelerin ekonomik başarıları “Asya Mucizesi” olarak nitelendirilmiş ve diğer gelişmekte olan ülkelere örnek olarak gösterilmiştir.¹⁰¹

Ancak 2 Temmuz 1997'de Tayland Thai baht'ının devalüe edilmesiyle birlikte para ve menkul kıymet piyasalarında 1994'teki Meksika Pesosu'nun devalüasyonunun arkasından ortaya çıkan “tequila” etkilerini aşan ve hızla yayılan bir karışıklık dalgası ortaya çıkmıştır.¹⁰² Kriz Doğu Asya'ya ilk olarak devalüasyonlar ve borsa çöküşleri şeklinde yayılmıştır. Problemler şiddetlendikçe Hong Kong ve Güney Kore gibi diğer Asya ülkelerinin paraları da spekülasyon baskı altına girmiştir. Bölgenin dışındaki Arjantin, Brezilya ve Rusya'da da hisse senedi piyasalarında şiddetli düşüşler ve ulusal paralara karşı periyodik spekülasyon saldırıları yaşanmıştır. Karışıklıklar para piyasalarında yayıldıkça ülkelerin bir çoğu, Tayland ve Güney Kore'de olduğu gibi, derin bankacılık sektörü krizleri ile karşı karşıya kalmışlardır.

Güneydoğu Asya'da krizin etkisiyle 1997 yılının ikinci yarısı ile 1999 yılının ilk yarısı arası dönemde sorunlu kredilerin hacmi hızla artarken bunların toplam kredilere oranı Tayland ve Endonezya'da % 50, Malezya'da ise % 15 seviyesini aşmıştır. Finans kurumlarının çoğunluğunun teminatlarının gayrimenkul ve hisse senetlerinden oluşuyor olması sonucu, bu teminatların değerlerindeki düşmeler bankaların batık kredilerini arttırmıştır. Özellikle de öz sermayesi kuvvetsiz olan bankaların mali yapıları krizden olumsuz etkilenmiştir. Risklerin artması, yetersiz portföy çeşitlendirmesi krizi hızla sistematik bir kriz

¹⁰¹ Ali Alp, “Bankacılık Krizleri ve Krize Karşı Politika Önerileri”, **Banka Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Yıl:38, Sayı:6, Arayış Basın ve Yayıncılık, Haziran 2001, ss.51-53.

¹⁰² Graciela L. Kaminsky and Carmen M. Reinhart, “**Asya ve Latin Amerika'da Yaşanan Finansal Krizler: Geçmiş ve Bugünü**”, <http://www.cü.edu.tr/iibf/~ekonomikyorum/aydoğan.pdf>, (1508.2006).

haline getirmiştir. Bir başka deyişle, zincirleme reaksiyonlar bütün finans sistemine yayılmıştır.¹⁰³

Bankacılık sistemindeki sorunların çözümü için bu ülkelerde izlenen politikaların ortak noktası, hükümetlerin zor durumda olan bankaların sermaye yapısını kamu fonları kullanarak rehabilite etmeye çalışması olarak görülebilir. Malezya'dan Japonya'ya Güneydoğu Asya ülkelerinin tamamında bankaların aktifinde bulunan problemliler devlet tarafından kurulan Aktif Yönetim Fonları tarafından satın alınmıştır.¹⁰⁴ Söz konusu çalışmalar, sermaye yeterlilik oranlarının artırılması, denetimin sıkılaştırılması ve bankaların alacak verecek ilişkilerini düzenleyen varlık yönetim kurumlarının kurulmasının yanı sıra banka konsolidasyonlarını da kapsamıştır.¹⁰⁵

Endonezya'daki bankaların tamamına yakınının krizden yoğun olarak etkilenmesinden ötürü banka konsolidasyonları sistemdeki sıkıntıların aşılmasında ağırlıklı bir rol oynamıştır. Yine bu ülkedeki 160 olan özel milli banka sayısı krizler sonrasında 82'ye düşmüştür ve sektörün % 80'i devlet kontrolüne geçmiştir. 4 kamu bankasının konsolidasyonu gerçekleştirilip Varlık Yönetimi Kurumuna devredilmiştir. Benzer durum yine Malezya için söz konusu olmuştur. Krizden önce 58 olan banka sayısı krizle birlikte 6'ya inmiştir.¹⁰⁶

Krizden sonra yapılan düzenlemelerle bankacılık sektöründe konsolidasyonların önü açılmıştır. Örneğin Tayland'da kriz öncesi yabancı sermaye sahiplerinin banka sahibi olmalarına izin verilmezken, kriz sonrasında 10 ile sınırlı da olsa bu hak tanınmıştır. Konsolidasyonlar sonucu banka sayılarının azalması nedeniyle denetim daha etkin bir şekilde sağlanabilmiştir. Böylece batık krediler nedeniyle bu ülkelerde zor durumda olan bankaların kredi kalitesi yükseltilmiştir. Birleşmeler ve satın almalar kısaca konsolidasyonlar devralan bankalara maliyet avantajları sağlamış, devrolan bankalar ise

¹⁰³ Demir, a.g.e, s.138.

¹⁰⁴ Şahözkan,a.g.e, s.19.

¹⁰⁵ Bank For International Settlements, "Bank Restruction in Practise", **BIS Policy Papers**, No:6 1999, s.199.

¹⁰⁶ Bozdemir, a.g.e, s.56.

sermayelerini tamamen yitirme tehlikesinden kurtulmuştur. 1997’de patlak veren ve çok yoğun banka birleşmeleri ile sonuçlanmış olan bu kriz, bölgeyi dünyadaki önemli birleşmelerin ve satın almaların merkezi haline getirmiştir.

B. Rusya Krizi

Güneydoğu Asya ülkelerindeki krizlerin etkileri netleşmeden, ikinci bir kriz dalgası olarak Rusya krizi dünyayı sarmıştır. Rusya’da 1997’lerde başlayan ekonomik sıkıntılar Temmuz 1998’de ağırlaşmaya başlamış ve 17 Ağustos 1998’de ruble-dolar koridorunun 1 ruble 6 dolar’dan, 1 ruble 9.5 dolara devalüe edilmesi, döviz üzerinden sermaye hareketlerinin sınırlandırılması ve 90 günlük moratoryum* ilan edilmesi ile sonuçlanan bir ekonomik kriz yaratmıştır. Bu krizin oluşumunda kısa vadeli karlar peşinde koşan kısa süreli sermayenin spekülasyon davranışlarının etkisi bulunmaktadır.¹⁰⁷

Rusya krizinde de finansal boyut ön plana çıkmıştır. 1998 yılı başından itibaren finansal piyasalarda çalkantılar boy göstermeye başlamış, şirket ve banka iflasları art arda meydana gelmiştir. Rusya hükümetinin gümrük duvarlarını yükseltmesi ile ithalat miktarında büyük düşüşler gerçekleşmiştir. Ünlü spekülasyonör Soros’ un Rusya’ya verdiği düşük “rating” değerlendirmesi ise yaşanan krizi iyice alevlendirmiştir.

Rusya Merkez Bankası Başkanı Sergey Dublinin’e göre krizden yabancı spekülasyonörler sorumludur, çünkü piyasaları onlar karıştırmışlardır. Macera arayan ve çoğu genç olan batılı bankerler, ticaret yapmaktansa daha kolay bir kazanç yolu olan büyük miktarlarda devlet bonusu almayı tercih etmişlerdir. Mayıs 1998 tarihi itibarıyla yabancı yatırımcılar 20 milyar dolar değerinde hazine bonosuna sahiptirler. Bu miktar ise mevcut hazine bonolarının üçte birine denktir.¹⁰⁸

***Moratoryum:** Belli bir dönem için borcun geri ödenmesinin yada faizinin geri ödenmesinin askıya alınması durumu. Borç ödemelerinin belirli bir süre için geçici olarak durdurulması ve ertelenmesi.

¹⁰⁷ Muhammet Akdiş, “**Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerine Etkileri ve Türkiye Finansal Krizleri, Beklentiler**”, <http://makdis.pamukkale.edu.tr>, (30.09.2006).

¹⁰⁸ IMF, 1998, “**World Economic Outlook and International Capital Markets**”, www.imf.org, (30.09.2006).

Rusya’da yaşanan krizden sonra başta Alman bankaları olmak üzere bir çok banka zararlı yönde krizden etkilenmiştir. Krizden hemen sonra özelleştirme çalışmaları hızlanmış, başta bankalar olmak üzere konsolidasyon faaliyetleri artmıştır. Rusya krizinden sonra Türkiye, Brezilya ve Güney Afrika gibi “Gelişmekte Olan Piyasalar” kategorisinde değerlendirilen ülkelerde bu krizden yoğun olarak etkilenmiştir.

C. Brezilya Krizi

Dünyanın en büyük dokuzuncu ekonomisi konumunda bulunan ve uygulamaya koyduğu “Real Planı” ile enflasyonu yüzde 2700’l erden % 1-3’ ler düzeyine indirmeyi başaran, daraltıcı politikalar ile birlikte yıllık yüzde 4’lük büyüme hızına ulaşan; gerçekleştirdiği başarılı özelleştirme programı ile gelişmekte olan ülkelere model olarak gösterilen ve yakın zamana kadar uluslararası sermayenin akın ettiği Brezilya 13 Ocak 1999 tarihinde ekonomik krize girmiştir.

Brezilya’da yaşanan her kriz sonrasında bankacılık sektörü doğrudan etkilenmiş, gelişmeler finans sisteminin yeniden yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Hiperenflasyon döneminde sağlanan yüksek getirilerin azalması sektöre devlet müdahalesini gerektirmiş, iki yılda toplam 182 banka yeniden yapılanmaya tabi tutulmuş, konsolidasyonlarla banka sayısı azaltılmış ve 20 banka, sektörün yüzde 80’ ini kontrol eder hale gelmiştir.¹⁰⁹ Enflasyona göre yapılanmış olan bankalar, düşük enflasyon seviyelerinde faaliyet gösterememiştir. Çünkü devlete yapmış oldukları yüksek oranlı plasman kalemlerinden sağladıkları gelirler bir anda azalmıştır. Bir çok şube kapatılmış ve yoğun işten çıkarmalar yaşanmıştır. Ancak bu önlemlerde bankacılık sektörünü güç durumdan kurtarmaya yetmemiştir.

Sektörde düzenleme sağlanması için çeşitli önlemler alınmıştır. İlk olarak mali bünyesi çok zayıf olan bankalar Merkez Bankası güvencesinde iflas

¹⁰⁹ Şahözkan, a.g.e, s.15.

ettirilmiştir. Hemen arkasından Türkiye'deki uygulamaya benzer bir şekilde Brezilya Mevduat Sigorta Fonu kurulmuştur. Bu fon sistemde kalan mali bünyesi zayıf ve problemlili bankaları satın alıp konsolidasyon yolu ile yeniden sisteme kazandırma yoluna gitmiştir. Burada alıcı bankalara yüklenen en önemli görev satın aldıkları bankaların mevduatına güvence verme görevi olmuştur. Buradaki amaç nakit çıkışları ile sistemi sarsmamak ve yatırımcıyı güvence altına almaya çalışmaktır.

Bir çok banka fona devrolma korkusu nedeniyle kendiliğinden konsolidasyona gitmiş ve mali yapılarını sağlamlaştırmıştır. Fon kapsamında birleşmelerin sayısı 7 iken kendi iradeleri ile birleşen bankaların sayısı 44 olmuştur.¹¹⁰ Brezilya bankacılık sektörü için bir diğer olumlu gelişme ise bu tarihten sonra yabancı bankaların sektördeki ağırlıkları olmuştur. 1998'den sonra banka konsolidasyonuna teşvik amaçlı düzenlemelerle uluslararası kolaylıklar sağlanmış ve yabancı bankalar yatırımlarını arttırmışlardır. Bunlara ABN, AMBRO, HSBC, CITYBANK örnek olarak sayılabilir. Sektördeki düzenleme ile bankacılık sektörü uluslararası rekabete ve finansal krizlere dayanıklı hale gelmiştir.

IV- EKONOMİK KRİZLERİN BANKA KONSOLIDASYONLARINA ETKİLERİ

Banka konsolidasyonları tüm dünyada kendini etkin şekilde gösteren güçlü bir eğilim olarak görülmektedir. Yapılan araştırmalardan çıkan sonuçlara göre konsolidasyonlar sonucunda kesin verimlilik sağlandığına dair güçlü kanıtlar yoktur. Ancak gelişen ve yeniden yapılanan piyasalarda rekabet edebilmek ve global piyasalarda yer edinebilmek için banka konsolidasyonları kaçınılmaz olarak devam edecektir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde konsolidasyon fikri belirli zorunluluklardan sonra gündeme gelmiştir. Bu zorunlulukların en başında da ekonomik kriz olgusu vardır.

¹¹⁰ Bozdemir, a.g.e, s.52.

A. Makroekonomik Krizlerin Banka Konsolidasyonlarına Dolaylı Etkileri

Makro ekonomik krizler yüksek faiz oranları ve yüksek enflasyon olarak kendilerini gösterirler. Böyle bir ekonomide bankacılık sektörü problemlerinden kaynaklanan riskin artması kaçınılmaz olacaktır. Yüksek enflasyondan dolayı artan nominal faiz oranları bankaları vade değiştirme yönünde zorlayacaktır. Makroekonomik istikrarı sağlamaya yönelik olarak sıkı para politikaları uygulanırsa faiz oranlarında ani artışlar olabilecektir. Yüksek faiz oranlarının da bankacılık krizlerinin ortaya çıkarma olasılığı oldukça fazladır.

Bankacılık sistemi, yapılarının doğal gereği olarak güven kayıpları ve nispi fiyat değişimlerine karşı kırılgandırlar. Bankalar genellikle düşük sermaye ve kısmi rezerv esaslarına göre çalışmaktadır. Mevduat sahiplerinin tamamı, mevduatları vadesinde nakde dönüştürmemekte, bir kısmını acil likidite ihtiyaçları için mevduatın bir kısmını çekmektedir. Mevduatların aynı anda tamamının çekilmek istenmesi (likidite riski), kısa vadeli borçları uzun vadeli krediye çeviren bankaları zor duruma sokacaktır. Bankalardaki vade uyumsuzluğundan kaynaklanan faiz riski, bankaları büyük zararlar karşılığında varlıklarını nakde çevirmeye zorlayacaktır. Merkez bankasının son kredi mercii işlevinin yeterince çalıştırılmaması da mevduat sahiplerinin taleplerinin karşılanmamasına neden olacaktır. Her iki durumda da bankalar büyük zararlarla karşılaşarak zor duruma düşeceklerdir. Faiz oranlarındaki aşırı yükselişler de bankaları zor durumda bırakacaktır. Bankaların sahip oldukları varlıkların ve yükümlülüklerin değerleri arasındaki ilişkinin ani bir şekilde değişmesi, banka sermayesinin ve belirli fonların kaybedilmesi veya küçülmesine neden olacağından bankaların kırılganlığı artacaktır.

Makroekonomik değişkenlerde ortaya çıkan etkilerle bankacılık sektörünün krize girmesi sonucunda sermaye yapıları değişmiş, ödünç verilebilir fonları azalmış zayıf bankaları ortaya çıkacaktır. Zayıf bankacılık yapısı, hem bazı bankaların başarısız olmasından hem de sermaye baskısı altında olan

bankaların yeni fonlara ulaşabilme olanağından yoksun bırakılmasından dolayı, bankacılık kredilerinde azalma kaçınılmaz olmaktadır. Karlılıktaki düşme bankaları diğer kuvvetli bankalarla konsolidasyona gitmek durumunda bırakacaktır.

Gelişmekte olan ülkelerde bankaların varlık ve yükümlülüklerinin değerindeki ani oynaklıklar, hem dışsal hem de birçok içsel kaynaklı olabilmektedir. Dışsal unsurlar; ticaret hadlerindeki aşırı dalgalanmalar, uluslararası faiz oranlarındaki oynaklıklar, özel sermaye hareketleri üzerindeki etkiler ve reel döviz kurlarından kaynaklanmaktadır. Uluslararası faiz oranlarındaki dalgalanmalar, gelişmekte olan ülkelerin fon maliyetini etkilemekte ve yatırımların nispi önemini de değiştirmektedir. Uluslararası faiz oranlarındaki hareketler, ülkelere giren özel sermaye hareketlerindeki artışta dalgalanmaya neden olmaktadır.

Ekonominin bankacılık sektörü dışında kalan sektörlerde meydana gelen kriz kısa sürede bankacılık sektörünü de etkileyecektir. Makroekonomik krizler finansal yapıları kuvvetsiz, küçük ölçekli bankaları zor duruma sokmaktadır. Maliyetleri düşük, teknolojileri yüksek bankaların özellikle gelişen piyasalara girmesi rekabete uzun süreli dayanamayan bu tip bankaları konsolidasyonlara sürüklemektedir. Son yıllarda görülen dev banka konsolidasyonları gelecekte finans piyasalarına bu bankaların yön vereceğini göstermektedir.

B. Bankacılık Krizlerinin Banka Konsolidasyonları Üzerine Doğrudan Etkileri

Bankaların sermayesi ve kredi-zarar karşılıkları varlıklarının değişkenliğini karşılayacak düzeyde değilse ve ekonominin kredibilitesi kaybolmuş ise bankacılık sektöründe kriz yaşanıyor demektir. Öte yandan ülkedeki faiz oranları yüksek ise, gerek bankacılık sistemi gerekse banka müşterileri için yabancı para cinsinden borçlanmak çok cazip olmaktadır. Ancak olası bir devalüasyonda bu şekilde açıkları bulunan bankacılık sektörünün krize girmesi kaçınılmaz olacaktır.

Bankacılık krizleri, finansal ve finansal olmayan diğer sektörlerde ekonomik durgunluğa, döviz kuru ve faiz oranlarındaki aşırı dalgalanmalara neden olmakta ve yükümlülüklerin zamanında yerine getirilmemesini sağlamaktadır. Bu durum bankacılık sektöründe vadesi gelmiş alacakların tahsil edilememesini hızlandırdığından, büyük kayıplara yol açmaktadır.

Tüm bu olumsuz etkiler sektörü krize sürüklemektedir. Sermaye yapısının gücüne göre ilgili bankanın kriz karşısındaki durumu değişmektedir. Küçük ve zayıf bankalar böyle bir durumda derinden etkilenir veya kamunun müdahalesi ile yada kendi istekleri ile konsolidasyona gitmek zorunda kalırlar. Eğer kriz derinleşir ise ortaya bankacılık sistemine duyulan güven eksikliği çıkar. Böyle bir durumda yine sermayesi zayıf olan bankalardan fon çıkışı olacaktır. Fon bulmakta zorlanan bankalar büyük bankalarla birleşme yoluna gideceklerdir.

1980’li ve 1990’lı yıllarda çoğu ülke finansal krizler yaşamıştır. Bu krizlerin çoğunda, bankaların önemli bir oranı faaliyetlerini sürdüremeyecek duruma gelmiş veya tasfiye edilmiştir. Bazı ülkelerde sorunlu hale gelen bankalar diğer kurumlarla birleştirilmiş veya hükümet yardımıyla yeniden sermayelendirilmiş veya devletleştirilmiştir. Yapılan işlemler, banka sayısında azalmalara neden olurken, finansal sistemin etkinleşmesine katkı sağlamıştır.

Bir sonraki bölümde ülkemizde yaşanan krizler ve bu krizlerin nasıl banka konsolidasyonlarına yol açtığına değinilecektir. Türkiye örneğinde, yaşanan krizlerin etkisiyle 1999-2002 yılları arasında 20 adet banka TMSF’ce devralınmış ve bir adet bankanın iflası istenmiştir. Söz konusu bankalar birleştirilerek ve/veya başka bankalara satılarak konsolidasyon süreci gerçekleştirilmiştir. Bu sürecin bir yansıması olarak, kamu müdahalesiyle toplam banka sayısı 19 adet azalmıştır. Japonya, Malezya, Kore, Meksika başta olmak üzere birçok ülkede de bu tür uygulamalar gerçekleştirilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE EKONOMİK KRİZLER VE BANKA KONSOLİDASYONLARI

I- TÜRKİYE'DE YAŞANMIŞ EKONOMİK KRİZLER

Kapitalist sistemin ilk büyük krizi 1929 yılında başlayan büyük ekonomik buhrandır. Eksik harcama ve daraltıcı politikalarla derinleşen bu kriz, uzun süre devam edip dünyadaki bütün ülkeleri etkilemiştir. Keynesyen politikalarla önüne geçilebilen bu krizi, 1970'li yıllarda stagflasyon olgusu izlemiştir. Bununla beraber daha çok enflasyon, ödemeler dengesi açıkları gibi krizler, geri kalmış veya gelişmekte olan ülkelerde görülen ve yeni düzene uyum sağlayamayan ekonomilerin girdikleri bunalımlar olarak değerlendirilebilir. Dünyada son yirmi yılda yaşanan krizler daha çok bu tip ülkelerde görülmektedir.

1980'li yıllar devletçi ekonomik kalkınma modellerinin iflas ettiği ve serbest mal-hizmet ticareti düşüncesinin egemen olduğu dönemdir. 1990'lı yıllar ise, serbestleşme ve dış rekabet kapsamına para ve sermaye hareketleri de dahil edildiği için, yüksek ekonomik performanslı ülkelerin döviz ve bankacılık krizlerinin yaşandığı dönem olarak karşımıza çıkmıştır.

Türkiye ekonomisi 1980'li yıllara dek üç kriz yaşamıştır. (1958-1959, 1968, 1978-1982) 1980'li yıllarda başlayan liberalleşme ve dışa açılma akımları Türkiye'nin ekonomideki rotasını değiştirmiştir. Bu dönemden sonra 1994, 2000, 2001 krizleri üç etkili kriz olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bundan sonraki açıklamalarda ilk önce yaşanan krizlere genel olarak değineceğiz. Daha sonra bu krizleri ayrıntıları ile ortaya koyacağız ve son olarak krizlerin Türk bankacılık sektörünü nasıl etkilediğini ve sonuçlarını rakamlarla değerlendireceğiz.

A. Türkiye Ekonomisinin Yaşadığı Krizlere Genel Bakış

Türkiye’de cumhuriyetin kuruluşundan 1980’nin ilk yıllarına kadar devletçi bir politika izlenmiştir. 1923–1932 yıllarında serbest piyasaya önem veren bir yapı içinde ilerlenmiştir. 1960’lı yıllarda ise planlı dönemin ön plana çıktığı görülmektedir. 24 Ocak 1980 kararlarına kadar dayanıklı ve dayanıksız tüketim malları, ara ve yatırım mallarının üretiminin yapılarak ekonominin geliştirilmesi görevini hep devlet üstlenmiştir. İthal ikameci, kendini dış rekabetten koruyan iç pazarı hedefleyen üretim düşüncesi modeli 1980’li yıllarla geldiğinde artık iflas etmiştir.¹¹¹

Dünya bankasının 2002 dünya kalkınma raporlarına göre, Türkiye 1980-1990 döneminde ortalama yüzde 5,4 büyüyerek dünyanın en çok gelişen ülkelerinin başında yer almıştır. 1990-2000 döneminde ise, yüzde 3,7 düzeyinde bir büyüme yakalamıştır. Büyümenin bedelleri ise dönem dönem gözükken derin ekonomik krizler olarak karşımıza çıkmıştır.

Dünyada yaşanan ekonomik krizler, 1980’li yıllarda daha çok talep ve maliyet krizleri olarak ortaya çıkarken, günümüzde yaşanan krizlerin temel özelliği finansal nitelikli olmasıdır. Özellikle para ve sermaye akımlarını uluslararası rekabete açan ülkelerde bu tip krizler çok yaşanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik yapıları, finansal kırılganlıkları, yerel paranın gücü gelişmiş ülkelere göre daha zayıf olduğu için, söz konusu ülkeler finansal kırılganlıklara karşı daha hassas bir yapıya sahiptir. Türkiye 1990 – 2002 döneminde istikrarsız hükümetleri ile kriz riskini en fazla karşı taşıyan yükselen ekonomi sınıfındaydı. Ancak son dört yıldır tek parti hükümeti ile yönetilen ülkemiz bu riskten biraz olsun kurtulmuş gözükmektedir.

Türkiye ekonomisi son otuz yıldır istikrarsızlık, kriz, büyüme, enflasyon sarmalı içinde bir kısır döngüde gitmektedir. Genelde bu problemlerin temeli yapısaldir. Yüksek kamu kesimi borçlanma gereksinimleri ekonomiyi hassas hale

¹¹¹ Metin Toprak, “Türkiye’nin Ekonomi Politikası ve Mali Krizler”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl:7, Sayı:42, Ankara, 2001, s.1424.

getirmektedir. Politik elitlerin kendi çıkarlarını ön plana alması, çıkar çatışmalarının ve kötü yönetimin krizlerin etkilerini derinleştirdiği aşikardır. Gerçektende ülkemizin son otuz yılında ekonomimiz konjonktürel olarak çok sert dalgalanmalar yaşamış hızlı dip yapılan dönemleri hızla büyüme dönemleri izlemiştir. Ekonominin temelinde “kendi gücüyle gerçekleştiremeyecek yüksek oranlı gelişme hızlarını izleyen önemli gerileme” dönemlerinin yaşandığı rahatça görülebilmektedir.¹¹²

Ekonomimizde gerçekleşen bu dengesiz gelişmeler hemen hemen her sektörü etkisi altına almış ve sarsmıştır. Hükümetler bu derin krizlerin sonunda istikrar paketleri ortaya koymuş ve yapısal dönüşümler başlatmıştır. Ülkemizde bu anlamda ilk dönüm noktası 1980 yılında açıklanan 24 Ocak 1980 kararlarıdır.

B. 1980 Ekonomik Krizi ve 24 Ocak 1980 Kararları

1. Ekonomik Krizin Temelleri

Türkiye ekonomisi 1963-1970 döneminde istikrar içinde büyüme bakımından oldukça başarılı bir performans göstermiştir. Bu dönemde büyüme hızı yaklaşık olarak yüzde 6.5 dolayında gerçekleşirken, yıllık enflasyon oranı yılda ortalama yüzde 5.5 dolaylarında kalmıştır. Halkın ortalama refah seviyesinde yılda yaklaşık yüzde 3.8 oranında bir iyileşme olmuştur.¹¹³

Aynı büyüme hızı Üçüncü Kalkınma Planı döneminde (1973-1977) de sürmüştür. Özellikle 1974-1976 döneminde arka arkaya üç yıl, ilk iki plan dönemi ortalamalarının üstünde büyüme hızına ulaşılmıştır. Ancak bunun yanında 1970’li yıllardan itibaren ekonomide fiyat istikrarı bozulmaya başlamış 1970 ile 1976 arasında döneminde yüzde 10 ila yüzde 30 arasında değişen yıllık

¹¹² Zeyyat Hatipoğlu, Mustafa Aysan, Türkiye Ekonomisinde 1994 Bunalımı, İmge Kitabevi, Ankara, 1996, s.74.

¹¹³ Hüseyin Şahin, Türkiye Ekonomisi, 6.Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2000,s.171.

enflasyon oranlarıyla karşılaşılmıştır. Yine bu dönemde ortalama enflasyon yüzde 18' i aşmıştır.¹¹⁴

1974 yılından itibaren yükselen petrol fiyatlarının ödemeler bilançosu üzerinde dolaylı ve dolaysız bir çok baskı yaptığı görülmektedir. 1978'de tonu 68.4 dolar olan ham petrol fiyatı 1977'de tonu 99.9 dolara, 1979'da 145.2 dolara ve 1980'de 243 dolara yükselmiştir. Petrol ithalatı için Türkiye'nin yaptığı ödeme 1974'de 752 milyon dolar iken 1980'de 2.990 milyon dolara ulaşmıştır.¹¹⁵ Dünyada petrol fiyatları sürekli yükselirken Türkiye bu fiyat yükselişlerini başlangıçta tüketici fiyatlarına yansıtmamış, fiyatlar düşük tutulmaya devam edilmiş ve maliyet ile satış fiyatı arasındaki fark hazine tarafından karşılanmıştır. Başka bir deyişle Türkiye, petrol fiyatlarının süratle yükseldiği bir dönemde adeta sübvansiyonlarla petrol tüketimini teşvik etti.¹¹⁶ Bu yanlış politika kriz oluşumunu hızlandırmıştır.

IMF petrol şokundan itibaren bir istikrar paketi için ısrar etmeye başlamıştı. Başlangıçta, kriz kısa vadeli dış borçlanmalar yoluyla kısmen atlatıldı. Ancak 1978 yılının başında dış finansman kuruluşlarının Türkiye'ye borç vermesi son derece riskli duruma gelmişti. Taze para bulmak bir yana dış borçların ödemesi bile yapılamaz olmuştu.¹¹⁷ Böyle bir durumda ithalat hızla gerileme gösterirken ve endüstride girdi darlıkları üretimi düşürürken tüketim mallarında stoklama ve ünlü karaborsa dönemi başladı. Bu durumda hükümetin IMF ile anlaşmaktan başka çaresi kalmamıştı. Ancak hükümet bir süre devalüasyon kararı almaktan ve istikrar paketinden kaçındı. Bu arada iç ve dış ekonomik dengeler daha da bozuldu. Sonuçta 1 Mart 1978'de Türk Lirası (TL) dolara karşı yüzde 29 devalüe edilerek 1\$=19.5 TL den 1\$=25.25 TL'ye yükseltildi. O sırada genel kanı hala TL'nin aşırı değerlenmiş olarak kaldığı yönündeydi. Nitekim Mart ve Haziran 1979'da TL iki kez daha devalüe edilerek 1\$=47 TL' ye getirildi. Ancak bu devalüasyon oranı da yetmedi. Hükümet bu

¹¹⁴ T.C.M.B ,Ekonomik Veri Dağıtım Sistemi, <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html>.(10.10.2006).

¹¹⁵ Şahin,a.g.e,s.173.

¹¹⁶ Şahin,a.g.e.

¹¹⁷ İlker Parasız, 1923 Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998, s.196.

sırada iç talebi düşürecek önlemler almıyordu. Reel faizler giderek negatif hale gelirken imalat sanayinde reel ücretler 1978-1979 da yüzde 1 oranında artmıştı.¹¹⁸ Bunların yanında büyüme hızlı gerilemiş, ihracatta ise reel bir artış sağlanamamıştır. İhracattaki bu gerileme cari işlemler açığını hızla artırmıştır. Üstüne üstlük bu dönemde petrol ürünlerinin fiyatı 1979' da yüzde 40 ve 1980 yılında yüzde 70 oranında olmak üzere toplam yüzde 110 oranında artmıştır. Döviz dar boğazı çok ciddi boyutlara ulaşmıştır.

Bu sorunların yanında işsizlik oranlarına da dikkat çekmekte fayda vardır. 1979' da yüzde 14 olan işsizlik oranı 1980' de yüzde 15.4'e ve 1981' de yüzde 16.9' a ulaşmıştır.¹¹⁹

Sonuç itibariyle ekonomik krizin alt yapısını bir çok ekonomik gelişme oluşturmuştur. Bunları özetlemek gerekirse:

- 1- Yüksek bir enflasyon oranı ve her gün hızla artan hayat pahalılığı
- 2- Döviz dar boğazı
- 3- Bazı temel maddelerin yokluğu, karaborsa ve kuyruklar
- 4- Düşen üretim ve hızla artan işsizlik
- 5- Enerji darlığı, ulaşım faaliyetlerinin aksaması
- 6- İşçi-işveren ilişkilerinde gerginlik, yoğunlaşan grevler
- 7- Gelir dağılımının bozulması
- 8- Anarşinin artması
- 9- Vergi sisteminde bozukluk
- 10- Kamu İktisadi Teşebbüslerinin aşırı zararları
- 11- Petrol sıkıntısı¹²⁰

¹¹⁸ İlker Parasız, Enflasyon Kriz ve Ayarlamalar, Ezgi Kitabevi, Bursa, Ağustos 2002, s.330.

¹¹⁹ Devlet İstatistik Enstitüsü, İşsizlik Tabloları, <http://www.die.gov.tr/istTablolar.htm#isg>, (10.10.2006).

¹²⁰ Koray Başol, Türkiye Ekonomisi, Anadolu Matbaası, 7.baskı, İzmir, 2001, ss.53-54.

Sayılan tüm bu nedenlerden dolayı ciddi bir ekonomik program hazırlamak kaçınılmaz hale geldi ve 24 Ocak 1980’ de Türkiye için dönüm noktası sayılabilecek ekonomik program açıklandı.

2. 24 Ocak 1980 Kararlarının İçeriği

24 Ocak 1980 tarihinde alınan kararların en önemlileri şöyledir. Ayrıca bu tarihten sonra bu programla ilgili bir çok karar alındığını belirtmek gerekir.

a. Sigara tekeli kaldırıldı, madenlerin kamulaştırılması iptal edildi, KİT’lerin özelleştirilme çalışmaları başlatıldı.

Devletin piyasalara müdahalelerinin azaltılması konusunda alınan bazı tedbirlerden bir kısmı da şunlardır: KİT fiyatlarının serbest bırakılması, Fiyat Tespit ve Kontrol Komitesinin Kaldırılması, piyasada fiyat rekabetini gerçekleştirebilmek için ithalatın serbestleştirilmesi, faiz haddinin ve döviz kurunun serbest piyasalarda oluşması için alınan önlemler vb...

b. Dış ticaretin serbestleştirilmesi, yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesi için bir kısım önlemler alındı. Böylece ekonomide döviz arzının artacağı ekonominin dışa açık hale geleceği bekleniyordu. Dış ekonomik ilişkilerin serbestleştirilmesi konusunda alınan en çarpıcı tedbir döviz alım ve satımının serbestleştirilmesi ve döviz piyasası üzerindeki kontrollerin ve yasakların giderek kaldırılmasıdır. Bu bağlamda Türk Parasının Değerini Koruma Mevzuatı liberalleştirilmiştir.¹²¹

Resmi döviz kurunun serbest piyasa döviz kuruna yaklaştırılması, eksik değerlendirilmiş kur olgusunun ortadan kalması için 24 Ocak kararları ile birlikte TL’nin değeri dolar karşısında 47 TL’ den 70 TL’ ye düşürülmüştür. Bu devalüasyonu kısa aralıklarla sürdürülen küçük oranlı devalüasyonlar takip etti. Daha sonra TL’nin konvertibilesini sağlamak için 1981 yılında günlük kur

¹²¹ Şahin,a.g.e, s.184.

uygulamalarına gidildi. Fakat TL'nin konvertibilitesine geçilemedi. Döviz fiyatı yine kısa aralıklarla TCMB tarafından belirlendi. Döviz resmi kuru ile serbest döviz kuru (veya satın alma gücü paritesi) arasındaki sapmaları ortadan kaldırarak ihracatı ve yabancı sermaye girişini teşvik etmek amaçlanmıştı. Böylece ülkede döviz arzının bollaşması umulmuştur.

c. 24 Ocak 1980 kararları ile başlatılan ve 29 Aralık 1983 kararları ile alınan tedbirlerin bir kısmı ithalat ve ihracatın serbestleştirilmesine yönelikti. Böylece ekonomi dışarıya açılabilir ve iç piyasaya bir rekabet ortamı hakim olacaktı. Damga resmi vergisi önemli ölçüde indirilmiştir. Kotaya tabi mal sayısı azaltılmıştır. Nominal gümrük vergisi yüzde 76.3' ten yüzde 48.9' a indirilmiştir. İthalatta liberasyon giderek genişletilmiş ve yüzde 90'ını aşmıştır. İhracatta ise geniş teşvik politikaları uygulanmış, devlet denetimi büyük ölçüde kalkmıştır. Kurumlar vergisi hafifletilmiştir. TL' nin devalüesi sadece nominal olarak değil, reel olarak da yapılmış, böylece ihracat ve sermaye girişi teşvik edilmek istenmiştir.

d. 24 Ocak 1980 kararları ile başlatılan dışa açılma politikası çerçevesinde yabancı sermayenin yapacağı dolaysız yatırımlara büyük ölçüde teşvikler getirildi.

e. 24 Ocak 1980 kararlarının bir başka önemli özelliği de faiz hadlerinin serbestleştirilmesi ve reel faiz uygulaması oldu. Daha önce faizler sabit tutulduğundan reel olarak negatif getiri sağlamaktaydı. Türk parasının aşırı değerlenmesi ödemeler bilançosunu olumsuz etkilemiş, düşen faizler tasarruf düzeyini azaltarak halkı tüketime teşvik etmiştir.¹²² Dolayısıyla faiz uygulaması enflasyonist bir baskıya dönüşmüştür. Bunu engellemek için 1 Temmuz 1980' den itibaren faiz haddi bir süre serbest bırakıldı. Bankaların kredi faizlerini ve mevduatları pazarlıkla belirlemeleri isteniyordu. Ancak 1981 yılına gelindiğinde enflasyon oranı yüzde 36,7 iken bazı bankalar mevduat faizlerini yüzde 65,2' ler düzeyinde tutuyordu. Bankalar arasında bir faiz savaşı yaşandı. Böylece fon

¹²² Özer Ertuna, "Türkiye'de Ekonomik Krizler, Nedenleri ve Çıkış Yolları", **Yeni Türkiye**, Yıl:7, Sayı:41, Ankara, 2001, s.1242.

maliyetindeki artış kredi maliyetinde de aşırı oranda bir yükselmeye neden olmuştur. Finans sektöründe artan aşırı risk sonucu banka iflasları yaşanmıştır. Bunlardan ilki Haziran 1982’de Hisarbank ile gerçekleşmiştir. Daha sonra ise İstanbul Bankası, Odibank, ve Bağbank’a para otoriteleri tarafından müdahale edilmiş ve bu bankaların pasifleri kamu bankalarına devredilmiştir.¹²³ Böylece serbest faiz sistemi sürdürülemedi ve 1983 yılında bankalar tekrardan sıkı bir denetim altına alınmıştır. Bu tarihten itibaren faiz hadlerinin belirlenmesi için TCMB yetkili kılınmıştır. 1987’de bir kez daha denenen sistem başarısız oldu ve yeniden eski sisteme dönüldü. Türkiye’de serbest faiz uygulamasının başarılı olamamasının sebepleri olarak holding bankacılığının yoğun olması önemli bir faktör olarak sayılabilir.

f. Piyasayı serbestleştirme açısından alınan kararlar ise şöyle sıralanabilir: tarım destekleme alımlarına sınırlama getirildi. Ayrıca alınan tarım ürünlerine yapılan ödemeler piyasa fiyatının altında tutuldu ve KİT fiyatlarının maliyetlere göre belirlenmesi ilkesi benimsendi.

g. Ücret politikası neo-liberal politikalara dayandırıldı. Bu teorik yaklaşımda her türlü sosyal harcama kısılr, sendikalar pasifize edilmek istenir böylece reel ücretlerde düşüş sağlanır. 12 Eylül sürecinin de desteği ile Özal hükümeti bu politikayı oldukça başarılı uygulamış ve reel ücretleri geriletmeyi başarmıştır.

3. 24 Ocak 1980 Kararlarının Sonuçları

24 Ocak 1980 kararları Türk ekonomisi için bir dönüm noktasıdır. 24 Ocak 1980 kararları ile kısmi bir liberalleşme sürecine girilmiş, 1983’ten itibaren serbest piyasa sistemin temelleri atılmıştır. 1980 kararları Türk ekonomisinde neo-liberal dışa açık büyümeye yönelik modellerin egemen olmasını sağlamıştır. Ekonominin dünya pazarına açılması bu kararlarla hızlanmıştır.

¹²³ Parsız, 1923’den Günümüze..., a.g.e., ss.205-210.

Dünya ekonomisiyle bütünleşmeyi hedefleyen bu program, IMF'in ödemeler dengesi ve dış borç krizine girmiş benzer konumdaki ülkelere önerdiği standart istikrar politikası (neo-liberal) ile Dünya Bankasının geliştirdiği yapısal uyum programının bütün özelliklerini içermektedir.¹²⁴ 24 Ocak 1980 kararları, mal ve hizmetler ticaretinin serbestleşmesinde ve fiyat sisteminin giderek dünya fiyatlarına yakınlaştırılmasına dönük bir “yapısal reform” programıydı.¹²⁵ Programın en önemli amacı ve uzun dönemde hedefi, ekonominin serbest ve uygun iş bölümü koşullarında dışa açılması ve dünya ekonomisiyle bütünleşmesiydi.

Program sayesinde 1970’li yılların başında yaşanan ödeme güçlüğü ve döviz dar boğazı aşılmıştır. Bunun başlıca nedeni ekonominin dışa kapalı bir yapıdan dolayısıyla izlenen ithal ikameci politikadan hızla liberalleşmeye dönülmesidir.¹²⁶

Bütün bu çabaların sonuçları kısa sürede alınmaya başlanmıştır. 1980-1989 döneminde ithalat ve ihracat çok hızlı bir artış göstermiş, dönemin ilk yıllarında ihracattaki gelişme ithalattaki gelişmeden daha hızlı olmuştur. 1980’de 2.9 milyar dolar olan ihracat 1989’da 11,6 milyar dolara, ithalat ise aynı dönemde 7,5 milyar dolardan 15,7 milyar dolara çıkmıştır.¹²⁷ İhracat artışı büyük oranda yapılan devalüasyolardan ve parasal desteklerden etkilenmiştir. Ücretlerin askeri darbenin de etkisiyle rahatça düşürülmesi maliyetleri önemli ölçüde azaltmış iç talebin durması ile dış pazarda rekabet gücü kazanılması mümkün olmuştur.

1980-1989 döneminde döviz kuru, faiz haddi, dış ticaret ve yabancı sermaye konularında önemli değişiklikler yapılmıştır. Sermaye piyasası yasası yenilenmiştir. 1986’da İMKB faaliyete geçirilmiş, TL’nin konvertibilitesi için önemli adımlar atılmıştır. Ancak daha sonra ekonomik durgunluğu aşmak için

¹²⁴ Korkurt Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1990, s.12.

¹²⁵ Erinç Yeldan, “Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisinde Üretim, Birikim ve Bölüşüm İlişkilerine Toplu Bir Bakış”, **1997-1999 Petrol-İş Yılı**, Ankara, 2000, s.273.

¹²⁶ Gülten Kazgan, *Tazminattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, Altın Kitaplar, İstanbul, 1999, s.136.

¹²⁷ Devlet İstatistik Enstitüsü, <http://www.die.gov.tr/ihracatverileri.html>, (12.10.2006).

gevşetilen para ve maliye politikaları büyümeyi hızlandırırsa da (1984-1987 ortalama yüzde 6.7), enflasyona yeniden ivme kazandırmıştır. 24 Ocak 1980 kararlarının enflasyona yenik düştüğü söylenebilir. 1970’te 12 milyar dolar olan dolaşımdaki para arzı 1980’de 218 milyarı, 1990’da ise 11.4 trilyon doları yakalamıştır.¹²⁸ Enflasyon gelir dağılımını önemli ölçüde bozmuştur. Gelir dağılımının bozulması bir daha asla düzeltilemeyecek bir etkiye neden olmuştur. Özellikle eğitilmiş ve aydın kesim olan orta gelir grubu bu etkiyle hızla kan kaybetmiştir. Toplumsal gruplar arasında gelir farkları hızla açılmış, çarpık kentleşme varoş kavramları ortaya çıkmıştır. Bugün o tarihten günümüze gelen etkiyle Türkiye’nin gelir dağılımının dünyanın en kötü ülkeleri arasında yer aldığını söyleyebiliriz.

4. 1988 Ekonomik Dar Boğazı

Türkiye 1990’lı yıllara yaklaşırken ekonomik görüntüsü açısından olumlu bir tablo sergilememiştir. Nitekim 1980’li yıllar boyunca biriken sorunlar 1990’lı yıllarda sık sık kriz yaşayacak bir ülkenin alt yapısını oluşturmuştur. 1988 yılına gelindiğinde ülke ciddi bir kriz ile karşı karşıya kalmıştır. Bu tarihte ekonomide önemli bir döviz dar boğazı baş göstermiştir. Devalüasyon beklentisi hızla artmış, tasarruf sahipleri dövize hücum etmiştir. Bu olgu ile ekonomide ciddi parasal dengesizlikler ortaya çıkmıştır.

Parasal dengesizlikler 1988-1989 yılında stagflasyonist bir süreci ortaya çıkarmıştır. Bu krizin aşılması için ülkemiz uluslararası ekonomik ilişkilerde daha fazla serbestleşmeye yönelmiştir. Bu kararlara bağlı olarak 32 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) çıkarılmış, böylece Türkiye sermaye hareketleri bakımından dünyanın en serbest ülkelerinden biri olmuştur. 22 Mart 1990 tarihinde TL tam konvertibl hale getirilmiştir. Sıcak paranın ülkemize girmesi için TL faizleri önemli ölçüde arttırılmıştır. Ancak kısa dönemli sermaye girişleri ve buna bağlı olarak spekülasyon hareketleri var olan dengesizlikleri daha da arttırmıştır.

¹²⁸ Yakup Kepenek, Cumhuriyet Dönemi Ekonomi Politikaları, Ulusal Sorunlar ve Demokratik Çözüm Yolları, Ekin Kitabevi, İstanbul, 2001, s.53.

C. 5 NİSAN 1994 Krizi

1. Krize Yol Açan Faktörler

Türkiye ekonomisinde, özellikle 1989'dan sonra, kamu kesimi gelir gider dengesi ciddi bir biçimde bozulmuştur. Hükümetler gelirlerini yükseltecek düzenli vergi gelirleri sağlayamamıştır. Toplayamadığı bu vergiler yüzünden sürekli olarak devletin harç gelirleri sağladığı mal ve hizmetlerden alınan vergilerin oranlarını yükseltmiştir. Aynı şekilde kamu harcama ve giderleri de kontrol altına alınamamıştır. İsrاف ve savurganlık inanılmaz boyutlara ulaşmıştır. Bu da yoğun şekilde borçlanmayı gerektirmiştir.

Kamu kesimi giderleri gelirler ile karşılanamayınca MB kaynaklarına başvurulmuş ve yoğun bir biçimde iç ve dış borçlanmaya gidilmiştir. Devlet borçlanabilmek için faizleri yükseltmiş yurt içi faiz oranları yut dışı faiz oranlarına göre yüksek tutularak ülkeye yabancı sermaye çekilmek istenmiştir. Devletin iç borçlanma tahvil ve senetlerinin getirisi yükselmiş ve bunlar vergiden muaf tutulmuştur. Bu gelişme devleti bir kısır döngüye sürüklemiştir. Devlet kısa vadeli borçları ödeyebilmek için yeniden daha ağır şartlarda borçlanmıştır. Borç borçla ödenmiştir.¹²⁹

5 Nisan kararları öncesinde ödemeler bilançosu açıkları rekor düzeylere ulaşmıştır. 1993 yılında dış ticaret bilançosu 14.1 milyar, cari işlemler bilançosu ise 6.8 milyar dolar açıkla kapanmıştır. Döviz piyasasında ise spekülasyon faaliyetleri başlamıştır.¹³⁰ Döviz talebi dolayısıyla döviz kurları özellikle Aralık 1993'ten itibaren hızla tırmanışa geçmiştir. Gerçekte döviz kurları 1989-1992 döneminde enflasyon altında değişmiş, dolayısıyla TL yine reel olarak değer kazanmıştır. Bu gelişmeler 1993 yılının ikinci yarısından itibaren döviz kurunu yeniden tırmanışa geçirmiştir.

¹²⁹ Gencay Saylan, "Krizin Nedenleri", <http://www.ceterisparibus.net/turkiye/kriz.htm>, (12.10.2006).

¹³⁰ Dış Ticaret Verileri, Hazine Müsteşarlığı, <http://www.hazine.gov.tr>, (13.10.2006).

Türkiye’de ekonomik dengeleri daha da bozan bir gelişme yukarıda da değindiğimiz gibi 1988-1989 stagflasyon krizinin etkisiyle çıkarılan 32 sayılı KHK’ dir. Bu kararname ile Türkiye içinde mali piyasayı, döviz piyasasını ve uluslararası sermaye hareketlerini Batı Avrupa’da bile örneği az görülür ölçüde serbestleştirdi. TL yabancı paralar karşısında konvertibl hale getirildi. Bunun sonucunda yüksek faiz cazibesi ile içeri giren sıcak para döviz piyasası, para ve sermaye piyasaları arasında mekik dokumaya başladı. Serbest fonlar hangi piyasaya yöneldiyse o piyasayı altüst etti.¹³¹ Faiz hadleri, döviz kurları ve borsa endeksi bu fonların dolaşması ile inip çıkmaya başladı. Bu ortamda ardı ardına döviz büfeleri açıldı.

Bankalar 1990’lı yılların başlarında yurtdışından düşük faizle kredi olanağı bulmuşlardır. (1992’de LIBOR+%1.2, 1993’te LIBOR+%3.5) Bu yurt içine tüketici kredisi olarak yansımış, özellikle konut ve araba alımlarına yönelik olarak krediler açılmıştır. Böyle bir politika dayanıklı tüketim malları satan bayilerin taksit kredileri yerini almıştır. Böylece halk spot piyasadaki alışveriş yapmayı tercih etmiştir.

Bu dönemde *bankalarda kısa pozisyon* oluşmuştur. Bir bankanın aktifinde döviz kalemleriyle pasifindeki döviz kalemleri bir bütün olarak bir bankanın döviz pozisyonunu vermektedir. Bankanın aktifindeki döviz hesaplarını döviz mevcutları ve döviz alacakları, pasifindeki döviz hesaplarını ise döviz taahhütleri ve döviz borçları oluşturur. Bir bankanın döviz mevcutları ve döviz alacakları toplamı, döviz taahhütlerini karşılamıyorsa, *kısa yada açık pozisyon* söz konusudur. Banka açısından TL’nin getirisi dövizin maliyetinden daha yüksekse kısa pozisyonda olmak daha karlıdır. Dövizden zarar edilse bile TL’nin sağlayacağı faizden yararlanmak bankayı daha kazançlı yapacaktır. Bu durum Ocak 1994’ten sonra TL’nin dolar karşısında hızlı değer kaybıyla banka sistemini sarsıcı sonuçlar yaratmıştır.¹³²

¹³¹ Şahin, a.g.e.s.210.

¹³² Parasız, Enflasyon Kriz ve Ayarlamalar, s389.

1994 yılının başında kamu borçlanma faizlerini düşürme çabaları sonucu ortaya çıkan yüksek oranlı devalüasyonlarla mali sektörde başlayan kriz, bankacılık sektörünü önemli ölçüde etkilemiştir. Kriz sonucu sektörden önemli ölçüde mevduat çekilmiş ve çekilen mevduat önce büyük bankalara ve devlet tahviline, sonrada dövize yönelmiştir. Açık pozisyonlarını kapatmakta zorlanan bankalara Merkez Bankasının zamanında müdahale edememesi sonucu kriz yaygınlaşmıştır. Tüm bankacılık sistemi ekonomiyi olumsuz olarak etkilemiştir.

1994 krizini derinleştiren bir diğer faktörde alınması gereken önlemler yerine, piyasa ekonomisi kuralları çiğnenerek zoraki faiz düşürme operasyonuna gidilmesidir. Yanlış yönetim ve yanlış kararlar sonucu, 1994 yılında ekonomi % 6.1 gerilemiş, enflasyon % 120' lere tırmanmış, ülkenin kredi notu düşürülmüş, sonuçta daha pahalı borçlanma sürecine girilmiştir.

1994 yılında ülkemizde yaşanan krizin bir döviz krizine dönüşmesinin gerekçesi 1988 yılından itibaren hükümetin uyguladığı yanlış ekonomi politikaları sonucunda uygulamak zorunda kaldığı döviz kuru politikasıdır. Büyüyen bütçe açıklarının finansmanında iç borçlanmanın payının artırılması ve dış finansmanın da büyük ölçüde sıcak para akımına bağlanması ulusal parayı aşırı değerlendiren bir döviz kuru politikasını zorunlu kılmıştır ve krize zemin hazırlamıştır.

Tablodaki parametreler incelendiğinde ve kriz öncesi iki yıllık dönem ele alındığında dış ticaret dengesinde ve cari dengede ortaya çıkan açığa karşın ulusal paranın aşırı değeli durumu devam ettirilmiştir. Uluslararası rezervleri ithalatı karşılama oranının yüzde 50' yi aşması durumunda hükümetin ekonomi politikalarını gözden geçirmesi gerekirken söz konusu oran yüzde 60' ların üzerinde seyretmektedir. Buna karşın Merkez Bankası döviz kurlarını piyasadan alım yaparak yavaş bir tempoda arttırmayı yeğlemiştir.

Aynı dönemde kısa vadeli borçların gerek GSMH gerekse cari işlemler geliri içindeki payının artışı IMF’ den alınan uzun vadeli borçlar nedeniyle düşmüştür.

Kriz yılında kurlarda ortaya çıkan yüksek oranlı artış gerek dış ticaret, gerekse cari dengede olumlu gelişmelere yol açmıştır. Ancak ülkemizde ithalatın gelir esnekliğinin ithalatın kur esnekliğinden yüksek olması nedeniyle ithalattaki düşüşün gerekçesi, döviz kuru artışından ziyade ekonomide yaşanan büyük oranlı (-%6) daralmadır. Kurlardaki artışı engellemenin bedeli faiz oranlarının yükselmesi olmuştur. Faiz oranlarındaki artış bir yandan özel sektörün itelenmesine sebep olurken diğer yandan da hükümetin borçlanma gereksinimi arttırmıştır. Dolayısıyla döviz kurlarının artışı engellemek için kullanılan faiz silahı hükümetin borçlanma gereksinimi arttırdığı için krizi takip eden dönemlerde de yüksek faiz oranlarına yol açmıştır. Kriz sonrası dönemde alınan dış borçların ödenmeye başlanması ile birlikte ulusal parayı aşırı değerlendiren kur politikasının devamı (1995 – 1996) yeniden tüm göstergeler açısından geriye dönüşü başlatmıştır. Bunun en temel göstergesi dış açığın büyümesi ve kısa vadeli dış borçların toplam dış borç içindeki payının artmasıdır.

Tablo 3.1. 5 Nisan 1994 Krizi Öncesi ve Sonrası Ekonomik Göstergeler

PARAMETRE	1992	1993	1994	1995	1996
İhracat	14.715	15.345	18.106	21.636	23.225
İthalat	22.871	29.428	23.270	35.709	43.627
Dış Ticaret Dengesi	-8.156	-14.083	-5.164	-14.073	-20.402
Cari Denge	-974	-6.433	2.631	-2.339	-2.437
Cari İşlemler Dengesi / GSMH	-0.6	-3.5	2.0	-1.4	-1.3
Merkez Bankası Rezervleri	6.116	6.213	7.112	12.391	16.273
Rezervler / İthalat	66.7	60.4	71.0	65.3	57.2
Toplam Dış Borç / GSMH (%)	34.7	37.0	50.1	42.6	42.9
Kısa Vadeli Borç / Toplam Borç	22.8	27.5	17.2	21.4	21.6
(Borç Servisi + Kısa Vadeli Borçlar) / Cari İşlemler Geliri	71.4	89.1	62.3	60.3	52.9
Dolar	6874	11036	29788	45739	81386
Dolar Cari İşlemler Değişimi (%)	65	61	170	54	78
Bütçe Açığı	-6.906	-12.184	-5.123	-6.927	-15.260
Faiz Oranları	88.2	87.5	163.5	122.	134.9
TEFE	61.4	60.3	149.6	65.6	84.9
TÜFE	66.0	71.1	125.5	76.0	79.8
Büyüme Hızı	6.4	8.1	-6.1	8.0	7.1

Kaynak: TCMB, MB, DİE, DPT verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

2. 5 Nisan 1994 Kararları

5 Nisan kararları IMF ile işbirliği ile yapılarak hazırlanmış, Türkiye IMF programına benzer bir programı kendiliğinden yürürlüğe koymuş birkaç ay sonra

ise IMF ile bir stand-by anlaşması yapılmıştır. Program çerçevesinde alınan kararlar şöyle özetlenebilir:

a. Piyasalarda Dengeleri Sağlamaya Yönelik İstikrar Önlemleri

Piyasalardaki arz ve talep dengesinin birbiri ile uyumlu hale getirilmesi gerekiyordu. Bu amaçla KİT ürünlerine yüksek oranlı zamlar yapıldı. Bu yapılan zamdan sonra bu ürünlerin fiyatlarına altı ay boyunca zam yapılmayacaktı; böylece halkın enflasyon beklentisi kırılmak istenmiştir. Buna paralel olarak kamu kesiminde ücret ve maaş artışları neredeyse durduruldu. Böylece toplam talep azaltılmaya çalışıldı.¹³³

Döviz piyasası serbest rekabet şartlarına terk edildi. Döviz kurlarının daha yüksek değer bulması piyasalara bırakıldı.

Faiz artışları tırmandırılarak döviz kurlarındaki yükselme eğilimi durdurulmak istendi. Bankalararası piyasada gecelik faiz haddi gecelik % 1000' ne çıktı. Üç aylık net faizi yüzde 50, yıllık birikimli faizi yüzde 406 olan hazine bonoları satışa çıkarıldı.¹³⁴ Bu bonoların bir amacında piyasalardaki fazla likiditeyi çekerek döviz, para ve sermaye piyasalarına istikrar sağlamaktı. Öteki amacı ise devlete likidite temin etmektir. Piyasalardan para çekmek için MB eliyle piyasalara döviz satıldı.

Daha önce belirtildiği gibi munzam karşılıkları ve genel disponibiliteler oranları yeniden düzenlendi. Bankalardan mevduat kaçışını durdurmak ve likit fonların döviz yöneline önlemek için faiz hadlerinin yükseltilmesi ile birlikte, sigortaya tabii mevduat miktarı önce 50 milyon TL' den 100 milyon TL 'ye sonrada 150 milyon TL'ye yükseltildi. Ve en sonunda mevduata % 100 devlet garantisi verildi. Bankaları rahatlatmak için reeskont kredisi genişletildi. Bu tedbirler bankaları rahatlattı ve mevduat kaçışı durdu.

¹³³ Salih Köse, "24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması", <http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/koses.pdf>, s.120, (10.10.2006).

¹³⁴ Şahin, a.g.e, s.216.

b. Kamu Kesimi Mali Dengesini Sağlamaya Yönelik Önlemler

İlk olarak ciddi anlamda tasarruf önlemi alınarak işe başlandı. Kamu kuruluşlarının savunma ve güvenlik harcamaları hariç, cari harcamalarda % 30 oranında kısıntıya gidildi. Kamu hizmetlerinin yürütülmesi için gerekli mal ve hizmet alımları kısıtlandı. Kamu kesimine personel alımı ve geçici işçi alımı durduruldu. Ücretler enflasyonun altına endekslendi. Alt yapı yatırımları yapı-ışlet-devret yöntemiyle yapılmaya karar verildi. Sosyal yatırımlar ise tamamen durdu. Kamuda taşıt kullanımını sonlandırılacak, mevcut taşıtların önemli bir kısmı satılacak ve trafikten men edilecekti.¹³⁵

5 Nisan kararlarının çerçevesinde Nisan-Haziran döneminde bütçede toplam 38.3 trilyon TL iyileştirme sağlandı. Bunun 16 trilyon TL' si ek gelir, 22 trilyon TL'si de harcama kısıtıdır. Bu ilk üç aylık dönemde bütçe açıklarının 10 trilyon TL' ye indirilmesi hedeflenmişti ki bu hedef yakalandı.¹³⁶

c. Ödemeler Bilançosu Açıklarının Kapatılmasına Yönelik Önlemler

1994 yılında başında TL' nin serbest piyasada yüzde 60 oranında devalüe edilmesi ihracatların yeniden canlanmasına neden oldu. İç piyasada talep yetersiz kalınca, ihracatçılar dış piyasaya yöneldiler. Ancak bu başlangıçta istenilen miktarda olmamıştır. İhracat gelirlerinde Nisan 1994'te yüzde 2.7, Mayıs 1994'te yüzde 8.8 geriledi. Haziran ayından itibaren tablo tersine dönmüştür. İhracat gelirleri önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 40 oranında artmıştır.

d. Yapısal Düzenlemeler

Yapısal reformlar bağlamında en önemli gelişme özelleştirmede yaşanmıştır. O zamanki hükümet KİT'lerin özelleştirilmesine kısa dönemde gelir getirici unsurlar olarak bakmış ve 1994 yılında yapılacak olan özelleştirmeden en az 30 milyar dolar gelir beklenmiştir. Ancak özelleştirme programı beklenildiği

¹³⁵ Parasız, Enflasyon Kriz ve Ayarlamalar,s400.

¹³⁶ Maliye Bakanlığı Bütçe Verileri, <http://www.mb.gov.tr>, (10.10.2006).

gibi yürümemiştir. İktidar partileri özelleştirme kanunu yasa tasarısı üzerinde anlaşamamışlar ve kanunu çıkarmada büyük güçlük çekmişlerdir. Özelleştirme kanunu ancak Kasım 1994'te çıkarılabildiği. İlk aşamada aralarında Karabük, Ereğli Demir Çelik Fabrikaları A.Ş., Petrol Ofisi A.Ş., Sümerbank A.Ş. Et Balık Kurumu, Süt Endüstrisi Kurumu bulunduğu on iki KİT kısa sürede özelleştirme programına alındı. Fakat özelleştirme başarısız oldu, bazı kurumlar hala özelleştirme kapsamındaki yerlerini korumaktadırlar. Özelleştirmeden sağlanan gelirler hep hedeflerin altında kalmıştır. Örneğin 1994'te 1 milyar dolar, 1995'te ve 1996'da 5 milyar dolar, 1997'de 10 milyar dolar civarında gelir bekleniyordu. Fakat 1997'de elde edilen özelleştirme geliri 1 milyar dolarda kaldı.¹³⁷

Yapısal iyileşme kapsamında Türkiye'nin en sorunlu kurumları olan sosyal güvenlik kurumlarının hızla düzeltilmesi öngörülmüştü. Bu kurumların bir güvenlik çatısı altında toplanılması ön görülmüştü. Bu kurumların yeniden organizasyonu en önemli konuydu. Ancak bu kurumlarla ilgili düzenlemeler bundan 5,5 yıl sonra çıkartılabildi. 1999 yılında Türkiye yeni Sosyal Güvenlik kanuna kavuştu.

3. 5 Nisan 1994 Sonrası

5 Nisan kararlarının ilk aylardaki olumlu etkileriyle kısa vadeli hedeflere ulaşılmış, fakat uzun sürede sürdürülebilir büyüme trendine gidilememiştir. Çünkü bir istikrar programının tam olarak uygulanabilmesi için öncelikle halkın gözünde güvenilir ve genel kabul görmelidir. Halk uygulanacak olan programla hedeflenen amaçlara ulaşabileceğine inanmalıdır. İstikrar programı ile halka yüklenecek olan külfet toplumun kesimleri arasında eşit dağıtılmalıdır. Ancak bu şartlar altında hedeflenen değişiklikler gerçekleşebilir. Ancak 5 Nisan 1994 kararlarının bu koşulları özellikle de siyasi çekişmeler yüzünden tam olarak gerçekleştirmediğini söyleyemeyiz.

¹³⁷ Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Özelleştirme Verileri, <http://www.oib.gov.tr>, (14.9.2006).

Programın önemli amaçlarından biri olan enflasyon oranları tablo 3.1’de görülebileceği üzere bir nebze gerilemiştir. TEFE’deki artış 1995 ve 1996’da yüzde 80 civarlarında gerçekleşmiştir. Ancak bu başarılı bir politika değildir. Halk bu civardaki enflasyonla yaşamaya alışmıştır.

Kişi başına gelir göstergeleri ise şöyledir: 1992 yılında 2807 dolar olan bu rakam, 1993’te 3004 dolara kadar gelmiştir. Ancak krizin derinleştiği 1994’te 2184 dolara gerilemiştir. 1993’teki seviyeye bir daha ancak 1997 yılında erişilebilmiştir.

Kriz zamanına kadar olan TL’deki aşırı değerlenme 5 Nisan’dan sonraki dönemde ciddi bir şekilde telafi edildi. 1994 yılının başında 15 bin TL olan dolar 1994 yılı sonunda 40 bin TL yi aştı. 1994’te doların TL karşısındaki değer kazanımı yüzde 170 civarında gerçekleşti. Döviz kurlarındaki yükselme enflasyon ile birlikte 1994’ten sonraki tarihlerden günümüze kadar devam etmiştir.

1994 yılında ekonomimiz yüzde 6.6 civarında geriledi. Fakat iç piyasadaki canlanma ile 1995’te GSMH yüzde 8.1 oranında büyüdü. Bu büyümeyi 1996’da yüzde 7.1 ve 1997’de yüzde 7.7 oranındaki büyümeler takip etti. Bu rakamlara özel sektörün önemli katkılar yaptığını belirtmekte fayda vardır.

5 Nisan kararları pek çok yönden aksamıştır. Programın kısa vadeli hedeflerine ulaşılmıştır. Para ve döviz piyasaları hızla istikrara kavuşmuş döviz piyasalarındaki dalgalanmalar durmuş, cari işlemler açığı fazlaya ulaşmıştır. Ancak uzun vade sonuçları açısından problemler bulunmaktadır. Sıkı para politikalarından kısa sürede vazgeçilmiştir. Kamu kesimi açıkları kısa sürede tekrar artmaya başlamıştır. Hukuki alt yapı eksikliği, özelleştirme çalışmalarındaki sıklıklar gibi nedenlerle kalıcı bir program sağlanamamıştır. Programın başarıya ulaşamamasının en büyük nedeni siyasadır. Politik kaygılar

ülkenin bu duruma gelmesine sebep olduğu gibi, ülkenin krizden çıkmasını da zorlaştırmaktadır.

D. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri

1. Kriz Öncesi Ekonomideki Gelişmeler

Türkiye ekonomisi, son otuz yılı kronik enflasyon şartlarında geçirmiş, ekonomik tabanı sağlam dengeler üzerine oturtamamıştır. 1990'lı yıllarda ülkemiz daha önce görülmemiş aralıklarla krizler yaşamıştır. Krizlerin oluşmasında asıl sorun iç etmenlerdedir. Yıllarca oluşan bir iç borç dinamiği, başta kamu bankaları olmak üzere mali sistemdeki sağlıksız yapı ve diğer yapısal sorunların sağlıklı bir yapıya kavuşmamış olması krizlerin başlıca etkenleridir. Bununla birlikte 1997 yılında yaşanan Asya krizi ve hemen ardından 1998 yılındaki Rusya krizi sonucu Türk ekonomisi enflasyonla birlikte gerileme dönemine girmiştir.

1990'lı yıllarda Türk bankacılık sistemi bankacılığın temel işlevi olan kredi vermeyi ikinci plana alarak kamu sektörüne fon sağlamak suretiyle elde ettiği yüksek faiz gelirleriyle risksiz bir çalışma stili benimsemiştir. Bu Türk ekonomisi için oldukça zararlı sonuçlar doğurmuştur. Bankalar deyim yerindeyse “tatlı karlarla” hızla büyümüşlerdir. Bankalar bu dönemde daha çok mevduat toplayabilmek için hızla şubeleşmişlerdir. Sürekli olarak devlete yüksek faizle kredi vermişlerdir. Böylece ülke kalkınmasının finansmanındaki işlevlerini kaybetmişlerdir. 2000 yılının başında hızla düşen faiz oranları Türk Mali sektörünü sıkıntıya sokmuş ve Kasım 2000 ve Şubat 2001 dönemlerinde mali kriz patlak vermiştir. Ayrıca kamu bankalarının ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri büyük olmuştur. Uygunsuz kredi politikaları, aşırı şişmiş olan personel yapısı kamu bankalarının görev zararlarını sürekli büyütüştür. Bu zararların karşılanması için sürekli daha yüksek faiz oranıyla borçlanılmıştır. Yüksek maliyetli iç borçlanma, faiz giderlerinin bütçe içersindeki payını hızla arttırmıştır.

Nitekim 1990 yılında toplanan her 100 TL'lik vergi gelirinin 32 lirası faiz ödemek için kullanılırken, 1999 yılında bu rakam 72 TL'ye yükselmiştir.¹³⁸

Borç sarmalı ekonomisi enflasyonu hızlandırmış ve yükseltmiştir. Yoğun bir para ikamesi başlamış halk sürekli olarak TL'den dövize yönelmiştir. Gecelik borçlanma faizleri sürekli artmıştır. 1999 yılında yaşanan Marmara depreminin olumsuz etkileri kötü gidişata ivme kazandırmıştır.

İşte bu sebeplerle, enflasyonu kontrol altına almak ve makro ekonomik dengeleri sıhhatli bir hale getirmek için 1999 yılının ikinci yarısında IMF ile görüşmeler yapılmış ve uygulanmakta olan Yakın İzleme Anlaşması ile mali destekli bir stand by anlaşması uygulanması ön görülmüş ve bu çerçeve programın 2000-2002 yıllarında uygulanmasına karar verilmiştir. Bu programla; tüketici enflasyonun 2000 yılı sonunda % 25, 2001 yılı sonunda % 12 ve 2002 yılı sonunda % 7'ye indirilmesi, reel faiz oranlarının düşürülmesi, ekonominin büyüme potansiyelinin artırılması, ekonomideki kaynakların daha etkin ve adil dağılımının sağlanması amaçlanmıştır. Dezenflasyon programı üç temel üzerine kurulmuştur.¹³⁹

a. Sıkı bir maliye politikası uygulayarak faiz dışı fazlanın arttırılması, yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve özelleştirme çalışmalarının hızlandırılması,

b. Enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler politikası izlenmesi

c. Bu unsurların enflasyon ve reel faizlerin düşürülmesine yapacağı katkıyı desteklemek ve ekonomik birimlere uzun vadeli bir bakış açısı kazandırmak için enflasyonun düşürülmesine odaklanmış kur ve para politikası uygulaması

¹³⁸ Parasız, Enflasyon, Kriz, Ayarlama..., a.g.e, 447.

¹³⁹ Ural, a.g.e.s.208, Gazi Erçel, "2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı, Kur ve Para Politikası Uygulaması, Para Programları", 9 Aralık 1999, TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/praraprog2/baskanmaty5.html>. (19.10.2000).

2. Enflasyonla Mücadele Programı ve Kasım 2000 Krizi

IMF'nin desteklediği ve 2000 yılının başında uygulamaya konan programın temel amacı enflasyonu frenlemektir. Bunun için bazı önlemler öngörülmüştür. Bunlardan başlıcaları: KİT açıklarının azaltılması ve tarım kesimine verilen destekleme fiyatlarının hedeflenen enflasyon oranında arttırılması, kamu finansman açıklarında elde edilecek ilerlemelerin kalıcı olmasının sağlanması kamu açıklarını kapatmaya dönük olarak yapısal reformların ve özelleştirmelerin yapılması, sosyal güvenlik sisteminin yenilenerek özel emeklilik sisteminin kurulması ve kamu bankalarının yeni bir yapılanmanın içine sokulmasıdır.

Programın uygulamasındaki ilk nokta Merkez Bankasının döviz kurunu önceden açıklayarak beklenen enflasyon kadar artmasını sağlamasıydı. Bu şekilde geçmiş enflasyona göre oldukça yavaş artan döviz kuru *nominal çapa* olarak görev yapacak ve enflasyon beklentilerini düşürecekti.¹⁴⁰ Türkiye'de yaşanan enflasyonun temelinde birbirleriyle ilinti beklentilerin yattığı bilindiği için programda öncelikle 1 Amerikan doları + 0.77 Euro'dan oluşan bir sepet oluşturulmuştu ve bu sepetin günlük aşınması 2000 yılı sonuna kadar Merkez Bankası tarafından belirlenerek % 20 oranında değer yitirmesi planlanmıştı. Böylece günlük döviz kuru sepeti ayarlamalarının her ay içerisinde sabit kalması öngörülmüştü.¹⁴¹ Buna göre 1 Ocak 2000'de 1\$=542 000 TL, 31 Aralık 2000'de 1\$=649 000 TL şeklinde açıklanmıştı.

Programın ilk 18 aylık bölümünde enflasyonu düşürmek için, döviz kurunun "önceden belirlenmiş bir çizelgeye göre değişmesi" (tablita sistemi)* ilkesi benimsenmişti. Daha sonra kurun belirli bantlar içerisinde hareket etmesine

¹⁴⁰ Mahfi Eğilmez, Erdal Kumcu, Krizlerden Nasıl Çıkardık?, Creative Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.9.

¹⁴¹ Erinç Yeldan, "Türkiye Ekonomisinde 2000-2001 Krizinin Yapısal Kaynakları Üzerine", **Yeni Türkiye Dergisi**, Ankara, Sayı:42, 2001, s.190.

* **Tablita Sistemi**, döviz kurlarına ilişkin belirsizliğin azaltılması ve enflasyon beklentilerinin düşürülmesi için merkez bankası tarafından, döviz kurularının her gün için bir yıl önceden açıklanmasını ifade etmektedir.

izin veren bir sisteme geçilecekti.¹⁴² Programa göre Merkez Bankası ancak döviz alımı ve satımı yoluyla piyasaya müdahale edebilecekti. Piyasaların Merkez Bankasına döviz satması veya döviz talep etmesi faizler yoluyla belirlenecekti. Yani kur kontrol altında olacak faizler serbest kalacaktı.

Programla birlikte enflasyonda düşme sağlanmış olmasına rağmen, gerçekleşen oranların hedeflenmiş döviz kuru artışının üzerinde olması zaman içerisinde TL'nin döviz sepeti karşısında değerlenmesine yol açmış, buda cari açığın beklenenden daha yüksek seviyelere ulaşmasına neden olmuştur.

2000 yılında enflasyon oranları gerilerken cari açık / döviz rezervi, cari açık / GSYİH oranlarındaki hızlı ve sürekli yükselmeler dikkat çekicidir. Tablo 3.2'de görüldüğü üzere Türkiye'de cari açık / döviz rezervi oranı 1999 yılında yüzde 5.9 iken 2000 Aralık'ta yüzde 50' ye kadar çıkmıştır.¹⁴³

Benzer şekilde, cari açık / GSYİH oranı 1999 sonunda yüzde 0,7 iken 2000 sonunda yüzde 4.9 olarak gerçekleştirmiştir. Bu oran ülke ekonomisini zorlar hale gelmiştir.

TL'deki değerlenmeler ve bunun sürdürülmesinin uzun vadede imkansız gözükmesi, yıl sonunun da yaklaşmış olması nedeniyle bankaları ve Türkiye'de yatırım yapan yabancı yatırımcıları pozisyon kapatmaya yönlendirmiştir.

¹⁴² Melih Celasun, "Gelişen Ekonomilerin Sorunları", **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı:41, Ankara, 2001, s.173.

¹⁴³

Tablo 3.2. 12 Aylık Cari Açık / Döviz Rezerv Oranı

Tarih	12 Aylık Cari Açık / Rezerv
1999-12	0.059
2000-1	0.102
2000-2	0.152
2000-3	0.215
2000-4	0.229
2000-5	0.267
2000-6	0.277
2000-7	0.286
2000-8	0.335
2000-9	0.336
2000-10	0.392
2000-11	0.467
2000-12	0.497

Kaynak: Ercan Uygur, “2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri; Değerlendirmeler ve Öneriler”, euygur@dialup.ankara.edu.tr. (20.07.2004).

Türkiye 1989 krizinde çıkarmış olduğu 32 sayılı kararname ile sermaye hareketlerini serbest hale getirmiş, dolayısıyla dış sermaye hareketleri üzerindeki bütün kontrolleri ve denetimi kaldırmış ve ülkedeki finans piyasalarını kısa vadeli sıcak paranın spekülasyonuna açık hale getirmiştir. Bir diğer deyişle ulusal finans piyasaları kısa vadeli spekülatif yabancı sermaye hareketlerinin denetimi altına girmiştir. Bu yapı ekonomiyi doğrudan doğruya yüksek faiz ve TL’yi yapay olarak değerli kılan bir döviz kuru cenderesinde sokmuştur. Çünkü finans dünyasında, spekülatif sermaye hareketleri son derece akışkandır. Aslında ekonominin dış dengelerinde ve finansal sistemde bahsedilen bozulmayı iktisatçılar ve IMF uzmanları tecrübeleri sonucunda bilmekteydiler. Yani; döviz kuruna dayalı enflasyonu düşürme programlarının hepsinde kaçınılmaz sonuç; ilk önce bu ülkelerde hızlı büyüme yaşandığı, ithalatın kontrolsüz bir biçimde artmasıyla birlikte dış dengelerin bozulduğu ve sonunda da finansal bir krizle birlikte derin bir çöküntü meydana geldiğidir.

TL'nin 2000 Kasım ayı itibariyle kur sepeti karşısında reel değerlenmesi TÜFE' ye göre yüzde 11.4 özel imalat sanayi fiyatlarına göre de yüzde 8.5 civarındaydı. Sonuçta sepet kuru program hedeflerinin gerisinde kalmıştı.¹⁴⁴

Döviz kuru çapasına dayalı aşırı değerlenmenin dış ekonomik dengeleri zorladığı ve cari işlemler açığının 2000 yılının ilk yarısında 5 milyar dolara çıktığında kriz çanları çalmaya başlamıştır. 2000 yılı istikrar programı ödemeler dengesi gerçekleştirmeleri Eylül ayı itibariyle ticaret açığının 16 milyon doları aştığı, cari işlemler açığının ise 6.7 milyar dolara ulaştığı görülmüştür. Aslında yılın ilk 6 ayı tamamlandığında ekonomi istikrar içinde büyüme sürecinde hızla ilerliyordu. Yurt içi talepten büyük ölçüde etkilenen büyüme hızı altı ay sonunda yüzde 8.1'e ulaşmıştı. Bu yüksek büyüme hızı ithalatta % 30'u aşan bir artışa yol açmıştı.¹⁴⁵

2000 yılı Ekim ayı ortalarında TCMB döviz rezervlerinde başlayan erime, Kasım ayında hızlanarak artmış ve Aralık ayına gelindiğinde yaklaşık olarak 7 milyar doların üzerinde bir büyüklüğe ulaşmıştır.

2000 Kasım krizine girmeden önce Türkiye'nin 20 Ekim itibariyle Merkez Bankasında 23.5 milyar dolar bankalarda 10.5 milyar dolar ve 1 milyar dolarlık altın rezervi bulunmaktaydı. Yani toplam 35.1 milyar dolar brüt rezerv vardı. Bu rakam Şubat krizinde önce de hemen hemen aynıydı. Türkiye'nin böyle bir rezervle finans krizine girmesi düşünülemezdi.¹⁴⁶

Kasım krizi öncesi bankacılık sektörüne yönelik düzenlemelere hız verilmiştir. Bu gelişmeler bankaların açık pozisyonlarını kapatma yolundaki davranışlarını tetiklemiştir. Bu yüzden bankalar döviz alabilmek için likiditelerini daha fazla arttırmaya yöneldiler. Doğal olarak bu faizlerin hızla yukarı doğru tırmanmasına neden oldu.

¹⁴⁴ Uygur, a.g.e.

¹⁴⁵ Yeldan, a.g.e.

¹⁴⁶ Tayyar Sadıklar, "Türkiye'deki Son 20 yılın Ekonomik Krizleri Konusunda Bir Değerlendirme", **Yeni Türkiye Dergisi**, Ankara, Sayı:41, 2001, s.40.

Faizlerdeki başlayan yükselmeler, ellerinde bol miktarda hazine kağıdı olan ve bunları repo işlemlerinde kullanan bankaları sıkıntıya soktu. Likidite sıkıntısı çeken ve ellerindeki hazine kağıtlarını fonlamak zorunda kalan bu bankalar büyük kayıplara uğramaya başladı. Bu arada bazı bankaların Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna alınacağı söylentisi bankaların birbirlerine olan kredi linelerini iptal etmelerine ve asgari düzeylere düşürmesine neden oldu. Faizlerdeki hızlı yükselme hazine kağıtları ikinci el piyasasında işlem hacminin hızla düşmesine neden oldu. Yıl sonu hesap işleriyle yavaş yavaş piyasadan çıkmaya hazırlanan yabancı yatırımcı gelişmelerden rahatsızlık duyarak döviz taleplerini arttırdılar. Ellerindeki hazine kağıtlarını satarak ülkeden çıkışı hızlandırdılar. Bu eğilim faizlerin tırmanışını daha da hızlandırdı.¹⁴⁷

Krizle birlikte uygulanmakta olan ekonomik program ve bankacılık sektörü büyük güven kaybına uğramıştır. Bankacılık sektörünün içindeki sıkıntıların sanılandan daha büyük olduğu anlaşılmıştır. Merkez Bankası bu krizi IMF’inde desteğini alarak rezervlerinde ciddi bir erime pahasına da olsa atlatabilmiştir. Bu noktada IMF’den sağlanan ek rezerv kolaylığı 7.5 milyar dolardır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta bu kredinin vadesinin kısalığı ve maliyetinin yüksekliğidir. Kasım 2000 krizinde iki-üç gecede yurt dışına çıkan döviz miktarı yaklaşık 6 milyar dolar olmuştu.¹⁴⁸

3. Şubat 2001 Krizi ve TL’nin Dalgalanmaya Bırakılması

Kasım krizden IMF ’den de alınan destekle çıkan Türkiye ekonomisi bir sonraki olabilecek benzer bir kötü durum için oldukça zayıf düşmüştü. Kasım ayından sonra sıkıntıların içeriği değişmemişti. Yabancı para çok kısa bir vade ararken; yurt içi borç verilebilir fonlar piyasasında da borç verenler, benzer şekilde giderek daha kısa vadeler ve giderek yükselen risk primleri talep etmeye başladılar. Şubat ortalarında faizler yeniden % 70’lere çıkmıştı. Bu gelişmeler iç borç çevriminin sürdürülebilirliği konusunda ciddi tereddütlerin bir nedeni

¹⁴⁷ Celasun, a.g.e, s.174.

¹⁴⁸ TCMB, Para Politikası Raporu, Kasım 2001, <http://www.tcmb.gov.tr>. (10.10.2002).

olduğu kadar bir yansıması da olmuştur.¹⁴⁹ Yükselen borç stoku, düşmemekte direnen enflasyon oranı ve TL'nin süregelen aşırı değerlenmesi kur çapasının sürdürülebilirliğini de önemli ölçüde kuşkulu kılmıştır.

İşte böyle bir ortamda 2001 Şubat ayına gelirken ekonomide kriz için bir kıvılcım bekleniyordu. Nitekim Milli Güvenlik Kurulu'nda (MGK) Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile Başbakan Bülent Ecevit arasında yaşanan gerginlik, Cumhuriyet tarihinin en büyük ekonomik krizinin başlamasına neden oldu.

21 Şubat 2001 krizi, kamuoyunda “Kara Çarşamba” olarak adlandırıldı. Kriz, 14 aydan bu yana izlenen sıkı para politikasında önemli revizyona neden oldu. TCMB başarısız bir 14 aylık döviz kuru hedeflemesi sonrasında döviz kurlarının dalgalanmaya bırakıldığını açıklamıştır.

21 Şubat krizi başladığında TCMB'nin rezervleri 28 milyar dolara yakındı. Ancak döviz kuru artışının sabitlendiği bir ortamda rezerv miktarının büyüklüğünden ziyade, rezervlerin, olası bir dövize hücum anında ne kadar dayanıklı olacağı daha önemlidir. Döviz hücumu sadece bankalar veya yabancılardan gelmez, bu hücum halk da katılabilir. Böyle bir durumda ise rezervler ne kadar büyük olursa olsun, dayanması mümkün olmayabilir.¹⁵⁰

21 Şubat günü yapılan “örtülü devalüasyon”, IMF tarafından en az son üç-dört aydır öneriliyordu. Hatta bu noktada, Temmuz 2001'de açılacağı bilinen kur bandının önceye çekilmesinin bile anlamı kalmıyordu. Hükümet de sanki bu değişikliği istiyordu, çünkü, özellikle reel kesim temsilcileri ile yapılan toplantıda hem şikayetlerin dozu artmıştı, hem de, hükümet bazı değişikliklerin yapılabileceği işaretini vermişti. İstikrar Programının en zayıf tarafı, enflasyondaki düşme eğilimine karşılık yüksek seyreden faizlerdi. Hazine 3.2 katrilyon liralık (4.5 milyar dolar) yeniden borçlanmaya çalışıyordu. Geri

¹⁴⁹ Aydın, a.g.e, s.200.

¹⁵⁰ Mahir Fisunoğlu, “İkinci Krizin Anatomisi”, <http://idari.cu.edu.tr/mahir/subat2001.htm>, (10.04.2004).

ödenecek iç borç ise 4 katrilyon lira (5.8 milyar dolar) idi. Olaylı MGK sırasında, 19 Şubat Pazartesi günü, ABD’ de resmi tatildi (Presidential Day- Başkanlık Günü) bankalar kapalıydı ve Türkiye'nin rezervlerinin büyük kısmı ABD bankalarında tutuluyordu. Böylece, krizin başlaması ile Türkiye değerli bir 24 saat kazandı ve herkesin bildiği gibi, MB döviz talep edenden Türk Lirası, Türk Lirası talep edenden de döviz isteyerek ilk dalgayı atlatmayı başardı. Arkasından dalgalı kur sistemine geçilen o uzun toplantı geldi ve döviz fiyatının oluşmadığı günler yaşandı. Ancak yüzde 30 civarında olduğu tahmin edilen örtülü devalüasyon yapıldı.¹⁵¹

Krizle birlikte, iç borç geri ödemesi için yapılan yeni iç borçlanma, siyasi istikrarsızlığın yarattığı yüksek faizlerin ağır yükünden korunmak için, bir ay vade ve 2.6 milyar dolarla (her şey yolunda gitse idi 4.5 milyar dolar olarak planlanmıştı) sınırlı tutuldu. Yukarıda konu edilen 24 saat içinde, faizler bilinen olağanüstü boyutlara ulaşıncaya ve Türk lirası sıkışıklığı nedeni ile, 5 milyar dolar olarak talep edilen döviz çıkışının önemli bir kısmı (tahminen 4.3 milyar doları) ülkede kaldı. (MB gerçekten kritik kararlarından birisini alarak, dolar almak isteyenler lira, lira almak isteyenler dolar talep ederek Türk Lirası yaratmadı).¹⁵² Böylece 4 katrilyon lira (5.8 milyar dolar) civarındaki iç borç geri ödemesi yeni para basılmaksızın, ancak faizi de yüzde 144 olarak gerçekleşti. Sonuç olarak, 2001 yılı “çevrilmesi” gereken 40 milyar dolarlık iç borcun en önemli kısmı, en azından, para basma sorunu ile karşılaşmadan bitirilebildi. Ancak, bu başarılı operasyonlar bile devalüasyon beklentilerinin güçlenmesini önleyemedi.

21 Şubat'ta gecelik faizler yüzde 7500 ile “tarihi yükseliş”, İMKB de yüzde 18.1 ile “tarihi düşüş” yaşayınca, öğleden sonra “kriz zirvesi” toplandı. Yaklaşık 13 saat süren zirvede, 9 Aralık 1999'da ilan edilen "kur çapası" yerine, "dalgalı kur" sistemine geçilmesi benimsendi.¹⁵³

¹⁵¹ Ekonomik Yorum, “Gün Gün 21 Şubat Krizi”, <http://www.belgenet.com/eko/21subat01.html>, (10.10.2005).

¹⁵² Fisunoğlu, a.g.e.

¹⁵³ Gün Gün 21 Şubat Krizi,a.g.e.

Kriz anında en çok likidite talebi bankalardan gelmiştir. Bankaların sistemden çektikleri para 5.3 milyar dolar kadardır. Bu rakamı 21 banka paylaşmıştır. Ancak burada dikkat çekici nokta bu bankaların büyük kısmının yabancı sermayeli bankalar olmasıdır. Merkez Bankası, dalgalı kura geçmeden önce, 5.3 milyar dolar alan bankaların listesini TBMM Yolsuzluk Komisyonu'na gönderdi. 1 milyar 63 milyon dolar olarak en yüklü dolar alımını Citibank'ın gerçekleştirdiği, bu bankayı 764 milyon dolarla Deutsche Bank izlediği anlaşıldı.¹⁵⁴

Krizin rakamsal sonuçları ise korkunçtur. 2001 yılının GSMH' deki küçülme oranı yüzde 8.3' tür. Sanayi üretimindeki gerileme önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 10.24' tür. Bu birçok iş yerinin kapatılmasına, bir çok kişinin işsiz kalmasına ve gelir dağılımının daha da çok bozulmasına neden olmuştur. Bu gerilemenin dünya bazındaki karşılaştırmaları ise şöyle yapılabilir: Dünya Bankasının verilerine göre Türkiye'nin 1965-2000 yılları arası kişi başına ortalama reel büyüme oranı 1.9' dur. Bu oran Yunanistan, Portekiz, İspanya, İrlanda gibi ülkelerde bizim yaklaşık iki kat üzerimizdedir. Güneydoğu Asya ülkelerinde ise söz konusu oran yine aynı dönem için bizim yaklaşık dört katımızdır. Birleşmiş Milletler örgütünün her yıl yayınladığı insani gelişmişlik endekslerinde ise ülkemiz 2001 itibari ile 173 ülke arasında 82. sıradadır.¹⁵⁵ Bu krizle bu rakamlar daha da kötüleşmiştir. 2001 yılında Yunanistan 22. basamakta yer almaktadır ve söz konusu endeks 300 dolayında çok farklı gelişmişlik kriterinin ağırlıklı bir ortalaması alınarak hesaplanmaktadır.

4. Şubat 2001 Krizi Sonrası ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

Piyasalarda güveni sağlamak için ilk yapılan iş dışarıdan bir ekonomi bakanı getirmek oldu. Bu bakanın adı Kemal Derviş'ti. Bu tarihten sonra Derviş Türk siyasetinde önemli bir rol oynamıştır. Derviş geldikten sonra 14 Nisan ve 15

¹⁵⁴ Şubat Krizinin Bilançosu, http://home.arcor.de/sinansahin/dede_docs/Yabanci%20sermayenin%20soygunu.htm, (10.10.2006).

¹⁵⁵ Eser Karakaş, **Derviş Yasaları ve Piyasa Ekonomisi**, http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=334&id=20, (11.10.2006).

Mayıs 2001 tarihlerinde iki aşamada açıklanan yeni bir istikrar programı yürürlüğe konmuş ve bu programla bir çok önlem alınmıştır.

Programın makro ekonomik amaçları için şunlar söylenebilir. Enflasyonun düşürülmesi ve büyüme hızının tekrar yakalanması en temel hedeftir. Bu hedeflere ulaşılabilmesi için makro ekonomik politikalardan sıkı maliye politikaları (borç politikası, kamu harcama yöntemleri, gelir artırıcı düzenlemeler, dış finansman ve gelirler politikası) izlenmiştir. Ayrıca yapısal önlemler gündeme gelmiştir. Bu noktada alınan en önemli karar kanımızca şeffaflık politikasıdır. Mali sektörün yeniden yapılandırılması (bunun için bir çok alanda kanun çıkarılmıştır) kamu bankalarına görev zararları yaşatacak yükümlülükler verilmemesinin kararlaştırılması, özel bankaların sıkı şekilde TMSF tarafından kontrol altına alınması programın önlemleri ve değişkenler arasındadır.

Türkiye bu program yürürlüğe girdikten sonra siyasi dengesizlikler yaşamış ve erken seçime gitmek zorunda kalmıştır. Kasım seçimlerinden AKP tek başına iktidar çıkmış ve yürütülen programın aynen devam ettirileceğini duyurmuştur. AKP iktidarının son dört yıldır yürüttüğü programda olumlu hava zaman zaman dalgalanmalara rağmen devam etmektedir.

Türk ekonomisinin 1980 sonrasında yaşamış olduğu krizleri incelemiş bulunmaktayız. Şüphesiz ki bu krizlerin her biri başlı başına bir tez konusu olabilecek niteliktedir. Ancak konumuz itibariyle krizlerin gelişimi rakamlarla genel olarak verilmeye çalışılmıştır. Bundan sonraki bölümde Türk Bankacılık Sektörünün bu krizlerden nasıl etkilendiğini inceleyeceğiz. Krizlerin Türk Bankacılık Sektörü açısından sonuçlarına değineceğiz. Banka konsolidasyonlarına ve Türk Bankacılık Sektörünün bugünkü durumuna ise son olarak yer verilecektir.

II- TÜRKİYE'DE YAŞANMIŞ KRİZLERİN BANKACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNE ETKİLERİ

A. 1980 Ekonomik Krizinin Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri

1980'li yıllarda Türk Bankacılık Sistemi daha önceki yıllardaki çalışma ortamı ile mukayese edildiğinde oldukça farklı koşullar içinde çalışmak durumunda kalmıştır.

Liberalleşmeye dönük ilk uygulama, “Temmuz Bankacılığı” olarak bilinen ve 1 Temmuz 1980 yılında faiz oranlarının serbest bırakılarak, pozitif reel faiz uygulamasına geçilmesi ve bankaların mevduat sertifikası çıkarmalarına izin verilmesiyle birlikte mevduat ve kredi faizleri hızla yükselmeye başlamıştır. Aynı dönemde, banker kuruluşlarının hızla artmasıyla, bankalar önce bankerlerle, daha sonra kendi aralarında fon toplama yarışına girmişlerdir. Bu rekabet, faiz yükseltme yoluyla yürütülmüş olup, rekabetin artması ürün sayısının ve hizmet kalitesinin yükselmesine neden olmuş, ileri teknoloji kullanımı hızlanmıştır.

Türk Bankacılık Sistemi mevcut durumuna 24 Ocak kararları ile başlayan bir değişim süreci sonucunda ulaşmıştır. Bu süreçte bankacılık sisteminde uygulanan değişim politikalarının ana noktaları şu şekilde özetlenebilir:¹⁵⁶

- Faiz oranlarının serbest bırakılması, yani güdümlü faizden serbest faize geçiş
- Faiz oranlarının reel olarak pozitif düzeye erişmesinin yolunun açılması
- Sektöre yeni banka girişlerinin kolaylaştırılması
- Sektörün uluslararası piyasalara açılması, özellikle uluslararası piyasalardan kaynak sağlamanın serbest bırakılması
- Bankaların uluslararası standartlara uygun yapılanma içersine girmelerine yönelik düzenlemelerin yapılması

¹⁵⁶ Çolak, a.g.e, s.50.

24 Ocak 1980 - 1 Temmuz 1985 dönemi, Türk Bankacılık Sisteminde yeniden yapılanmanın başlangıcı olarak kabul edilmektedir. 1980 yılına kadar içe dönük faaliyet gösteren bankalarımız, ekonomide serbest piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırmak üzere 1980 sonrasında dışa daha çok önem vermeye başlamışlardır. Bu nedenle ihracat, kambiyo servisleri hızla kurulmuş, klasik bankacılık faaliyetlerine ek olarak; factoring, fortfaiting, leasing, ihracat kredi sigortası gibi uluslararası finansman tekniklerine ağırlık vermişlerdir. Ayrıca 1970'lerde işçi dövizlerinin Türkiye'ye transferinin önemli boyutlara ulaşması, Türk Bankacılık Sisteminin dışa açılma isteğini körüklemiştir.¹⁵⁷

Ekonomideki serbestleşme süreciyle 1987 yılına kadar Türk Bankacılık Sistemi genişlemiştir. Bir yandan yeni bankalar sisteme girerken, diğer yandan mevcut bankalar piyasa paylarını arttırmak için genişletici politikalar izlemiştir. Tablo 3.3' de görüldüğü gibi banka aktiflerinin GSYİH'ye oranı 1980'lerde yüzde 28 iken 1987'de yüzde 54'e yükselmiştir. Ancak 1987'den sonra trend tersine dönmüştür.

Tablo 3.3. Banka Aktifleri / GSYİH (%)

YILLAR	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Banka Aktif / GSYİH	28.5	34.4	38.2	41.5	41.3	40.9	48.6	54	51	46	43.2

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği

Liberalizasyon politikaları çerçevesinde, Türk parasının konvertibiliteye geçişi için gerekli ortamın hazırlanması ve Avrupa Topluluğu (AT)' nun ekonomik ve mali politikaları ile uyum sağlanması hedeflenmiş, bu amaçla bir çok kısıtlayıcı hüküm içeren 30 sayılı karar yürürlüğe girmiştir. 7 Ağustos 1989 tarihinde yürürlüğe giren Türk Parasının kıymetini Koruma Kanunu (TPKKK)

¹⁵⁷ Kasım Eren, *Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Bankacılık*, Beta Basım Yayım Dağıtım, Yayın No: 637, İşletme – Ekonomi Dizisi:256, İstanbul, Şubat 1996, ss.85-96.

hakkında 32 sayılı kararın ikinci bölümünde, Türk parasının konvertibilitesi ve döviz işlemlerinin serbest bırakılmasına ilişkin maddeler, 28 ve 30 sayılı kararlardan daha kapsamlı olarak hazırlanmıştır.¹⁵⁸

1980 sonrasında modernleşen ve dışa açılan Türk Bankacılık Sektöründe dikkat çekici bir özellik de bankaların portföylerinde menkul kıymet oranlarının giderek artması olmuştur. Tablo 3.4’ de görüldüğü üzere özellikle 1985’ den sonra menkul kıymetlerin toplam aktiflerin içindeki payı hızla artmıştır. Burada devletin borçlanma ihtiyaçlarının durmaksızın artmasının da payı büyüktür.

Tablo 3.4. Toplam Aktifler İçinde Menkul Kıymetlerin Payları (%)

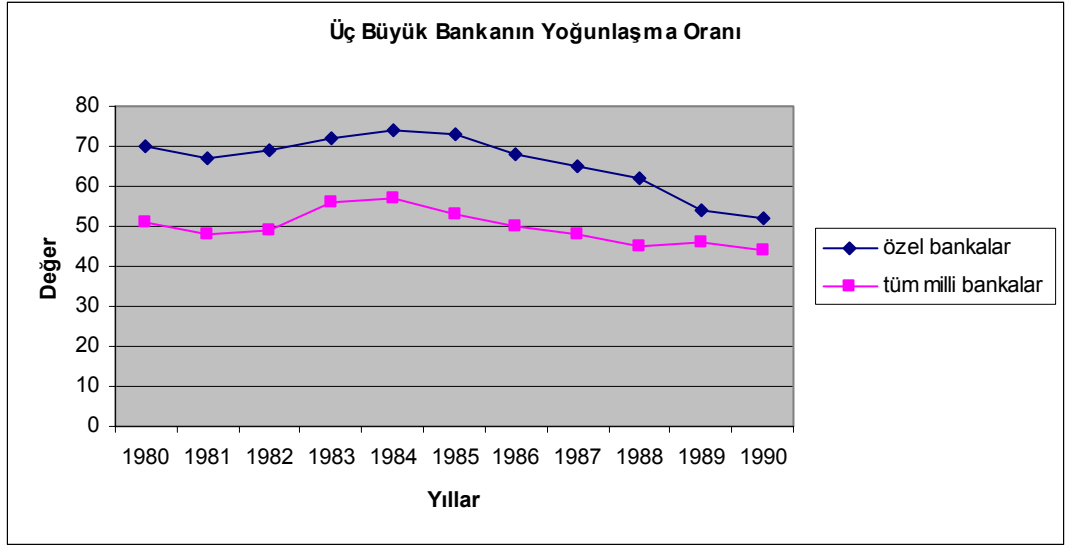
YILLAR	1980	1983	1987	1990
Menkul Kıymet / Tüm Aktifler	3.7	3.4	13.2	11.2

Kaynak: İlker Parasız, *Enflasyon, Kriz, Ayarlamalar*,..., s.352

1980 sonrasında yaşanan bir diğer önemli gelişme ise bankalarımızın yapısındaki yoğunlaşmadır. Grafik 3.1’ den de takip edileceği üzere en büyük ilk üç bankanın toplam aktifler içindeki payı, gerilemiştir. Yani en büyük ilk üç bankamızın yoğunlaşma oranı on yıllık süreç boyunca azalmıştır. Özellikle piyasada liberal dönemin başlaması ile bankacılık sektörüne girişler artmıştır. Artan banka sayısı piyasadaki yoğunlaşmayı azaltmış, rekabeti önemli ölçüde arttırmıştır. Bu artışın önemli bir kısmını ticari bankalar oluşturmuştur. Zaten 1985 – 1990 döneminde üç büyük bankamızın yoğunlaşma oranındaki azalma, grafik 3.1’ dende takip edilebileceği gibi, özel bankalar içinde, tüm ulusal bankalara göre daha hızlı azalmıştır. Ticari banka sayısındaki artışa bağlı olarak bu segmentteki azalış, bütün bankalarinkinden daha büyük olmuştur.

¹⁵⁸ Ural, a.g.e.

Grafik 3.1. Yoğunlaşma Oranları (%)

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği verileri kullanılarak hazırlanmıştır. (<http://www.tbb.org.tr>)

Daha öncede bahsettiğimiz üzere 1980 yılı sonrası, ekonominin dışa açılması ve dünya finans sistemi ile bütünleşme çabalarının bir sonucu olarak, bankacılık sektöründe de dışa açılma yönünde bir eğilimin olduğu gözlemlenebilir. Böylece, ticaret bankası, yatırım bankası ve şube düzeyinde bir çok yabancı bankanın faaliyete geçtiği ve Türk bankaları ile ortaklık kurduğu gibi, Türk bankaları da yurt dışında şube açma, banka kurma vb. yollarla örgütlenmişlerdir.¹⁵⁹ Bu gelişme, Türk Bankacılık Sektörünün etkinliğini de arttırmıştır.

1980’li yılların bir başka önemli gelişmesi ise, TCMB bünyesinde “interbank” piyasasının oluşturulmasıdır.¹⁶⁰ Böylece bankaların kısa vadeli likidite ihtiyaçlarının karşılanmasında ve likidite fazlasının değerlendirilmesinde çok büyük kolaylık sağlanmıştır. İnterbank, bankalara kaynak kullanma esnekliği ve kaynakları daha etkin kullanma imkanı verdiği gibi, ekonominin likidite dengesini kurmada da çok yararlı olmuştur. Bunun yanı sıra; 1980’li yıllarda, bankacılığın gelişimi ve dünya finans piyasaları ile bütünleşebilmesi amacı ile

¹⁵⁹ Öztin Akgüç, “Bankacılık Kesimi Krizi Neden Mi?”, *İktisat Dergisi*, Sayı 410-411, İstanbul, Mart 2001, ss.70-71.

¹⁶⁰ Parasız, Para Banka ve Finansal ..., a.g.e, s.112.

getirilen diğ er yasal düzenlemeler ise; 1982 yılında Sermaye Piyasası Kurulu'nun oluşturularak Sermaye Piyasası Kanunu'nun yenilenmesi, 1985 yılında devlet iç borçlanma senetlerin ihale yoluyla satışına başlanması, 1986 yılında bankaların para piyasasının oluşturulması, yerleşik kişilere döviz tutma ve döviz tevdiat hesabı açma izninin verilmesi, 1987 yılında Merkez Bankası'nın açık piyasa işlemlerini başlatması, 1988 yılında efektif ve döviz piyasaları ile 1989 yılında altın piyasalarının kurulması olarak ana başlıklar halinde sıralanabilir.

Serbest piyasa ekonomisine geçilen 1980'li yıllarda, uygulamaya konmaya çalışılan reform niteliğindeki yapısal değişiklikler, bankacılık sektörünün ve mali sektörün gelişmesini ve büyümesini sağlamıştır. Ancak, 1990'lı yıllardaki gelişmeler ve sık sık karşılaşılan krizler, bankacılık sisteminin mali bünyesinin sarsılmasına da neden olmuştur. 1990'lı yılların ilk krizi de 1990 Körfez Krizi'dir. Bu kriz dış kaynaklı bir kriz olmasına rağmen, Türk mali sistemi, bu dönemde likidite krizine girmiş, ekonomik yapı ise olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu dönemde sektördeki ilk büyük finans kriz bir önceki alt bölümde ayrıntılarıyla belirttiğimiz 5 Nisan 1994 krizidir. Kriz, iyi idare edilmeyen ve mali bünyeleri zayıf olan bankaların ve kurumların iflasını hızlandırmış, krizle gelen şok, bankacılık sisteminin toplam varlıklarını büyük oranda azaltmış ve ayrıca aktif ve pasif yapısında değişikliklere yol açmıştır.

B. 5 Nisan 1994 Krizi ve Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri

Bir önceki bölümde de değindiğimiz gibi, 1990'lı yıllarda uygulamaya konulan politikaların bir sonucu olarak, TL yabancı paralar karşısında reel olarak değer kazanmaya başlamıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak, ihracat hızla azalmış, ithalat ise artmıştır. 1993 yılında dış ticaret açığı en yüksek seviyesine ulaşmış, yıl sonunda finansal piyasalarda istikrarsızlığın artması ve döviz kurlarındaki aşırı dalgalanmalar, ekonomide geleceğe ilişkin kötümser beklentileri arttırmıştır. Bilindiği gibi, Türkiye'de kamu açıkları enflasyonun ortaya çıkmasının ve ortadan kaldırılamamasının başlıca nedenidir. Kamu açıklarının finansmanı için öncelikli mercii hep bankalar olmuştur. Buda

bankacılık sektörünü derinden etkilemiş ve bankaların kaynak kullanımını sınırlandırmıştır.

1994 yılına gelindiğinde ise, yüksek kamu açıklarına rağmen faizler düşük tutulmaya devam edilmiştir. Bu durum tahvillere olan talebi azaltmış ve yön arayan sıcak parayı dövize yönlendirmiştir. Bu yöneliş kurlarda aşırı baskı olarak sonuçlanmıştır. Kurlara olan baskı TCMB' nin döviz rezervlerini eritmiştir. Ekonomik koşulların da dış borçlanmaya elverişli olmadığı düşünüldüğünde, hazine açıkları MB' den karşılanmaya çalışılmıştır. Böylece kamuya kullanılan kredilerde büyük bir artış olmuştur. MB' nin açık piyasa işlemleri yoluyla, gerek döviz, gerek TL piyasalarına yaptığı müdahalelerin, kur ve faiz hareketlerinin istikrara kavuşturmakta tek başına yeterli olmaması ve aynı zamanda döviz rezerv kayıplarının giderek büyümesi; 1994 yılının ilk çeyreğinde Türkiye ekonomisini finansal bir krizin eşiğine getirmiştir.

1994 krizi bankacılık ve finans krizi olarak da nitelendirilebilir. Krize TCMB' nin duruma zamanında ve gerekli ölçüde müdahale edecek kadar rezervi olmaması nedeniyle yaşanan bunalım tüm bankacılık sektörünü ve ekonomiyi tehdit eder hale gelmiştir.¹⁶¹ Bankacılık sektörünün 1994 krizinden ciddi boyutta etkilenmesinin temel nedeni, 1989-1993 döneminde izlenen düşük döviz kuru ve yüksek faiz politikalarının sona ermesi ile kar oranlarının düşmesidir. Diğer yandan, ekonomik ve politik istikrarsızlığın yoğunlaşmasından dolayı, belirsizliğin ve riskin artması da bankacılık sektörünün etkinliğini azaltmıştır. Sektörde yaşanan kriz, zaten kötü yönetilen ve mali bünyeleri zayıf olan bankaların ve kurumların iflasını hızlandırmıştır. Ardı ardına yaşanan banka iflasları bankacılık sistemine olan güveni sarsmıştır. Güvenin yeniden tesis edilmesi amacıyla tasarruf mevduatına yüzde yüz sigorta uygulaması ile devlet güvencesi getirilmiştir. Böylece bankacılık sektörüne güven yeniden sağlanarak, mali kesimde kriz bir süreliğine aşılmıştır. Ancak, bu limitsiz sigortanın devamı ve kamu kesiminin yüksek faizden borçlanmasını sürdürmesi nedeniyle, aşırı risk

¹⁶¹ Nuri Erdoğan, Dünya'da ve Türkiye'de Finansal Krizler (Türk bankacılık Sektöründe yeniden Yapılandırma ve Uygulamaları – Kamu Bankaları Denevimi), Yaklaşım Yayınları, İstanbul, Haziran 2002, s.129.

alan, kuralsız bir bankacılık yapılmış, bu durum ileriki dönemlerde sektörde başka sorunlara neden olmuştur.¹⁶²

5 Nisan 1994 ekonomik krizinin bankalar üzerindeki ilk etkisi bankaların açık pozisyonları* üzerinde olmuştur. Ekonomik krizin ardından bankaların aldıkları sendikasyon kredileri sektörü zor durumda bırakmıştır. Ekonomik kriz ile birlikte yükselişe geçen kurlar dolarla borçlanan bankaların ekonomik yapılarını sarsmıştır. O dönemde en fazla sendikasyon kredisi kullanan ilk beş banka şöyle sıralanabilir: 1- Türkiye İş Bankası: 260 milyon dolar 2- Garanti Bankası: 120 milyon dolar + 120 milyon mark 3- Esbank 152.5 milyon dolar 4- Ziraat Bankası: 150 milyon dolar 5- İktisat Bankası: 140 milyon dolar.

1990'lı yıllarda bankacılık sektörünün ekonomi içindeki payında, dışa açılma, teknolojik altyapı, banka hizmetlerinin çeşitliliği ile yasal ve kurumsal çerçeve alanlarında olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Ancak 1994 krizi ile bankalarımız çeşitli kalemlerde dalgalanmalar yaşamıştır. Bu dalgalanmaların etkilerini, tablo 3.5'ten takip edebiliriz. Tablo 1980 başından itibaren bankaların bazı kalemlerinin GSMH' ye oranlanması ile hazırlanmıştır. Mevduat hacmine bakarak 1980 başından itibaren halkımızın tasarruf eğiliminin arttığını söyleyebiliriz. 1980' li yılların başında yüzde 15 olan bu oran, 1990 yılında yüzde 24' e ulaşmıştır. 1990' lı yıllarda artış devam etmiş 1994 krizinde yüzde 33, 1999' da ise yüzde 54' e ulaşmıştır. Kredi hacmi ise aynı oranda olmasa da yine düzenli bir artış sergilemiştir. Dolayısıyla kredi/mevduat oranında özellikle kriz dönemine kadar bir artış söz konusu iken, krizden sonra mevduattaki aşırı yükseliş nedeniyle bir gerileme söz konusudur. Mevduat hacmindeki artışın,

***Açık Pozisyon:** Bir bankanın aktifindeki döviz kalemleriyle pasifindeki döviz kalemleri bir bütün olarak bir bankanın döviz pozisyonunu verir. Bankaların aktiflerindeki döviz hesaplarını döviz mevcutlarını ve döviz alacakları, pasifindeki döviz hesaplarını ise döviz taahhütleri ve döviz borçları oluşturur. Bir bankanın döviz mevcutları ve döviz alacakları toplamı, döviz borçlarını ve döviz taahhütlerini karşılamıyorsa, kısa yada açık pozisyon söz konusudur. Banka açısından TL'nin maliyeti dövizin getirisinden daha yüksekse kısa pozisyonda olmak daha karlı olacaktır. Böyle bir durumda dövizden zarar edilse bile TL'nin sağlayacağı yüksek faiz bankayı daha kazançlı yapacaktır. Ocak 1994' ten sonra dövizdeki yükseliş Türk Bankacılık sektörü açısından sarsıcı sonuçlar yaratmıştır.

¹⁶² Oğuz Yıldırım, "Türk Bankacılık Sektöründe Yaşanan Finansal Krizler (1980-2002) (Nedenleri, Sonuçları ve Ekonomik Etkileri)", Anadolu Üniversitesi, 2002, <http://www.ceterisparibus.com>, (03.11.2006).

kredilere göre bu kadar artmamasının sebebi yüksek enflasyon ve buna bağlı olarak yüksek faiz oranlarıdır. Ayrıca her krizde riskli hale gelen krediler yerine bankalarımız riski çok az olan devlete borç vermeyi tercih etmişlerdir. 2001 yılı öncesine kadar kamu kesiminin aşırı borç gereksinimi reel sektörün dışlanması (crowding out) sağlamış ve bankaların asli fonksiyonlarını ifa etmeleri için gereken rekabet ortamının oluşmasını engellemiştir. Bu sağlıksız gelişme 2000 yılında faiz oranlarının gerilemesine kadar sürmüştür. Kanımızca sermaye yapısı ve taşıdığı riskler itibarıyla kırılgan bir yapıya sahip olan bankacılık sektörü, gerek sahiplik yapısı ve rekabeti bozucu uygulamaların varlığı (mevduata tam güvence sistemi, bağımsız ve etkin bir denetimin bulunmayışı) gerekse yüksek reel faizlerden kaynaklanan kârlılık nedeniyle, birleşme, devralma veya stratejik ortaklık kurma gibi konsolidasyon türlerine bu dönemde zorunluluk haricinde ihtiyaç duymamıştır.

Tablo 3.5. 1980 – 2000 Döneminde Bankalarımıza Ait Çeşitli Rasyolar (%)

Yıllar	Aktif / GSMH	Kredi / GSMH	Mevduat / GSMH	Kredi /Mevduat
1980	0,31	0,17	0,15	1,10
1981	0,37	0,20	0,21	0,98
1982	0,42	0,21	0,24	0,86
1983	0,45	0,21	0,25	0,87
1984	0,45	0,18	0,27	0,67
1985	0,44	0,18	0,28	0,65
1986	0,49	0,23	0,31	0,73
1987	0,55	0,25	0,32	0,77
1988	0,53	0,21	0,30	0,72
1989	0,47	0,20	0,27	0,74
1990	0,43	0,20	0,24	0,84
1991	0,47	0,20	0,26	0,78
1992	0,50	0,21	0,28	0,76
1993	0,52	0,22	0,27	0,80
1994	0,52	0,20	0,33	0,62
1995	0,52	0,22	0,34	0,65
1996	0,60	0,26	0,41	0,63
1997	0,66	0,30	0,43	0,70
1998	0,65	0,25	0,43	0,58
1999	0,92	0,28	0,62	0,45
2000	0,83	0,27	0,54	0,50

Kaynak: TBB, TCMB verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Bankaların temel işlevlerini kaybetmesini gösteren bir diğer durum ise tablo 3.6' dan incelenebilir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi yüksek enflasyon,

ekonomideki kriz riskleri ve bu krizlerle daha da riskli hale gelen krediler yerine bankalarımız devlete bol miktarda borç vermişlerdir. Bankaların ellerindeki menkul kıymetlerin GSYİH' ye oranı sürekli artmıştır. 1990 yılında yüzde 4 olan bu oran, 1995' te yüzde 6' ya 2000 yılında ise yüzde 10' a yükselmiştir. Ancak bu durum riski daha da artmıştır. Aşırı miktarlardaki kamu kağıdı alımı 2000 krizinde de ortaya çıkacağı gibi likidite krizini doğuracak ve faiz oranlarındaki artış bankaların ellerindeki menkul kıymetlerin değer kaybetmesine neden olacaktır. Nitekim krizin bankalar üzerine bu etkisi yine konsolidasyon ihtiyacını ortaya çıkaracaktır.

Tablo 3.6. Bankaların Ellerindeki Menkul Kıymetlerin GSYİH' ye Oranı (%)

	1990	1995	2000
Bankaların elindeki menkul kıymetler	4	6	10
Toplam kamu kağıdı	6	15	29

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı ve TCMB verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Yukarda anlattığımız bu iki durumun bankaların pasiflerinin dağılımını etkilediğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Tablo 3.7' ye baktığımızda toplam pasiflerin dağılımında, en büyük kalem olan mevduatın payının 1990 yılından 2000 yılına kadar artış gösterdiğini görebiliriz. 1990-2000 döneminde toplam mevduattaki artış özellikle yabancı para mevduattaki artıştan kaynaklanmıştır. Yabancı para mevduatın payı 2000 yılına kadar düzenli bir artış göstermiştir. Ekonomik kriz etkisiyle devletin borçlanma ihtiyacının artması, halkın TL' den kaçışını engellemek ve sıcak parayı içerde tutmak için sürekli yükselen reel faizler mevduat hacmini arttırmıştır. Ancak bu artışın bir başka sonucu da aşağıdaki tablodan yine takip edilebileceği gibi özkaynaklardaki azalma sonucunu doğurmuştur. Bu durum bankalarımızın krizler karşısındaki sağlamlık yapısını olumsuz etkilemiştir. Bilançonun pasif taraflarındaki yapı krizlerden itibaren daha da dengesiz hale gelmiştir.

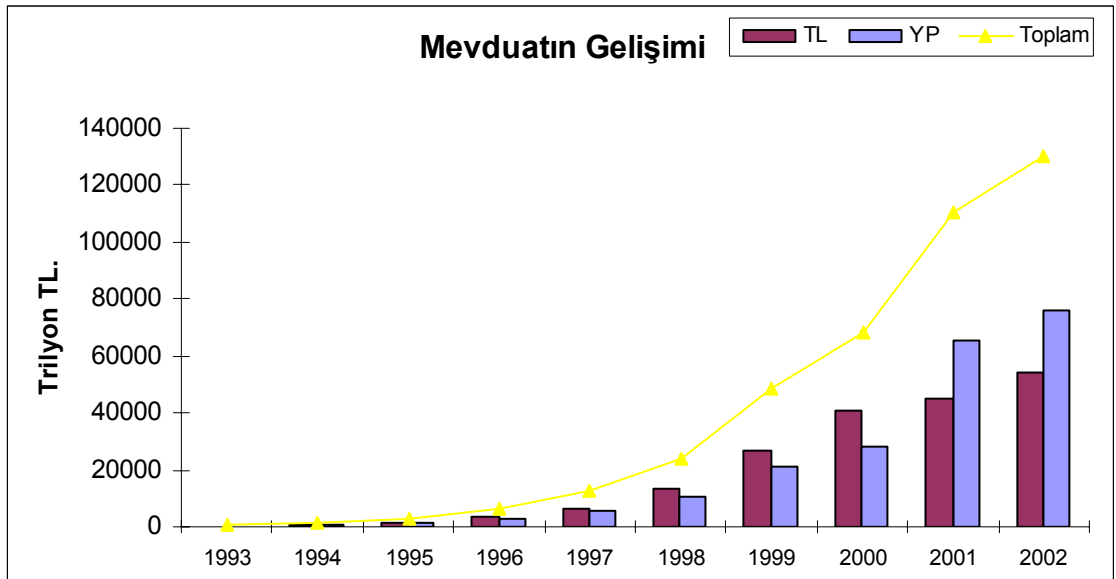
Tablo 3.7. Pasiflerin Kendi İçinde Dağılımı (%) Toplam Banka Bilançosu

	1990	1995	2000
Mevduat	56	65	66
-TL mevduat-	(41)	(29)	(35)
-YP mevduat-	(15)	(36)	(30)
Mevduat dışı kaynaklar	19	14	19
Diğer pasifler	15	12	8
Özkaynaklar	10	9	7
Toplam	100	100	100
TL pasifler (milyon \$)	74	52	54
YP pasifler (milyon \$)	26	48	46

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği

Mevduattaki artış durumuna genel olarak grafik 3.2' den takip edebiliriz. Burada önemli bir noktayı daha eklemekte fayda olacaktır. Toplam mevduat 1994 yılında bir önceki yıla göre nominal olarak yüzde 134 oranında artarken, vadeler kısalmıştır. Vadeler altı ay ve daha kısa dönemlerde yoğunlaşmıştır. 1994 yılında yaşanan finans krizi TL' ye olan güven üzerinde olumsuz etki yaratarak, konsolide mevduat içinde TL mevduatın payını düşürürken, döviz tevdiatın payını yükseltmiştir.

Grafik 3.2. Mevduatın Gelişimi

Kaynak: TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, TBB Verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

1994 yılındaki krizin banka bilançolarının aktif taraflarına etkileri de dikkat çekicidir. Krizlerin ardından yüksek faizlere ve ekonomideki daralmaya bağlı olarak, donuk yada problemlili kredilerin arttığı gözlenmiştir. Uluslararası ekonomik alanda yaşanan olumsuz gelişmeler nedeniyle, yurtdışından sağlanan kaynakların sınırlanması ve ekonomik faaliyetlerin, özellikle sanayi sektöründe daralmaya bağlı olarak yavaşlamaya başlaması, bankaların aktif kalitesini bozmuştur.¹⁶³ Bu durum tablo 3.8’ den yıllar itibariyle izlenebilir.1994 yılı başında yaşanan ekonomik kriz neticesinde reel faiz oranlarında yaşanan artışın yanısıra gerçekleştirilen devalüasyon sonucu borç ödeme gücü önemli ölçüde bozulan reel sektörün kredi geri ödemelerini gerçekleştirememeleri nedeniyle, 1993 yılında reel olarak yüzde 5,6 oranında artan takipteki alacaklar 1994 yılında nominal olarak yüzde 165,2, reel olarak ise yüzde 6,3 oranında artış göstermiştir. 1995 yılıyla birlikte başlayan ekonomik canlanmaya paralel olarak ödeme kabiliyetine kavuşan reel sektörün bankalara olan borçlarını ödemeye başlamaları neticesinde takipli alacaklardaki artış hız kesmiştir.

Tablo 3.8. Takipteki Alacaklar (%) (1993 – 1997)

	Takipteki Alacaklar Toplamı (Net) (milyar TL)	Değişim %	Reel Değ. %
1993	5.327	69,2	5,6
1994	14.124	165,2	6,3
1995	20.876	47,8	-10,4
1996	31.130	49,1	-19,4
1997	87.603	181,4	47,3

Kaynak: TMSF ve BDDK (Reel Değişimler İçin TÜFE oranı kullanılmıştır.)

1994 yılında ülke ekonomisinde yaşanan krizin faiz oranlarını artırmasının yanısıra iç talep yetersizliğinin de oluşması neticesinde, bankaların kredi hacmi reel bazda yüzde 27,1 oranında daralmış, bu dönemde mevcut kredi piyasasında kamu bankalarının payı artarken özel ve yabancı bankaların payı azalmıştır. 1995 yılından itibaren ekonomide görülen canlanmaya paralel olarak

¹⁶³ Yıldırım, a.g.e, s.5.

kredi hacmi tekrar gelişmeye başlamıştır. Toplam krediler nominal olarak yüzde 120,8, reel olarak da yüzde 33,9 oranında artmıştır. Ekonomideki daralma döneminin aksine gelişme döneminde kredi piyasalarında kamu bankalarının ve yatırım bankalarının payı düşerken özel bankaların payı artış göstermiştir. Yukarıda da ayrıntıları ile ortaya koyduğumuz gibi yüksek faiz etkisi bankacılık sektöründe; aktifte kredileri azaltırken, pasifte mevduatı artmıştır. Kredilerde oluşan bu zor durum ve ortaya koyduğumuz aktif pasif dengesizliği bir çok bankayı zor duruma sokmuştur. Banka iflasları ve satın almaları bu etkiler nedeniyle artış göstermiştir.

Bankacılık sektörümüzdeki diğer önemli gösterge ise banka büyüklüklerini gösteren banka, şube, personel sayılarıdır. Tablo 3.9' dan 1980-2000 dönemindeki gelişmeler inceleyebiliriz. 1994 yılında alınan yüzde 100 mevduat güvencesi programı bankacılık sektörünü büyütme bazlı etkilemiştir. İçinde bulunulan ekonomik ortam, devletin borç sarmalı içine girmesi ve borçlanma ihtiyacının arttırması bankalarımızı asıl işlevleri olan kredi vermekten uzaklaştırmıştır. Bir taraftan holding bankacılığının artması bir taraftan da devlete borç verme isteği çok şubeli bir çok banka açılmasına neden olmuştur. 1980'li yıllardaki artış doğal bir gelişme dönemi olarak görülebilirken, 1990'lı yıllardaki artış suni olmuştur. Çünkü mevduat toplayıp “tatlı karlar” peşinden koşan girişimciler tehlikeli bir oyun oynamışlardır. Zaten ortam da buna müsaittir. Nitekim 2000 yılına kadar banka sayısı hızla artmıştır. Şube sayısındaki gelişmeye paralel bir gelişme personel sayısında da gerçekleşmiştir. Ancak 2000 yılından itibaren banka, şube ve personel sayısında hızlı bir azalma olmuştur. Bu gelişmede, 1999 yılında banka sisteminde uygulanmaya başlanan yeniden yapılandırma programıyla birlikte mali bünyesi zayıflayan bankaların TMSF' ye devredilmesi, kamu bankalarında yeniden yapılandırılma uygulaması, 2001 krizinin banka kaynaklarını küçültmesi yanında bankaların maliyet tasarrufu sağlaması yönündeki çabaları etkili olmuştur.

2000 ve 2001 krizlerine gelmeden önce ülkemiz 1990' lı yılların sonlarında ortaya çıkan Güneydoğu Asya krizinden etkilenmiş ve büyük çaplı kriz öncesi 1998 krizini yaşamıştır. Bu dönemde bölgesel krizin global bir dünya

krizine dönüşmemesi için, uygulamaya konulan IMF tipi istikrar politikaları, (kısıtlayıcı para politikası, bütçe açıklarının kapatılması, yerli para değerinin düşürülmesi) enflasyonu düşürmekle birlikte, ekonomide durgunluğa yol açarak, bir süre sonra temel makroekonomik dengelerin tekrar bozulmasına neden olmuştur.¹⁶⁴

Tablo 3.9. Bankacılık Sektöründeki Gelişmelere İlişkin Bazı Göstergeler

	1980	1990	1994	1999	2000
Banka Sayısı	43	66	67	81	79
Şube Sayısı	5.954	6.560	6.087	7.691	7.837
On-Line Şube Sayısı	6.938	7.523
ATM Sayısı	..	3.209	4.023	9.939	11.991
POS Sayısı	16.135	188.957	299.950
Personel Sayısı	125.312	154.089	139.046	173.988	170.401
Kredi Kartı Sayısı (Bin)	1.564	10.045	13.408
Banka Kartı Sayısı (Bin)	10.469	24.107	29.560
K. Kartı İşlem Hacmi (Mil. \$)	1.273	12.410	16.413

Kaynak: BDDK, Türkiye Bankalar Birliği.

1994 krizi sonrasında TSMF' nin işleyiş biçimi ve banka kurulmasının nispi olarak kolaylaştırılması, finansal sistemdeki kırılabilirliği daha da arttırıcı bir etki yaratmıştır. Nitekim Güneydoğu Asya ve Rusya Krizleri ile sarsılmaya başlayan Türkiye ekonomisinde ilk çöküş, bankacılık sektöründe başlamış ve 1998-2002 yılları arasında, krizlerden etkilenen çok sayıda banka TSMF' ye devredilmiştir. Bir sonraki bölümde bu etkilere bankacılık sektörü açısından değinilecektir.

C. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri ve Bankacılık Sektörüne Etkileri

Daha önce de üzerinde durulduğu gibi 2000 yılı başında enflasyonu düşürmek ve ekonomide büyüme ortamını yeniden sağlamak amacıyla kapsamlı bir ekonomik program uygulamaya konulmuştur. Program kapsamında sıkı maliye politikası uygulanması öngörülmüştür. Enflasyonist bekleyişleri hızla

¹⁶⁴ Dündar Sağlam, "Meksika, Asya ve Rusya Ekonomik Krizlerinin Mukayeseli Bir Analizi", **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı:152, Kasım 1998, s.43.

aşağıya çekmek için döviz kurları hedeflenen enflasyona göre belirlenerek önceden açıklanmıştır.

Uygulamaya konulan enflasyonla mücadele programı bankacılık sisteminin bilanço yapısının şekillenmesinde önemli ölçüde etkili olmuştur. Programın uygulanmaya başlamasıyla birlikte, bankacılık kesimi faiz oranlarının daha da düşeceği beklentisi altında yüksek faizli kaynaklara uzun süre bağımlı kalmamak yönünde hareket etmiştir. Diğer yandan, döviz sepetinin hedeflenen enflasyona göre belirlenerek önceden açıklanmış olması, yabancı para cinsinden kaynakları Türk Lirası cinsinden kaynaklara göre daha cazip hale getirmiştir. Bu çerçevede, bankaların bir bölümü kaynaklarının kısa vadeli ve döviz cinsinden, kullanımlarının ise uzun vadeli ve Türk Lirası cinsinden gelişmesi yönünde bir eğilim içine girmeye başlamıştır.¹⁶⁵

1990-2000 döneminde hızla artan menkul kıymet portföyü 2000 yılından sonra azalmaya başlamıştır. Bankacılık sektörünün aktif yapısında da belirgin bir değişim gözlenmiş ve kredilerin payında önemli bir artış olmuştur. Bireysel bankacılığın da gelişimine paralel olarak tüketici kredilerinde çok hızlı bir artış gözlenmiş ve tüketici kredileri 1999 sonuna göre yaklaşık 4 kat artmıştır. Kredilerde dikkat çeken bir diğer gelişme, mevduattaki yapının tersine, yabancı para cinsinden kredilerdeki artışın sınırlı kalması, Türk Lirası cinsinden kredilerin ise önemli oranda artış göstermesidir. Yani 1994 yılında görülen kısa pozisyon daha da dikkat çekici bir biçimde devam etmiştir. Bankalarımız dövizle borçlanıp, TL ile plasman yapmayı tercih etmişlerdir. Aktif ve pasif yapısındaki bu gelişmeler sonucunda 2000 yılında bankacılık kesiminin likidite, faiz ve kur risklerine karşı duyarlılığı daha da artmıştır.

Bankacılık kesiminin piyasa risklerine karşı duyarlılığının daha da arttığı bir yapıda Kasım 2000 tarihinde yaşanan kriz sonucu faiz oranlarının önemli ölçüde yükselmesi özellikle aşırı gecelik borçlanma ihtiyacında olan kamu bankalarıyla, TMSF kapsamındaki bankaların mali yapılarını daha da bozmuştur.

¹⁶⁵ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı, 15 Mayıs 2001, <http://www.bddk.gov.tr> , (04.11.2006).

Kasım krizi ile birlikte faizlerin artması sonucu bankacılık sektörü ciddi oranda zarar etmiştir. Şubat ayında ise bir önceki bölümde bahsedilen olumsuz gelişmeler nedeniyle Türk Lirası dalgalanmaya bırakılmıştır. Dolar fiyatının bir gecede 658 bin TL'den, 1.3 milyona fırlaması bankacılık sektöründeki yüksek miktartlı açık pozisyon nedeniyle sistemi sarsmıştır. Kasım ve Şubat krizlerinde bankacılık sektörünün zararının 25 milyar dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir.

Son iki kriz sonucunda aşırı yükselen faiz oranları, vade uyumsuzluğu olan bankaların fonlama zararlarını artırırken, portföylerinde buldukları menkul kıymetlerin de değer yitirmesine yol açmıştır. 2001 yılı Şubat ayında dalgalı kur sistemine geçilmesinin ardından TL'nin yabancı paralar karşısında hızla değer kaybetmesine bağlı olarak, yüksek açık pozisyonla çalışan bankalar önemli boyutta kambiyo zararı ile karşı karşıya kalmıştır. Diğer yandan faiz oranlarının aşırı artışı ve finansal sektörün yapısındaki bozulma kredi geri dönüşlerini azaltmış ve kredi plasmanını engellemiştir. Takipteki alacaklar toplamı 2000 sonunda 4 katrilyondan, Ağustos 2001'de 8,5 katrilyona yükselmiştir.¹⁶⁶

Kasım ayının ortalarında faizlerin yükselmeye başlamasıyla birlikte devlet iç borçlanma senedi (DİBS) ve repo faizlerinde dalgalanmalar olmuş, borsa endeksi düşmeye başlamış, yabancıların dövize hızlı dönüşü faizleri daha da artıran bir etki yapmıştır. Faizlerin hızla yükselmesinin doğal bir sonucu olarak DİBS fiyatlarında düşüşler yaşanmıştır. 2000 yılının başındaki olumlu hava ile hareket eden bankalarımızın ellerinde çok fazla sayıda DİBS bulunmaktaydı. Bu bankalardan bir tanesi olan Demirbank, faiz yükselmesinden en çok etkilenen banka olmuş ve zor duruma düşmüştür. Demirbank'ın durumuna gören diğer bankaların yapmış olduğu panik sonucu gecelik faizler yüzde 250' ye fırlamıştır. Böylece ortaya önemli bir boyutta yaşanan likidite krizi çıkmıştır. Merkez Bankası döviz talebini karşılayamaz hale gelmiştir.

¹⁶⁶ Gökçe Aysu, "Türkiye'de Bankacılık Krizi", <http://www.buik.net/subcommittee/ekonomik/showarticle.asp?Aid=192>, (07.11.2006).

2001 yılına gelindiğinde piyasalardaki güven eksiliği devam etmiştir. Nitekim tarihi gün 21 Şubat 2001’de başlayan panik finansal piyasaları bir kez daha sarsmıştır. Aslında zayıf sermaye yapısına rağmen, aşırı açık pozisyon taşıyan bankacılık sektörü, görev zararları nedeniyle işlerliğini kaybetmiş kamu bankaları, özelleştirme, yapısal ve hukuki reformlarda gecikmeler, Türk Lirası’nın aşırı değerlenmesi ve cari açığın kritik sınırı aşması karşısında döviz kuru band uygulamasının öne alınarak gerekli müdahalelerin zamanında yapılamaması, başarılı olabilecek bir programın başarısızlığa uğramasına neden olmuştur.¹⁶⁷

Şubat krizinde TL’nin aşırı derecede değer kaybetmesi, doğal olarak TMSF bünyesindeki bankaların piyasa değerini çok düşürmüştür. Böylelikle, devalüasyon, Fon’daki bankaların satışını yabancı para cinsinden kolaylaştırmış, ancak bunların Türkiye ekonomisine olan maliyetini önemli oranda arttırmıştır. Şubat krizinde bankaların toplam piyasa değeri yüzde 22.5’lik azalışla 14 katrilyon TL’den, 11 katrilyon TL’ye gerilemiştir. Bankaların Türk Ekonomisindeki en kara hafta olarak anılan 16-23 Şubat 2001 haftasında değişim değerleri şu şekilde olmuştur: Toprakbank yüzde -40, Garanti Bankası yüzde -46.1, Yapı Kredi Bankası yüzde-43.8, Finansbank yüzde -41.1, TEB yüzde-30,3, Tekstilbank yüzde -35., Akbank yüzde -27,4, İşbankası yüzde -7,8, Dışbank yüzde -26,5.¹⁶⁸ Aynı hafta MB’ nin rezervleri de 28.1 milyar dolardan 22.6 milyar dolara gerilemiştir. Rezervlerde 5.5 milyar dolarlık bir kayıp söz konusudur.¹⁶⁹

Yaşanan her iki krizin faturası çok ağır olmuştur. GSYİH’ de 55.5 milyar dolarlık bir kayıp söz konusudur ki buda yüzde 11.8’ lik bir küçülmeye eş değer gelmektedir. Bu kaybın yaklaşık 20 milyar dolarlık kısmını bankacılık kesimi oluşturmaktadır. Kamu bankalarının 17 milyar dolarlık açıklarının 10 milyar doları bu krizden gelmiştir. Likiditenin ayarlanamaması sonucu zayıf mali

¹⁶⁷ Nur Keyder , “Türkiye’de 2000 ve 2001 krizleri ve İstikrar Programları”, **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı:283, Haziran, 2001, s.53.

¹⁶⁸ Dünya Gazetesi, “Kriz ve Bankalar”, 26.02.2001.

¹⁶⁹ TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu Verileri, <http://www.tbmm.gov.tr> , (06.11.2006).

bünyeleri olan bankalarımızın büyük bir kısmı fona devredilmiştir. Buradan gelen tahribat ise yaklaşık 10 milyar dolar dolayındadır. Kasım krizin yaşandığı gün yabancı sermayenin yurt dışına kaçırdığı tutar ise 7 milyar dolardır.¹⁷⁰

Aşağıdaki tablodan da izlenebileceği gibi 30 Nisan 2001 itibariyle fon kapsamındaki bankaların toplam aktif büyüklüğü 13,2 katrilyon lira, toplam yükümlülükleri ise 18,5 katrilyon lira düzeyindedir. Bu bankalarda bulunan toplam mevduat tutarı 13,6 katrilyon liradır.

Tablo 3.10. TMSF Bankaları Konsolide Bilançosu (30 Nisan 2001 itibariyle)

Toplam Aktifler (milyar TL)	13.182
-Menkul Değerler Cüzdanı	3.259
-Krediler	2.343
-Takipteki Alacaklar (Net)	444
-Teminatsız Alacaklar	791
-Teminatl Alacaklar	1.693
-Karşılıklar	2.040
-Bağlı Menkul Değerler	4.512
-Diğer Aktifler	2.624
Toplam Yükümlülükler (milyar TL)	18.535
-Mevduat	13.557
-Bankalararası Para Piyasası	1.568
-Alınan Krediler	1.212
-Diğer Yükümlülükler	2.198
Özkaynaklar (milyar TL)	-5.353
-Ödenmiş Sermaye	753
-Yedek Akçeler	6.009
-Zarar	-12.342

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu

Ekonomik krizlerden sonra yaşanan güven bunalımını ve istikrarsızlığı ortadan kaldırmak ve ekonomiyi yapısal reformlarla yeniden inşa etmek amacıyla 2001 Mayıs ayında “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” uygulamaya konulmuştur.

Bu süreçte, döviz kurunun hızlı yükselmesinin etkisiyle 2000 yılı sonu itibarıyla 14,5 milyar dolar yabancı para pozisyon açığı bulunan bankacılık sektörü, bu açığı kapatmak amacıyla mevcut portföyündeki TL varlıkları satarak

¹⁷⁰ TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu Verileri, <http://www.tbmm.gov.tr> , (06.11.2006).

döviz satın almıştır. Kriz döneminde döviz kurunda yukarı yönlü yaşanan aşırı oynaklık, pozisyon açıklarını kapatan bankaların önemli miktarda zarar etmesine neden olmuştur. Açık pozisyonla birlikte faiz ve likidite risklerinin de artmış olmasından kaynaklanan kayıplar, bankaların özsermayelerini eritmiştir. Banka sermayelerinin erimesini engellemek ve açık pozisyonların kapatılmasına yardımcı olmak amacıyla 6 milyar dolar değerinde 3 yıl vadeli dövize endeksli borçlanma senetleri hazine tarafından bankaların TL menkul kıymetlerine swap yapılmıştır. Böylece, bankaların açık pozisyonlarında belli ölçüde azalma gerçekleşmiş ve söz konusu kalemden kaynaklanan zararın büyümesi önlenmiştir.¹⁷¹

Bankalarımızın özkaynaklarının durumunu ortaya koyan tablo 3.11 dikkatle izlendiğinde krizlerin bankalarımızın özkaynaklarına nasıl zarar verdiği rahatlıkla gözlemlenebilecektir.

Tablo 3.11. Özkaynakların Gelişimi (1993-2002)

	Toplam Özkaynaklar (milyar TL)	Reel Değişim (Milyar TL/ Tüfe) %
1993	97895	28,1
1994	169401	-30,7
1995	366263	31,1
1996	799271	18,0
1997	1828261	19,7
1998	3290320	16,7
1999	4234150	-20,9
2000	7635771	35,9
2001	14276136	-0,9
2002	20733365	21,7

Kaynak: TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi kullanılarak hazırlanmıştır.

Tablodan da görülebileceği gibi özkaynaklarda, 1993 yılında gerçekleşen yüzde 28' lik artışın aksine 1994 yılında oluşan yüzde 30,7 oranındaki daralmada; en önemli etki ekonomik krizdir. Buna göre sistemde gerçekleşen

¹⁷¹ Ahmet Dinçer, Bankacılık Sektöründe Konsolidasyon, Ülke Deneyimleri ve Türkiye İçin Öneriler, Devlet planlama Teşkilatı Uzmanlık Tezi Yayın No: 2697, Ankara, Ekim 2006, s. 97.

banka zararları, karlılık performansının düşmesi sonucu ödenmiş sermaye ve rezervlerde yaşanan kaybı 1994 krizinin yarattığı bir sonuçtur.

1999 yılına gelindiğinde yine önemli bir özkaynak daralması karşımıza çıkmaktadır. yüzde 21 oranında azalan özkaynaklardaki daralmanın nedeni; 1999 yılında fona devredilen bankalarla birlikte sayısı 7' ye ulaşan fon bankalarının yüksek miktardaki zararları olmuştur. 2000 yılında ise fona devredilen bankaların özkaynakları üzerinde olumsuz etkilerin devam etmesine karşın TÜFE oranındaki azalma nedeniyle özkaynaklar yaklaşık yüzde 36 oranında artış göstermiştir. 2001 yılında toplam özkaynaklar bir önceki yıla göre reel olarak yaklaşık yüzde 0,9 oranında azalırken, kamu bankalarına DİBS ve nakit biçiminde sermaye desteği yapılmasından dolayı bu bankaların özkaynakları reel olarak yüzde 119 oranında artmış, özel ve yabancı bankaların özkaynakları ise 2000 yılı Kasım ve 2001 yılı Şubat aylarında yaşanan krizin yarattığı etkiler nedeniyle reel olarak gerilemiştir. Bu sebeple güçsüz düşen bankalarımız zorunlu olarak konsolidasyonlara gitme yolunu aramaya başlamışlardır.

Özkaynakların erimesindeki başlıca sebep banka kar/zarar durumlarında görülen değişimlerdir. Tablo 3.12' den bankalarımızın kriz dönemleri boyunca olan kar/zarar değişimlerini görebiliriz.

Tablo 3.12. Bankaların Kar/Zarar Durumu (1993-2002)

	Toplam (*) Kar (milyar TL)	Değişim (%)	Toplam (*) Zarar (milyar TL)	Değişim (%)	Net (*) Kar/Zarar (milyar TL)	Değişim (%)
1993	28.285	107,2	-186	-102,6	28.099	340,7
1994	44.295	56,6	-11.577	6124,2	32.718	16,4
1995	115.103	159,9	-21.303	84,0	93.800	186,7
1996	258.699	124,8	-8.867	-58,4	249.832	166,3
1997	575.071	122,3	-162.167	1728,9	412.904	65,3
1998	1.161.607	102,0	-553.408	241,3	608.199	47,3
1999	2.265.886	95,1	-3.085.923	457,6	-820.037	-234,8
2000	2.152.773	-5,0	-7.051.730	128,5	-4.898.957	497,4
2001	583.962	-72,9	-28.744.148	507,6	-28.160.186	474,8
2002	2.390.544	309,4	-45.921.596	59,8	-43.531.052	54,6

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi.

Bir önceki alt bölümde de belirtmiş olduğumuz gibi 1994 yılı başında mali piyasalarda yaşanan kriz sonucunda faiz oranlarındaki artış nedeniyle kredi talebi düşmüştür. Yine bu artış mevcut menkul kıymet stoklarının değerini azaltmıştır. Dolayısıyla kredi talebindeki düşüşe paralel olarak sistemin en önemli gelir kaynağı olan faiz gelirlerini azalmış, mevduata verilen yüksek oranlı faizler ise faiz giderlerini önemli miktarda artırmıştır. Bu dönemde komisyon gelirleri ve diğer gelirden gerçekleşen reel daralma ile TL' nin hızlı değer kaybı sonucunda oluşan kambiyo zararlarındaki artış da, 1994 yılında sektörün net karının reel olarak yüzde 37,3 oranında azalmasına neden olmuştur.

Tablo 3.12' ye göre bankacılık kesimi 1999 yılını 3,1 katrilyon zararla kapatmış, bu durum fondaki bankaların zararlarından kaynaklanmıştır. 2001 yılında faiz oranları ve döviz kurlarındaki aşırı dalgalanmalar ile ekonomideki daralma bankacılık sisteminin karlılığını olumsuz olarak etkilemiştir. Sektörün faiz gelirleri DİBS' lerden alınan faiz gelirlerindeki artış sonucu yükselmiştir. Yüksek faiz oranları kaynak ihtiyacını karşılamak amacıyla mevduata ve diğer kaynaklar için verilen faiz giderlerini arttırmıştır. Kasım 2000 ve Şubat 2001' de yaşanan iki ekonomik kriz takipteki alacak karşılıklar ile faiz dışı giderler içinde yer alan kambiyo ve sermaye piyasası işlem zararlarının artmasına neden olmuştur. Bankacılık sektörünün 1993-2002 yılları arasında kriz dönemleri dışında reel olarak karlılığı, azalarak da olsa artmış, karlılığı artıran en önemli unsurlar kredi ve DİBS' lerden sağlanan faiz gelirleri olmuştur. Tablo 3.13' e baktığımızda takipteki alacakların değişim oranlarını görebiliriz. Bir önceki alt bölümde de belirttiğimiz gibi bankaların takipteki alacakları derin ekonomik kriz yıllarında oldukça artmıştır. Dikkat edileceği gibi 2001 yılında yüksek kredi faizi ve iç talepteki gerileme nedeniyle firmaların mali yapıları bozulmuştur. Böylece takipteki alacaklar tekrar önemli boyutlara ulaşmıştır. Yani ikinci bölümde etkilerini teorik olarak ortaya koyduğumuz reel ekonomik kriz ve bankacılık sektörü ilişkisi bu noktada kendini göstermiştir.

Bankaların bilançolarının aktif tarafı bankalarla ekonominin diğer birimleri arasında ilişkileri gösteren kalemlerden oluşmaktadır. Yıllar itibariyle

yaşanan ekonomik kriz dönemlerinde düşüğe geçen toplam banka aktifleri, krizden en çok etkilenen kurumların bankalar olduğunu göstermektedir. Tablo 3.14' den de bu durum rahatlıkla takip edilebilir. Buna göre kriz yaşanan yıllarda banka aktiflerinin toplamında önemli gerilemeler yaşanmıştır. 1994' de reel olarak yüzde - 22.8, 2001' de ise yüzde - 14.1 olarak bu gerileme görülmektedir.

Tablo 3.13. Takipteki Alacaklar (%) (1998 – 2002)

	Takipteki Alacaklar	Değişim	Reel Değ.
	Toplamı (Net) (milyar TL)	%	%
1998	566.198	546,3	318,8
1999	886.026	56,5	-3,9
2000	1.459.563	64,7	24,1
2001	7.378.507	405,5	168,3
2002	5.947.230	-19,4	-32,4

Kaynak: TMSF ve BDDK (Reel Değişimler İçin TÜFE oranı kullanılmıştır.)

Tablo 3.14. Banka Aktiflerinin Gelişimi (1993 - 2001)

	Toplam Aktifler	Reel Değ.
	(trilyon TL)	%
1993	1.047.988	18,0
1994	2.018.938	-22,8
1995	4.102.384	23,2
1996	8.959.111	18,2
1997	19.378.544	13,3
1998	36.827.949	23,1
1999	72.120.858	20,2
2000	104.283.106	8,9
2001	168.899.518	-14,1

Kaynak: <http://www.vakifbank.com.tr>, (15.12.2006).

Türkiye tarihinin en ağır krizi olarak nitelendirilen 2001 Şubat krizi, Türk ekonomisi ve bankacılık sektöründe gerçekleştirilen bir çok reformun itici gücü olmuştur. Bu kriz ile bankacılık sektörümüzün yapısı köklü olarak değişmiştir. Kriz sonrası süreçte, Türkiye bir çok alanda yapısal değişimi başlatan reformları

hayata geçirmiştir. Söz konusu reformların en önemlilerinden birisi de, bankacılık sektörü yeniden yapılandırma programıdır. Güçlü ekonomiye geçiş programıyla birlikte, bankacılık sektörünün düzenlenmesinden ve denetlenmesinden sorumlu kurum olan BDDK “Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu” finans sektörümüzde yerini almıştır. Söz konusu program; kamu bankalarının operasyonel ve finansal açıdan yeniden yapılandırılması, TMSF bünyesindeki bankaların çözümlenmesi, özel bankaların daha sağlıklı bir yapıya kavuşturulması, gözetim ve denetim çerçevesinin güçlendirilmesi ve sektörde etkinliğin artırılması olmak üzere dört temel unsurdan oluşmaktadır.¹⁷²

Kamu bankalarının mali bünyeleri, etkinliklerine ters düşen müdahaleler, kendilerine belli amaçlar için verilen görevlere ilişkin zararların ödenmemesi ve zayıf yönetim yapısı nedeniyle önemli ölçüde bozulmuştur. Söz konusu bankaların görev zararı alacaklarının bilanço toplamına oranı, 2000 yılı sonu itibarıyla yaklaşık yüzde 50’ler seviyesine ulaşmıştır. Kamu bankalarının gecelik olarak 14 milyar YTL’ye ulaşan nakit açığını piyasadan karşılaması, diğer bankalar için etkin olmayan ancak getirisi yüksek bir fonlama seçeneği yaratırken, rekabet ortamını da bozucu etki yaratmıştır. Bu durum bankaların rekabet ve etkinlik açısından yeni strateji ve politikalar (birleşme, stratejik ortaklık, dışarıdan hizmet satın alınması gibi) geliştirmesini geciktirmiştir. Finansal yeniden yapılandırma kapsamında, Hazine tarafından kamu bankalarına görev zararlarına karşılık olarak 25,2 milyar YTL, sermaye desteği kapsamında 3,6 milyar YTL olmak üzere toplam 28,7 milyar YTL kaynak (28,4 milyar YTL’si nakit dışı DİBS ve 0,3 milyar YTL’si nakit) aktarılmıştır. Söz konusu kaynakla kamu bankalarının gecelik yükümlülükleri sıfırlanırken; sermaye yapısı güçlendirilmiştir. Operasyonel yeniden yapılandırma kapsamında ilk temel işlem, Türkiye Emlak Bankasının mevduat kabul etme ve bankacılık yapma izninin kaldırılması ve Ziraat Bankasına devredilmesidir. Söz konusu devirle, kamu tarafından sistemin bütünleşmesi ve aksayan bankaların sistemden çıkarılması uygulaması devam etmiştir. Kamuda rasyonel olmayan şube ve personelin azaltılması kapsamında; 2000 yılı sonunda 2.494 olan şube sayısı Eylül 2005

¹⁷² Dinçer, a.g.e. s,98.

tarihinde 1.688'e; 61.601 olan personel sayısı 31.061'e indirilmiştir.¹⁷³ Risk yönetim ve iç denetim sistemlerinin kurulması aşamasında, kredi ve diğer ürünlerin pazarlamasına dönük ve piyasayla rekabet edebilecek yeni bir organizasyonel yapı oluşturulması amaçlanmıştır. Ayrıca, siyasi müdahaleyi en aza indirecek ve bu bankaların piyasa şartlarına göre çalışmasını sağlayacak yasal düzenlemeler için 4743 sayılı Bankalar Kanunu getirilmiştir.¹⁷⁴

Bu kriz sonunda alınan kararların etkisi günümüzde halen devam etmektedir. Bankalarımız, konsolidasyonlara teşvik edilmektedir. Vergi kanunları konsolidasyonlardan ve iştiraklerin birleşmesinden vergi yükü doğurmayacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. Bankalarımız BDDK tarafından sıkı sıkıya takip edilmektedir. Eğer bir banka ödeme kabiliyetini kaybederse TSMF tarafından anında müdahale ile fona devrolmaktadır. Şüpheli alacaklar Cumhuriyet tarihinde hiç görülememiş şekilde takip edilmektedir. Tüm bankalardaki likidite pozisyonu ve faiz oranlarını takip eden kapsamlı bir sistem, bankaların sağlıklı olmayan bir uygulama içine girmeleri engellemek ve düzeltici tedbirlerin erken alınmasını sağlamak için yürürlüktedir. Böylece bankalarımızın yapıları eskiye göre daha denetimli ve sağlam olarak devam etmektedir. Ancak bu şartlar altında bankalarımız rekabet bazında güçlenmek için konsolidasyonlara yönelmektedirler. Son dört yılda konsolidasyonlar, yukarıda da ayrıntıları ile ortaya koyduğumuz 2000 ve 2001 yıllarında olan derin ekonomik krizlerin etkileri ve bu krizler sonunda alınan kararlar sonucu büyük artış göstermiştir.

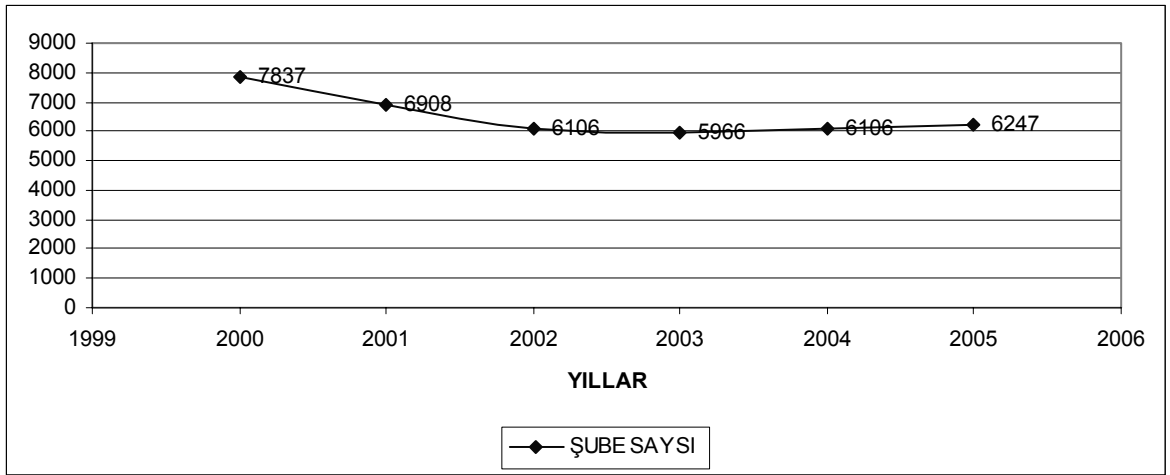
Buraya kadar bahsedilen konularda ülkemizin yaşadığı ekonomik krizler ve bankacılık sektörü arasındaki ilişkiler ortaya konulmuştur. Bu krizlerin düzenli şekilde izlenmesi ve son yirmi yıllık süreç göz önüne alındığında varılan sonuç ekonomik krizlerin Türk bankaları üzerinde konsolidasyon ihtiyacını doğurduğudur. Zaten krizden sonra toparlanma yolunda ilerleyen finans sektörümüz 2002 – 2006 döneminde konsolidasyon örneklerine tanık olmaktadır. Bu duruma paralel olarak grafik 3.3' e bakarsak son dört yılda

¹⁷³ Türkiye Bankalar Birliği, Yıllara Göre Şube ve Personel Sayıları Verileri, <http://www.tbb.org.tr>, (07.11.2006).

¹⁷⁴ Parasız, Para, Banka ve Finansal..., s.73.

konsolidasyonların etkisiyle banklarımızın şube sayılarında hızla azalma yaşandığı görülecektir. Finans sektörü için devrim niteliğinde olan iki büyük kriz bankalarımızın bankacılık anlayışını değiştirmiştir. 2000 yılında 7837 olan sektör toplamı, 2004 yılında 6106 şubeye gerilemiştir. 2005 ve 2006 yıllarında yeniden toparlanma sürecine giren bankalarımız artık gerçek bankacılık faaliyetleri ile büyüme çabasındadırlar.

Grafik 3.3. Şube Sayıları Yıllara Göre Dağılımı (1999 – 2006)

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliğinden alınan verilerle hazırlanmıştır.

III- TÜRKİYEDE BANKA KONSOLİDASYONLARI

Türk Mali Sistemi 1980 yılından başlayarak uygulamaya konulan liberal politikalar sonucunda önemli ölçüde yapısal değişikliğe uğramış ve dinamizm kazanmıştır. Ancak yine belirttiğimiz gibi 1980'den sonra ülkemiz ekonomik krizlerin sık yaşandığı bir yapıda gelişmiştir. Bu ekonomik krizlerde genelde finansal krizler baş rol oynamış ve bankaları oldukça etkilemiştir. Son yirmi altı yılda Türk Bankacılık Sektörü baş döndürücü bir hızla gelişmiş ve değişmiştir. Krizlerle birlikte bir çok banka kapanmış, krizlerden hemen sonra tekrar hızla bankalar açılmıştır. Genel olarak bir yorum yapılması gerekirse bankacılık sektörümüzün oldukça kırılgan bir yapıda olduğunu belirtebiliriz. Krizlerle beraber sert dalgalanmaların yaşanması bunun bir ispatı olarak gösterilebilir. Finansal sektörün sağlam bir temele oturtulması ve bu yapılırken banka

konsolidasyonlarına gidilmesi düşüncesi son dört yılda daha fazla gündeme gelmiştir. 1980’den beri gerçekleşen hemen hemen tüm banka konsolidasyonları zorunluluktan kaynaklanmıştır. Son dört yılda sağlanan ekonomik istikrara paralel bu gönüllü konsolidasyonlar görülmeye başlanmıştır.

A. Zorunlu Banka Konsolidasyonları

Bankacılık sistemimizde zorunlu konsolidasyon süreci genelde krizlerden sonra görülmüş ve devlet eliyle gerçekleşmiştir. Ancak bu durumun çok bariz yaşandığı dönem özellikle 2001 krizi ve TSMF’ nin kurulmasından sonra gerçekleşmiştir. TSMF, bu dönemde devraldığı 20 bankanın 12 tanesini birleştirmiş, 6 tanesinin faaliyet gösteren diğer bankalara satışını gerçekleştirmiş ve fon bünyesine alınmayan 1 bankayı da tasfiye etmiştir. Böylelikle, mali bünyesi bozulan ve faaliyetine devam etmesi sektörün sağlığı ve işleyişi için tehlike yaratabilecek 20 banka ile ilgili zorunlu olarak işlem yapılmıştır.

TSMF’ ye devredilen veya sistemden çıkarılan bankaların sektörün aktif toplamı içindeki payına bakıldığında; T. İmar Bankası da dahil 21 banka içinde 16’sının sektördeki payının yüzde 1’in altında olduğu görülmektedir. Bu bankaların başka bir ortak özelliği ise, 1980 sonrası dönemde sisteme lisans alarak yeni giriş yapmaları veya satın alma yoluyla sahipliklerinin değişmesidir.¹⁷⁵ Sisteme 1980 ve 1990’lı yıllarda giriş yapan veya el değiştiren 20 banka, sektörün mevcut kâr potansiyelinden yararlanmak amacıyla yüksek seviyede risk almalarına karşın bu riski karşılayabilecek yeterli sermayeyi bulundurmamış ve bu nedenle şoklara karşı hassas bir yapıda faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Temel olarak sahiplik yapısı nedeniyle riski dağıtma, güçlü bir sermaye yapısına ulaşma, eksik yönlerini tamamlayabilecek yeni bir organizasyonel yapılanmaya gitme ve böylece faaliyet ömrünü uzatma gibi amaçlara ulaşmak için birleşme, devralma ve stratejik ortaklıklar kurma yönündeki konsolidasyon yöntemlerini denemedikleri görülmüştür. Amaç zaten aşırı karlı bir piyasadan pay toplamaktır. Dolayısıyla denetim eksikliği ile

¹⁷⁵ Dinçer, a.g.e, s.103.

birleşen bu süreçte bahsi geçen bankalar sektöre istedikleri gibi girip, çıkmışlardır.

1994 yılında yaşanan ekonomik kriz nedeniyle ortaya çıkan kur riski bankacılık sektörünün büyük kayıplar yaşamasına neden olmuştur. Kriz döneminde yükümlülüklerini yerine getiremeyen ve mali bünyesi bozulan üç banka (Impexbank, TYT Bank ve Marmara Bank) tasfiye edilmiştir. Krizin diğer bir etkisi önceki bölümlerde ortaya çıkabilecek banka hücumu etkisini engellemek amacıyla bütün mevduatlara devlet garantisi verilmesidir. Mevduatlara sınırsız güvencenin kaldırılarak 50.000 YTL'ye düşürüldüğü tarih olan 2004 yılı Temmuz ayına kadarki dönemde, bankacılık sektöründe haksız rekabetin oluşması yanında ahlaki çöküntü problemi de ortaya çıkmıştır. Çünkü 2000 yılına kadar olan süreçte bankalarımız bu güvenceye dayanarak riskli krediler kullandırmışlar, sürekli olarak bünyesine tabii oldukları kuruluşları fonlamışlardır. Kanımızca yine BDDK gibi bir kurumun olmayışı, bankalarımızın sahiplerinin iktidarla yakın ilişkilerinin olması bu tip riskli işlemlerin yapılmasına göz yumulmasına olanak sağlamıştır. Zaten her krizden sonra bankalarda oluşan görev zararları halkın sırtına yüklenmiş vergi artışları ve ödenek kesintilerine bağlı olarak hizmet azalışları olarak kamuya yansımıştır.

1990'lı yıllarla birlikte yanlış yönetim ve denetimsizlik sorunların bankacılık sektöründe sorunların birikmesine yol açmıştır. Biriken sorunlara geçici müdahaleler yapılmış olsa da 2001 krizi bu durumun en yüksek seviyesine ulaşmasını sağlamıştır. Bazı gruplar krizin etkisiyle düşen banka fiyatlarını değerlendirmek ve sektörde büyümek veya grup içinde bulunan farklı bankaları tek çatı altında toplamak amacıyla birleşme ve devralma işlemlerine yönelmişlerdir. Fon bünyesinde bulunan bankaların gerek insan kaynakları gerekse teknolojik altyapı yönünden belli bir kapasitede olması, faaliyette olan bankaların fon bankalarını devralarak büyümesini sağlamıştır. Oyakbank'ın fona devredilen birçok bankanın birleştirilmesinden oluşan Sümerbank'ı, HSBC Bank PLC.'nin Demirbank'ı, Denizbank'ın Tarişbank'ı satın alması, bu gelişmeye örnek olarak gösterilebilmektedir. Ayrıca, Pamukbank'ın TMSF bünyesine

alınmasıyla Pamukbank'taki Yapı Kredi hisseleri ve Çukurova grubunun borçlarına karşılık alınan hisseler sonucunda yüzde 57,4' lük kısmı Fona geçen Yapı Kredi Bankası hisseleri de Koç Finansal Hizmetler A.Ş.'ye satılmıştır. Bu gelişmeye paralel olarak 2006 Kasım ayında Koçbank lav edilmiş ve piyasa saygınlığı daha fazla olan YapıKredi Bankası adı altında devam etme kararı alınmıştır.

Sistemden çıkarılan ve kapatılan bir banka olarak da İmar Bankası gösterilebilir. Sektörde daha önce benzerine rastlanmamış bir durum İmar Bankasında yaşanmıştır. Bankanın yıllarca karşılığı olmayan hazine bonoları ve devlet tahvillerini alıp satması ve buna müdahale edilememesi veya fark edilememesi denetimsizliğin en bariz örneği olarak karşımıza çıkmıştır. Türkiye İmar Bankası A.Ş.'nin 3 Temmuz 2003 itibarıyla bankacılık faaliyet izni kaldırılmış ve TMSF bünyesine alınmadan sistemden çıkarılmıştır. Haziran 2005 tarihinde iflasına karar verilen bankanın tasfiye işlemleri tamamlanmıştır. Aynı grubun diğer bankası olan Adabank A.Ş.'nin çoğunluk hisseleri ve böylelikle yönetimi TMSF' ye geçmiştir.

Aşağıda tablo 3.15' ten ülkemiz kurulduğundan beri konsolidasyon yöntemleriyle tasfiye edilen ve birleştirilen bankaların listesi görülebilir.

Tablo 3.15. Cumhuriyetten Günümüze Zorunlu Banka Konsolidasyonları

Hedef Banka	OluşanYeni Banka	Tarih	Şekli
Türkiye San ve Kredi Bankası	Sümerbank	1933	Devir
Üsküdar Bankası	Türk Ticaret Bankası	1933	Devir
Muha Bank ve Tümsu Bank	Türkiye Birlik Tasarruf ve Kredi Bankası	1959	Yeniden Kurma
Türkiye Turizm Bankası	T.C. Turizm Bankası	1960	Devir
Türkiye Express ve Buğday Bank	Anadolu Bankası	1962	Yeniden Kurma
Ankara,İstanbul ve İzmir Sandıkları	Halk Bankası	1963	Devir
İstanbul Bankası	T.C. Ziraat Bankası	1983	Devir
Hisarbank	T.C. Ziraat Bankası	1983	Devir
Odibank	T.C. Ziraat Bankası	1983	Devir
İstanbul Emniyet Sandığı	T.C. Ziraat Bankası	1984	Devir
Anadolu Bank ve Emlak Kredi Bankası	T. Emlak Bankası	1988	Yeniden Kurma
T.C. Turizm Bankası	Türkiye Kalkınma Bankası	1989	Devir
Türkiye Öğretmenler Bankası	Türkiye Halk Bankası	1992	Devir
Denizcilik Bankası	Türkiye Emlak Bankası	1992	Devir
T. Ticaret Bankası	Fona Devir	1997	Lisansı İptal
Bank Ekspres	Tefkenbank	1998	Satış
Interbank	Etibank	1999	Satış
Egebank	Sümerbank	1999	Birleşme
Yurtbank	Sümerbank	1999	Birleşme
Esbank	Etibank	1999	Birleşme
Yaşarbank	Sümerbank	1999	Birleşme
Sümerbank	Oyakbank	1999	Satış
Etibank	Bayındırbank	2000	Birleşme
Bank Kapital	Sümerbank	2000	Birleşme
Demirbank	HSBC	2000	Satış
Ulusal Bank	Sümerbank	2001	Birleşme
İktisat Bankası	Bayındırbank	2001	Devir
Tarişbank	Denizbank	2001	Satış
Kentbank	Bayındırbank	2001	Devir
EGSbank	Bayındırbank	2001	Devir
Sitebank	Novabank	2001	Satış
Toprakbank	Bayındırbank	2001	Devir
Pamukbank	Halkbank	2002	Birleşme

Kaynak: TBB, BDDK ve Şahözkan a.g.e., Dinçer, a.g.e. ve çeşitli kaynaklardan hazırlanmıştır.

Böylece uzun yıllar Merkez Bankası ve yatırım bankaları dahil olmak üzere 44 olarak tutulan banka sayısı 1990'lı yıllarda 70'leri aşmış, 2000'li yılların başında 80'lere ulaşmıştır. Bugün ise optimal banka sayısına doğru gidilmektedir. 2006 Kasım verilerine göre faaliyete bulunan banka sayımız 50'dir.

B. Piyasa Tarafından Gerçekleşmiş Gönüllü Banka Konsolidasyonları

Daha önce genelde krizlerden sonra ortaya çıkan banka konsolidasyonlarının büyük bir çoğunluğunun zorunluluktan kaynaklandığını ve konsolidasyon düşüncesine ülkemizde pek sıcak bakılmadığını belirtmiştik. Ancak son yıllarda Türk Bankacılık Sektörünün uluslararası alanda faaliyet göstermesi bankacılık sektöründe krizlerin dışında da konsolidasyon olabileceğini bize göstermiştir.

Türk bankalarının aktif ve pasif yapısına bakıldığında büyüklüklerinin uluslararası bankalara göre oldukça düşük olduğu hemen fark edilecektir. Aynı şekilde tablo 3.16'da AB ülkeleri ile seçilmiş finansal göstergeler bağlamında yapılan karşılaştırma ülkemizde bankacılık sektörünün daha çok gelişmesi gerektiğinin bize ispatıdır.

Tablo 3.16. Türkiye – AB15 Karşılaştırması (Seçilmiş Finansal Göstergeler)

GSMH'ye Oran (%)	AB15 (2004)	TÜRKİYE (2005)
- Toplam aktifler	276	82
- Toplam Mevduat	94	50
- Toplam Kredi	117	31
- konut -	39	3
- tüketici kredileri-	8	6

Kaynak: ECB, BDDK.

Konut ve tüketici kredilerinin GSYİH' ye oranı AB15 ülkelerinde sırasıyla yüzde 39 ve yüzde 8 iken, bu oran Türkiye'de yüzde 2 ve yüzde 6 olarak gerçekleşmiştir. Genel olarak Türkiye' de son üç yılda gerçekleşen hızlı büyümeye rağmen, bankacılık sistemi büyüklükleri AB15 ülkelerinin oldukça gerisindedir.

Teknolojiye uyum, insan gücü kalitesi, globalleşmeye uyum ve kriz yönetimi deneyimi sektörün güçlü olduğu yönleri temsil ederken, finansal sistemin sığılığı kamu bankalarının ağırlığı, gecikmiş alacaklar, operasyonel giderler ve yeni yeni oturan denetim sistemi sistemin zayıf yönlerini ifade etmektedir.

AB'ye üye olma ve dışa açılma sürecinde çok kuvvetli rakiplerle bankalarımızın rekabet edeceği ve ettiği kaçınılmaz bir gerçektir. Sektörün mevcut yapısı da bu haldeyken bankalarımızın güçlerini birleştirmeleri gerekmektedir. Ancak bu şekilde piyasa sağlıklı bir yapıya kavuşacak ve rekabet ortamında finansal yapısı sığı banka kalmayacaktır.

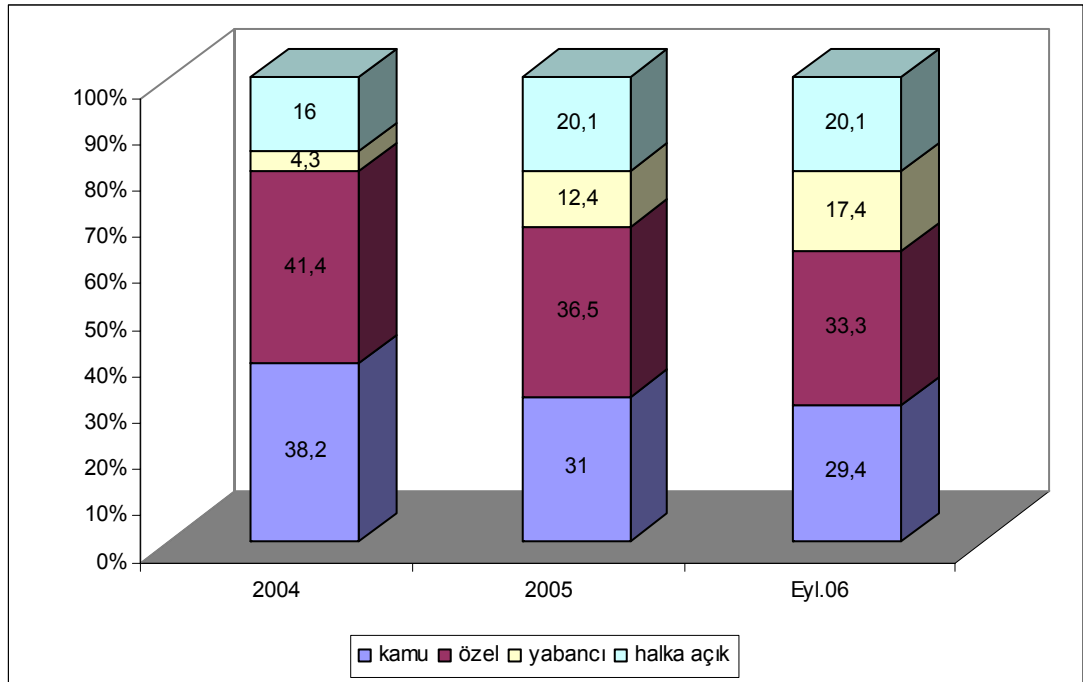
İşte bu sebeplerle bazı gruplar ve bankalarımızın bu yönde çeşitli adımlar atmışlardır. Dolayısıyla piyasada faaliyet gösteren bankaların TMSF bünyesinde bulunan bankaları satın almasına ilave olarak bir çok devir ve birleşme işlemi görülmüştür. Konsolidasyonun kamu tarafından yapılan zorunlu kısmı yanında faaliyette bulunan grup bankaları arasında da bir konsolidasyon süreci başlamıştır. Aynı grup altında bulunan Osmanlı Bankası ve Birleşik Körfez Bankası'nın tek bir banka olması ve sonraki süreçte yeni bankanın Garanti Bankası ile, Finansbank'ın grubun diğer bir bankası olan Fibabank'la, Türkiye İş Bankasının hakim ortak olduğu iki ayrı yatırım bankası olan Türkiye Sınai Kalkınma Bankasının Sınai ve Yatırım Bankası ile birleşmesi, sektördeki grup bankalarının konsolide olmasına yönelik örneklerdir.

Dikkati çeken bir diğer unsurda bankalarımızın TSMF' den kapatılan bankalara dair şubeleri satın almalarıdır. Buradaki amaç hem yetişmiş personele

sahip olmak, hem maliyetleri azaltmak hem de müşteri portföyünü genişletmektir.

Yurt içi bankaların birleşme ve devralma işlemleri yanında HSBC' nin Türkiye'ye Demirbank' ı satın alarak girmesi ve başarılı olması yabancı ilgisini ülkemize çekmiştir. Böylece sınır ötesi birleşmeler gerçekleşmeye başlamıştır. Uni Credito Group'un Koç Finansal Hizmetler A.Ş.'nin yüzde 50'sini satın almasıyla hızlanan yabancı girişleri, 2004 yılı Aralık ayında Avrupa Birliğinden 3 Ekim 2005 için müzakere tarihinin alınması ve olumlu makro ekonomik gelişmelerin etkisiyle 2005 yılında önceki dönemlere göre daha da hızlanmıştır. Grafik 3.4' tendeki takip edileceği üzere bu durum bankacılık sektörümüzün aktif yapısını etkilemiştir.

Grafik 3.4. Bankacılık Sektörü Aktif Toplamının Hisse Yapısına Göre Dağılımı

Kaynak: BDDK, TCMB.

Yabancı yatırımcıların Türk bankacılık sektörüne olan ilgisinin 2006 yılında da artarak devam etmesi sonucunda, 2006 yılı Eylül ayı bilanço

büyükliklerine göre, izin süreci Kasım ayı itibariyle tamamlanmış bankalar dikkate alındığında, yabancı hissedarların payı yüzde 17,4'e yükselmektedir (Grafik II.1.2). Yabancılara hisse satışı için anlaşma yapan veya izin için BDDK'ya başvurmuş olan, ancak yasal izin ve kesin devir süreci henüz tamamlanmamış olan bankaların (Akbank, Şekerbank, Tekfenbank, MNG ve Alternatifbank) hisseleri de eklendiğinde, söz konusu oran yüzde 20,5'e yükselmektedir. Öte yandan, 10 Kasım 2006 tarihli Merkezi Kayıt Kuruluşu verilerine göre halka açık paylar içindeki yabancı payları, sektörün aktif toplamına göre yüzde 15,7'ye ulaşmaktadır. Bu paylar da eklendiğinde bankacılık sektöründe yabancı payı yüzde 36,2 olmaktadır. Mayıs-Haziran döneminde yaşanan dalgalanmaya rağmen Türk bankacılık sektörüne yabancı yatırımcıların ilgisinin azalmayışı sektörün gelişme potansiyelinin yabancı yatırımcılar tarafından yüksek görülmesinin bir sonucudur.

Güney Kore ve Meksika gibi ülke örneklerinde olduğu gibi, Türkiye'de krizden sonraki süreçte bankacılık sektörünün yeniden yapılanmaya tabi tutulması, rekabeti bozucu engellerin azaltılması (sınırlı mevduat güvencesine geçilmesi gibi) ve uluslararası ilke ve standartların benimsenmesi, yabancı bankaların yatırımlarında temel belirleyiciler olmuştur. 2005 yılı içinde Avrupa'nın önde gelen finans gruplarından Fortis Bank'ın Dışbank'ın yüzde 89,3'ünü, BNP Paribas'ın Türkiye Ekonomi Bankası'nın (TEB) yüzde 84,25'ine sahip olan TEB Mali Yatırımlar A.Ş.'nin yüzde 50'sini, General Motor Financial Cooperation'ın Garanti Bankasının yüzde 25,5'lik hissesini ve National Bank of Greece'nin (NBG) Finansbank A.Ş.'nin yüzde 46'sını satın alması, Denizbank A.Ş. hisselerinin yüzde 74.99' u Dexia Participation Belgique S.A.'ya devredilmesi bankacılık sektöründe gönüllü yabancı konsolidasyonların hızlandığının bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁷⁶

Sektörde yaşanan konsolidasyon, banka ve şube sayısında düşüşü beraberinde getirirken şubelerin yönettiği aktif miktarını diğer bir deyişle şube verimliliğini artırmıştır. Dikkat çekici bir diğer gelişme de personel sayısındaki

¹⁷⁶ Merkez Bankası, 2006 Finansal İstikrar Raporu, s.43, <http://www.tcmb.gov.tr>, s.71, (05.01.2006).

artıştır. Ekonomideki olumlu havanın yanında, bankaların pazarlama odaklı bir yapılanmaya gitmeleri, şube de değil aktif satışta bankacıların arandığı bir dönemde olunması bu artışın temel etkileri arasında sayılabilir. Ayrıca 2002 yılından beri gerek enflasyonun gerilemesi gerekse buna bağlı olarak faizlerdeki azalış faiz marjının daralmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla artık bankaların müşterileri eskiden masraf ödemediği bir çok bankacılık işlemi için şimdi komisyon ödemek zorunda kalmaya başlamışlardır. Bu anlayış yeni dönemde daha fazla yaygınlaşacaktır.

C. 2002 – 2006 Döneminde Türk Bankacılık Sektörünün Analizi

Bankalarımızın krizler sonucunda konsolidasyonlara yönelmeleri Türkiye’de bankacılık sektörü açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Krizlerden sonra banka konsolidasyonları oldukça hızlanmış, yabancı bankaların piyasaya girişi, kamu bankalarının birleştirilmesi, özelleştirilmesi sektörün bilanço kalemlerinin toplamında önemli değişikliklere yol açmıştır.

Krizler döneminden sonra kamu bankaları için önemli planlar hazırlanmıştır. Bu bankaların konsolidasyonlarla birleştirilmesi ve küçültülmesi daha etkin sonuçlar doğuracaktır. Çünkü Türkiye’de bankacılık sektöründe rekabet koşullarını bozan bir unsur da kamu bankalarıdır. Kamu bankalarının 2000 yılı itibariyle sektör aktiflerindeki payı yüzde 37 olarak gerçekleşmiştir. Yine aynı yılda kamu bankalarının sektör kredilerindeki payı yüzde 38 iken, toplam mevduattaki payları yüzde 40 olarak gerçekleşmiştir. Ancak konsolidasyonlar ve küçültmeler nedeniyle 2000 yılından günümüze kamu bankalarının payı sektörde her alanda gerilemiştir. 2006 yılı itibariyle kamu bankalarının toplam aktifler içindeki payı yüzde 32 olarak gerçekleşirken, toplam mevduattaki payı yüzde 38’ e, toplam kredilerde ise yüzde 20’ye gerilemiştir.¹⁷⁷ Bu gelişmeler rekabet ve kamu bankalarının etkinliği açısından önemlidir. Ancak hala bu bankalarının sektör kredilerinde ve mevduatlarındaki payı yüksektir. Türkiye’de bankacılık sisteminde kamu bankalarının sektördeki payı, dahil olmak

¹⁷⁷ Türkiye Bankalar Birliği, Üç Aylık Bankacılık Sektörü Bilgileri, <http://www.tbb.org.tr/turkce/bulten/3%20aylik/bankabilgileri/200603/mart2006.pdf>, (02.01.2007).

istediğimiz Avrupa Birliği' nin (AB) yaklaşık 3 katıdır. AB ülkelerinde kamu bankaların sektördeki payı yüzde 10 dolayında bulunurken, Türkiye'de bu oran yüzde 32 seviyesinde bulunuyor. Ziraat Bankasından aldığımız verilere göre, kamunun bankacılık sektöründeki varlığı açısından 3 aşama bulunmaktadır:

Birinci aşamada, kamunun varlığının “belirgin” olduğu ülkeler, ikinci aşamada “kısıtlı” olduğu ülkeler, üçüncü aşamada ise “minimum ya da kamu varlığı olmayan ülkeler şeklindedir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye, Tayland, Polonya ve Brezilya ile birlikte birinci aşamada yer almaktadır. Bu aşamada bulunan ülkelerde birçok kamu bankası bulunmaktadır. Ayrıca bu ülkelerde kısıtlı özelleştirme yapılmış durumdadır ve bu bankalar düşük/orta operasyonel ve finansal performans göstermektedir.¹⁷⁸ Kamu bankalarının konsolidasyonlarının artması verimliliği daha fazla arttıracaktır.

2005 yıl sonu verilerine göre, Türkiye'de 47 banka faaliyet göstermektedir. Toplam şube sayısının 6.247 olduğu ülkemizde, bankacılık sektörü 132.258 kişiye istihdam sağlamaktadır. 2006 yılı Ekim ayı itibariyle, sektördeki banka sayısı Yapı Kredi Bankası ile Koçbank' ın birleşmesi sonucunda 50' ye ulaşmıştır, Eylül ayı itibariyle personel sayısı 2005 sonuna göre 15.992 kişi artarak 148.250' ye ulaşmıştır. Bu durum konsolidasyonların sektördeki yoğunluğu arttırmasına rağmen büyüme bazında olumlu etki yaptığının göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Tablo 3.17 incelendiğinde söz konusu düzenli artış takip edilebilecektir.

Banka çalışanlarının yüzde 97' si mevduat bankaları, yüzde 3' ü kalkınma ve yatırım bankaları tarafından istihdam edilmektedir. Bankacılık sektöründe personelin yüzde 28' i kamusal sermayeli mevduat bankalarında, yüzde 60' ı özel sermayeli mevduat bankalarında ve yüzde 9' u yabancı sermayeli bankalarda çalışmaktadır.

¹⁷⁸ Ziraat Bankası Verileri, <http://www.ziraat.com.tr>, (30.12.2006).

Tablo 3.17. Bankacılık Sisteminde Çalışanlar

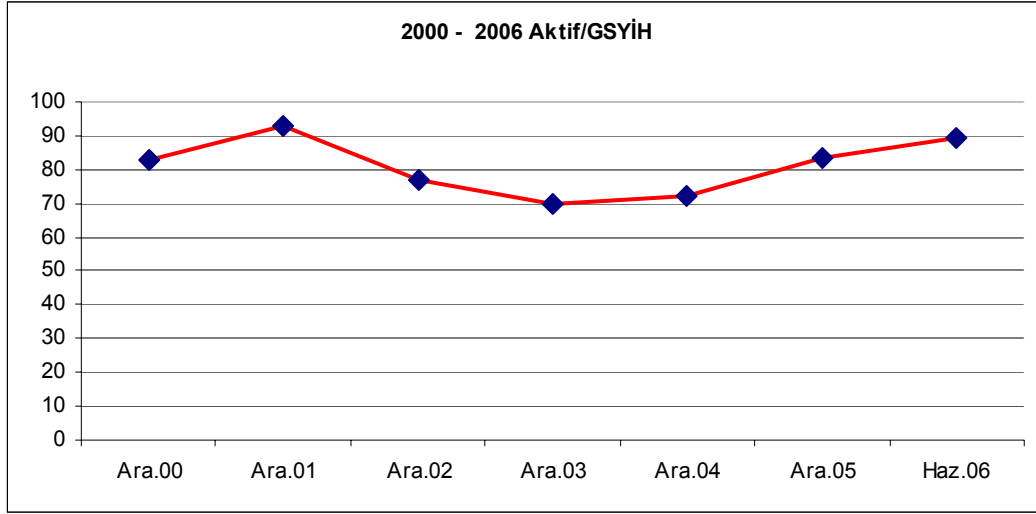
	Aralık 2004	Aralık 2005	Eylül 2006
Mevduat Bankaları	122.630	127.857	136.380
Kamu Bankaları	39.467	38.046	39.509
Özel Bankalar	76.880	78.806	88.193
Fondaki Bankalar	403	395	342
Yabancı Bankalar	5.880	16.610	16.336
Kalkınma Ve Yatırım Bankaları	4.533	4.401	4508
Toplam	127.163	132.258	148.250

Kaynak: TCMB, TBB.

Türkiye 2002 yılından itibaren ekonomik olarak belirli bir düzene kavuşmuştur. Bugünkü durumun devam etmesi halinde Türkiye’de bankacılık sektörünün daha sağlam bir yapıya ulaşacağı düşüncesini taşımaktayız. 2005 yılında Türkiye ekonomisinde kaydedilen büyüme, bankacılık sektörünü pozitif yönde etkilemeye devam etmiştir. 2004 sonu itibariyle 228,3 milyar dolar olan bankacılık sektörü toplam aktif büyüklüğü, 2005 sonu itibariyle, yüzde 29,5’ lik artışla, 295,6 milyar dolara yükselmiş bulunmaktadır. Ayrıca Türk bankacılık sektörünün bilanço büyüklüğünün GSYİH’ ye oranı, 2005 yılı sonunda yüzde 83,5 iken, 2006 yılı Haziran ayında yüzde 89,5’e yükselmiştir. Bu durum yüzdesel olarak grafik 3.5’ ten takip edilebilir.¹⁷⁹ GYİH’ de 18 çeyrektir süren kesintisiz yüksek büyümeye rağmen bankacılık sektörünün bilanço büyüklüğünün GSYİH’ ye oranının artması, sektörün daha hızlı büyüdüğünü göstermektedir. Bu büyümedeki temel etken yabancı bankaların sektördeki paylarının konsolidasyonlarla artması ve ülke ekonomisindeki olumlu gelişmelere paralel hızlı büyüme isteğidir.

¹⁷⁹ Merkez Bankası, 2006 Finansal İstikrar Raporu, <http://www.tcmb.gov.tr>, s.71, (05.01.2006).

Grafik 3.5. 2000 – Haz. 2006 Döneminde Aktif/GSYİH

Kaynak: TCMB.

Aktiflerin büyümesinin bir diğer nedeni de enflasyona paralel olarak faiz oranlarının daha da gerilemesi ve bankaların kredi portföylerinin artmasıdır. Aktifler içinde en büyük paya sahip olan kredilerin payı 2006 yılında da artış eğilimini sürdürerek, Haziran ayında yüzde 45' e, Eylül ayında ise yüzde 46' ya ulaşmıştır. Mayıs ayındaki ekonomik dalgalanmanın etkisiyle Haziran–Eylül döneminde artış hızının azalmasına karşın, kredilerin payı, menkul kıymetler ve diğer aktiflerdeki azalışın da etkisiyle yükselmiştir. Kredilerin içinde başta konut kredileri olmak üzere bireysel kredilerin ve KOBİ kredilerinin bu artışta önemli etkileri vardır. Kredilerdeki artış karlılığın artmasını sağlayacak ve buna paralel olarak Türkiye’de bankacılık sektöründe özellikle de yabancı bankalarla konsolidasyon eğilimini gönüllü olarak artıracaktır.

Aktifteki gelişmelere paralel bir şekilde konsolidasyonlarla banka yapılarımızın sağlamlaşması özkaynaklarda da önemli gelişmeler sağlamıştır. Tablo 3.18’ den de görülebileceği gibi sektörde özkaynaklar 2005’ e göre 2006 yılında yüzde 18 oranında artarak 55,7 milyar YTL’ ye (41,5 milyar dolar) ulaşmıştır. Mevduat bankaları grubuna dahil tüm banka gruplarının özkaynaklarında artış kaydedilmiştir. Özel bankalardaki artışın sınırlı kalmasının nedeni Yapı Kredi Bankası A.Ş. bilançosunda yapılan düzenleme ve Türk Dış

Ticaret Bankası A.Ş.’ nin özel bankalar grubundan yabancı bankalar grubuna geçmesi olmuştur. Yabancı bankalar grubunda görülen yüksek artışın nedeni de bu değişiklikten kaynaklanmaktadır. Kalkınma ve yatırım bankalarının özkaynakları da yüzde 21 oranında artarak 6,4 milyar YTL’ ye (4,7 milyar dolar) yükselmiştir. Özkaynakların toplam aktiflere oranı yüzde 13 düzeyinde aynı kalmıştır. Bankalarımızın özkaynaklarının daha güvenilir bir yapıda olmasının en önemli sonucu ekonomik krizlere karşı daha sağlam bir yapıya kavuşmasıdır.

Tablo 3.18. Özkaynaklar (Mart 2006)

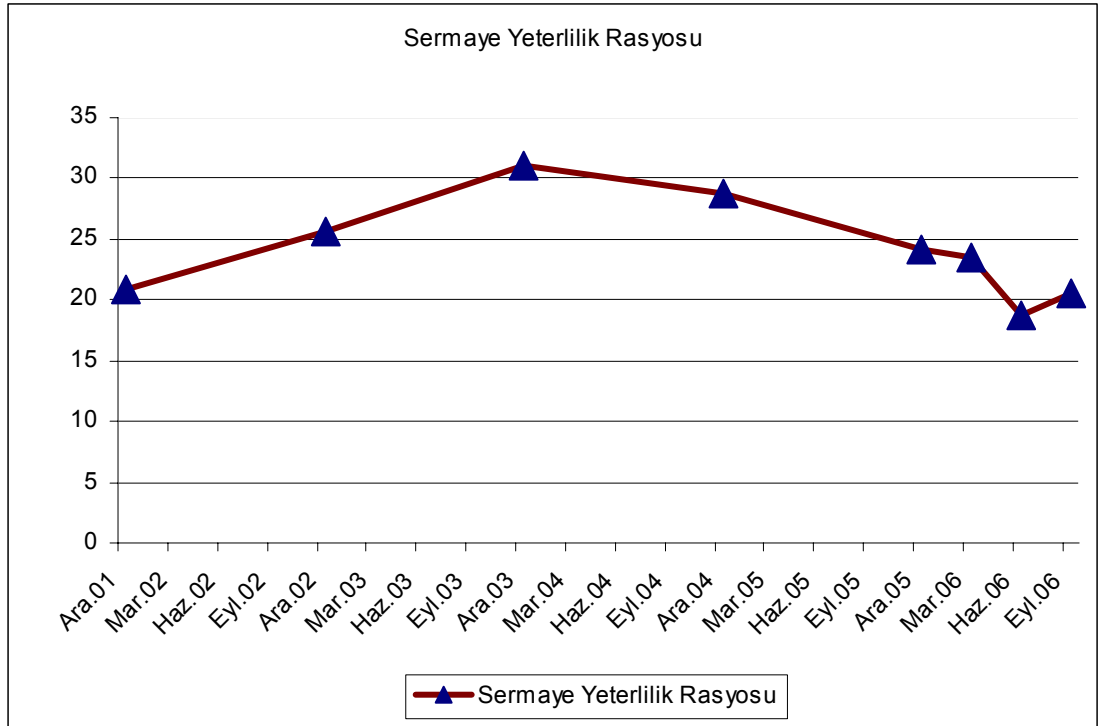
	Milyon YTL	Milyon YTL	Yıllık Değişim YTL (%)	Yıllık Değişim USD (%)
Mevduat Bankaları	49.318	36.758	17	18
Kamu Bankaları	13.548	10.097	25	25
Özel Bankalar	30.792	22.950	10	11
Fondaki Bankalar	1.561	1.163	15	16
Yabancı Bankalar	3.417	2.547	75	76
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	6.3555	4.736	21	22
Toplam	55.673	41.494	18	18

Kaynak: BDDK, TCMB.

Bankalarımızın özkaynakları artarken sermaye yeterliliği rasyosu da karşımıza önemli bir unsur olarak çıkmaktadır. Özkaynakların risk ağırlıklı aktiflere oranı olan sermaye yeterliliği rasyosunun (SYR), gelişimi incelendiğinde, azalan bir trend izlemekle birlikte, incelenen tüm dönemlerde, yasal sınır olan yüzde 8’ in ve hedef rasyo olan yüzde 12’ nin üzerinde olduğu görülmektedir. Grafik 3.6’ dan da takip edilebileceği gibi 2005 yılı sonu itibariyle yüzde 24,2 olan bankacılık sektörünün SYR’ si, 2006 yılında azalışını sürdürerek, 2006 yılı Haziran ayı itibariyle yüzde 18,7’ye kadar gerilemiş, Eylül ayında ise yükselişe geçerek, yüzde 20,5 olarak gerçekleşmiştir. 2006 yılının Mayıs ayından itibaren faiz oranlarının artmasının etkisiyle menkul değerler

değer artış fonu negatif bakiye vermiş ve buna bağlı olarak katkı sermaye, dolayısıyla özkaynaklar, 2005 yılı sonuna göre yüzde 4,7' lik azalış kaydetmiştir. Özkaynaklardaki azalışla birlikte, esas olarak kredilerdeki genişleme ve yabancı para işlemlere ilişkin kur farkları dolayısıyla risk ağırlıklı aktiflerin yüzde 23 yükselmesi sektörün SYR' sindeki düşüşte etkili olmuştur. 2006 yılı Eylül ayı itibariyle SYR' nin yükselmesinde, sektörün kârının ve menkul değerler değer artış fonunun artmasına bağlı olarak özkaynakları artması etkili olmuştur. Ayrıca, bu dönemde kredilerdeki artış hızının yavaşlaması da risk ağırlıklı aktiflerin artmasını sınırlandırmıştır.¹⁸⁰ Ancak yinede bankalarımızın hedef rasyo oranından yüksek bir ortalama çizmesi sektör açısından olumlu bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır.

Grafik 3.6. Sermaye Yeterlilik Rasyosu (2001 – Eyl. 2006)

Kaynak: TCMB.

Krizlerden sonra konsolidasyonlarla yapılarını güçlendirmeye çalışan bankalarımızda bir olumlu gelişmede likidite riski bazıda olmuştur. Önceki

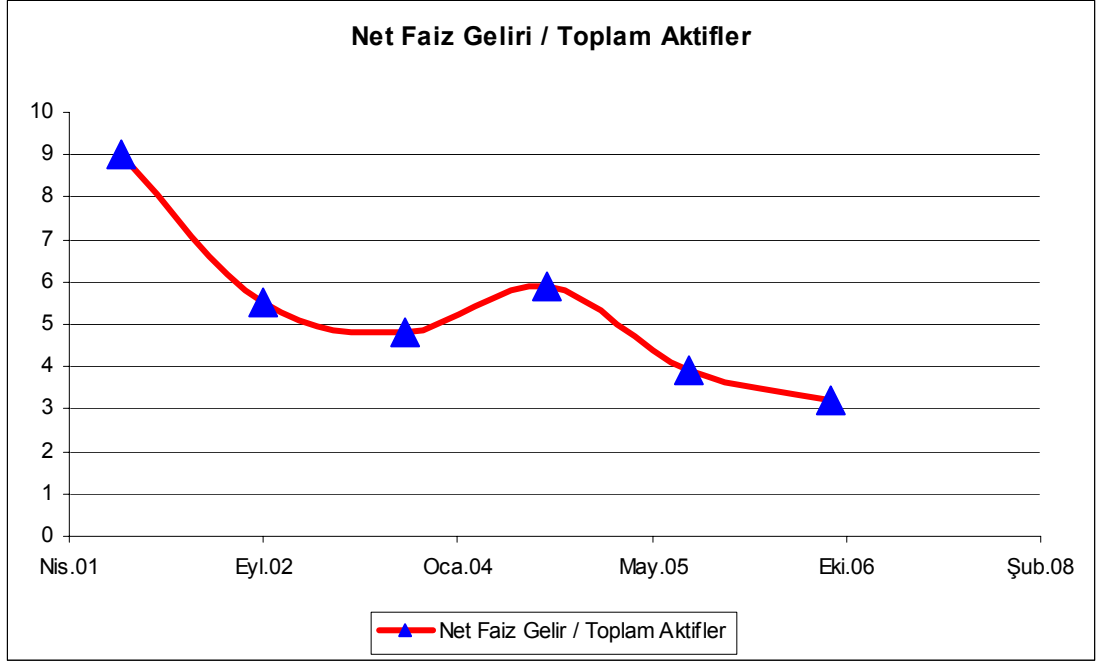
¹⁸⁰ Merkez Bankası, 2006 Finansal İstikrar Raporu, s.81.

krizler de ve özellikle Şubat 2001 krizinde olduğu gibi bankalarımızın ekonomik krizler karşısında en zayıf oldukları noktalardan biri bankaların likit durumlarıdır. Çoğu bankamız elinde tuttuğu yüksek miktarda kamu kağıdını piyasa paniği sırasında likide çeviremediği için fona devrolmuş veya iflas etmiştir. Ancak krizler sonucu konsolidasyonların artmasının da etkisiyle bankalarımız 2002-2006 arası likidite riskine karşı güçlenmişlerdir. 2001 yıl sonu nakit ve benzeri değerlerin toplam aktiflere oranı yüzde 10 dolaylarında iken, 2003 yılından sonra yüzde 13'lere kadar yükselmiştir. Bankalarımızın aktif büyüklükleri artmasına rağmen, düşen enflasyon ve devletin giderek daha az borçlanma ihtiyacı bankaların elindeki menkul değerleri azaltmasına neden olmuştur. Dolayısıyla nakit ve benzeri değerlerin toplam aktiflere oranı değer olarak artmıştır. 2002'den itibaren nakit ve benzeri değerlerin toplamındaki artış aktifteki artıştan daha fazla artmış ve bankalarımız likidite riskine karşı daha da güçlenmişlerdir.

Bankalar için en önemli göstergelerden biri olan faiz gelirleridir. Faiz gelirleri giderek azalmaktadır. Çünkü enflasyonun azalması faiz oranlarını da azaltmakta faiz marjları giderek daralmaktadır. Dolayısıyla bankalar faiz dışı gelirlerini arttırmak için çaba sarfetmektedir. Ayrıca grafik 3.7' den de izlenebileceği gibi net faiz gelirin toplam aktiflere oranındaki düşüş eğilimi devam etmektedir. Faiz giderlerindeki hızlı artışta, mevduata ve bankalara verilen faiz giderlerinden kaynaklanmak üzere bankaların fonlama maliyetlerinin artması etkili olmuştur.

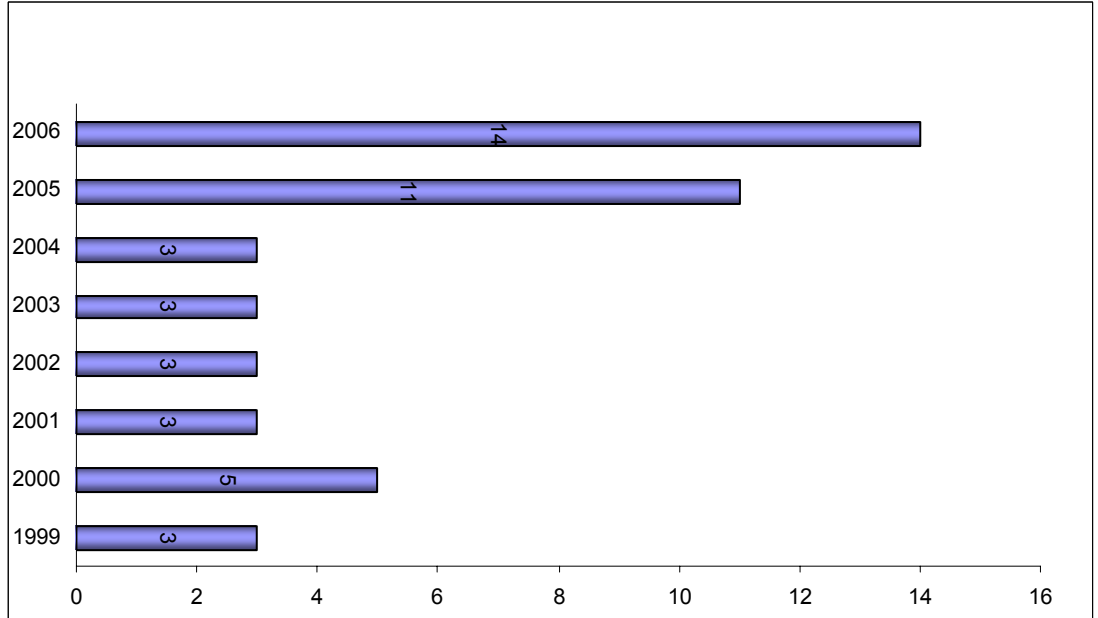
Tüm bu gelişmeler göstermektedir ki bankalarımız konsolidasyonlardan sonra daha sağlam yapılarla faaliyet göstermektedir. Bilanço kalemlerinde sağlamlaşma ve bankalarımızın karlılık yapılarının artması Türkiye'de bankacılık sektörünün geleceği için olumlu gelişmelerdir. Dolayısıyla sektöre büyük çaplı yabancı bankalar girmeye devam edecektir. Grafik 3.8'den de izlenebileceği gibi krizlerin etkilerinin daha az hissedilmeye başladığı yıllardan itibaren yabancı banka sayımız önemli ölçüde artmıştır. Bu durum hem sektörün daha sağlam yapıda faaliyet göstermesine neden olmaktadır, hem de uluslararası rekabet şansını arttırmaktadır.

Grafik 3.7. Net Faiz Geliri / Toplam Aktifler (Eylül 2001 – Eylül 2006)

Kaynak: TCMB.

Grafik 3.8. Türkiye’de Yabancı Banka Sayısının Gelişimi (1999 – 2006)

Kaynak: TBB.

Ülkemizde banka birleşme ve devralmaları banka sahipliği yapısında önemli değişikliklere yol açmıştır. Sınır ötesi birleşme ve devralmalar, iştiraklerin ve diğer Euro bölgesi ülkelerde faaliyet gösteren Avrupa bankalarının artmasına (grafik 3.7' den de görülebileceği üzere) yol açmıştır. Türkiye'deki yabancı konsolidasyonlarını daha iyi anlayabilmek için bir karşılaştırma yapmak gerekirse AB' ye üye ülkelerdeki yabancı bankaların payının ortalamasının yüzde 10 olduğunu belirtebiliriz. Ülkemizde bu rakam yüzde 25 civarına son konsolidasyonlarla ulaşmıştır. Yabancı bankaların finansal kriz dönemlerinde işlerini bırakıp gitmeleri (cut and run), ölçek avantajlarını kullanarak daha kaliteli müşterilere yönelmeleri (cherry pick), ulusal ekonominin küçük ölçekli işletmelerine kredi açmakta isteksiz davranmaları, kriz dönemlerinde kredi arzını sınırlamaları gibi dezavantajları olduğu düşünüldüğünde yüzde 25 optimal bir rakam olarak yeterli gibi görülmektedir. Ancak Türkiye'deki bankaların Avrupalı ve Amerikalı rakiplerine göre hizmet üretiminde ve kaynak kullanımında etkinlik ve verimliliğinin halen düşüktür. Türkiye'deki bankalar gelişmiş ülkelerdeki rakipleriyle karşılaştırıldığında ölçekleri görece olarak çok küçüktür ve bankalarımızın orta ve uzun vadede bu devlere tek başına karşı rekabet edebilmeleri zor gözükmemektedir. Bu nedenle ülkemizde yabancı banka konsolidasyonlarının devam edeceği beklentisi içindeyiz.

Ayrıca risk yönetimine ilişkin yapılan uluslararası düzenlemelere uyum kapsamında ülkemizde faaliyette bulunan bankalar çeşitli dönüşümler yaşamaktadır. Bu konuda yapılan son düzenleme niteliğinde olan BASEL II' ye ülkemizdeki bankaların uyum seviyesi konusunda BDDK tarafından yapılan bir araştırmaya göre: Bankaların aktif büyüklüğü açısından yüzde 50,5' ini oluşturan grup bu konuda başlangıç düzeyinde iken, yüzde 1' i hiç başlanmamış, yüzde 45,7' si orta düzeyde bulunmakta olup, geriye kalan yüzde 2,8' lik bölümü ise ileri düzeydedir. BDDK' nın bu konuda hazırlamış olduğu yol haritasına göre Ocak 2008' den itibaren standart yöntem, Ocak 2009' dan itibaren ise ileri yöntem uygulaması gündeme gelecektir. Bu noktada bankalarda sermaye açığının gündeme gelmesi söz konusu olabilecektir. Birincisi kredi riski hesaplamaya ilişkin yapı değişikliği aynı müşterinin geçmişte farklı risk grubunda iken, yeni

düzenleme çerçevesinde kredinin özellikleri çerçevesinde daha riskli grupta yer alması, dolayısıyla aynı kredi için ayrılan sermaye miktarının değişmesi gündeme gelebilecektir. Bu da kredi riskine dayalı sermaye ihtiyacını artırıcı yönde etkileyecektir. Bir diğer husus, portföyünün önemli bölümü alım satım amaçlı menkul kıymetlerden oluşan bankalarda, aynı portföy için farklı risk hesaplaması ve dolayısıyla farklı sermaye ihtiyacı doğacaktır.¹⁸¹ Halen ülkemiz bankalarının BASEL II konusunda farklı açılardan sorunları bulunmaktadır.

Belçika'nın en büyük bankalarından Fortis Bank'ın, Basel II'ye uyum sürecine 90 eleman ve 32 milyon Euro ayırdığı, dünyadaki en büyük üç bin bankanın harcamalarının yaklaşık 23 milyar euro olacağını tahmin edildiği bir ortamda, bu sürecin maliyetinin Türkiye'deki bankalara tahmin edilenden daha fazla olacağı söylenebilir. BDDK'ya göre, piyasa riski hesaplama açısından bankaların altyapılarının önemli ölçüde yetersiz olduğu belirtilmektedir. Aynı zamanda piyasa riski hesaplama açısından 2007 sonrasında halen kullanılan standart yöntem yerine içsel yöntemin zorunlu olduğu bir döneme geçileceği göz önüne alındığında, bankaların hem bilgi teknolojileri, hem de insan kaynaklarına bu alanda önemli yatırım yapması gerekliliği kendini açıkça göstermektedir. Sayılan tüm bu etkenler nedeniyle ülkemiz bankalarının yabancı bankalarla konsolidasyona devam edeceği kaçınılmaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

D. HSBC – Demirbank Konsolidasyonu

1. HSBC Bank ve Demirbank Hakkında Genel Bilgiler

a. Hsbc Bank A.Ş.

Avrupa, Asya-Pasifik bölgesi, Kuzey ve Güney Amerika, Ortadoğu ve Afrika'da faaliyet gösteren HSBC (Hongkong and Shanghai Banking Corporation) grubu, dünyanın en büyük bankacılık ve finansal hizmetler

¹⁸¹ BDDK, "Türk Bankacılık Sektörünün Piyasa Yapısının Analizi 3", s.2, <http://www.bddk.gov.tr>, (13.09.2006).

kuruluşlarından biridir. İngiltere’de kayıtlı olan bankanın merkezi Londra’dır ve 31.12.2005 itibarıyla 1,502 milyar USD aktif büyüklüğe sahiptir. Toplam 76 ülkede faaliyet gösteren banka 223.000 üzerinde çalışana sahiptir. Bütün dünyada 125 milyonu aşkın müşteriye hizmet vermektedir. Bankanın dünya organizasyonlarını genelde satın alma şeklinde gerçekleştirmektedir. Türkiye’deki faaliyeti de bu şekilde başlamıştır.¹⁸²

Bugün ülkemizde faaliyet gösteren yüzde 100 yabancı sermayeli tek İngiliz Bankası olan HSBC Bank A.Ş. 1990 yılında mekezi İstanbul’ da olmak üzere Midland Bank A.Ş. olarak kurulmuştur. 1999 yılında HSBC ismi ile faaliyetlerine devam etme kararı almıştır.

2001 yılında Demirbank A.Ş’ yi satın almasıyla ülkemizde faaliyetlerini daha da genişleten banka asıl önemli hamleyi Türkiye’nin bankacılık sektörü dışındaki en büyük kart organizasyonu olan Benkar Tüketici Finansmanı ve Kart Hizmetleri A.Ş.’yi, Advantage markası dahil satın almasıyla yapmıştır. 19 Eylül 2002’ de bu süreç tamamlanmıştır. Advantage markasının satın alınması ile 1,5 milyon müşteri portföyü kazanan banka advantage karta kredi kartı özelliği kazandırarak, kredi kartı pazarına girmiştir. Böylece bankanın Türkiye organizasyonu diğer bankacılık türlerine göre risksiz ve karlı olan bireysel bankacılıkta büyümeye başlamıştır.

2006 yılında HSBC Bank A.Ş. 2010 yılı sonuna kadar ülkemizde yapacağı yatırımlar sonucunda yüzde 100 yapısal büyüme gerçekleştirme hedefini açıklamıştır. Büyüme hedefleri arasında bu dönem içerisinde 200 yeni şube açmak ve 4000 kişiye daha istihdam sağlamak da yer almaktadır. Buna ek olarak, ilk Özel Bankacılık Şubesi, 11 Ağustos 2006 tarihinde İstanbul Akatlar Mayadrom’ da faaliyetlerine başlamıştır. Banka hızla şubeleşmeye ve sektördeki gelişmelere paralel olarak büyümeye devam etmektedir.

¹⁸² Hsbc Bank A.Ş, **2005 Faaliyet Raporu**, s.7.

b. Demirbank A.Ş.

7 Eylül 1953'te İstanbul Galata'da demir ticaretini geliştirmek için kurulan Demirbank, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin son 47 yıllık bölümünde faaliyet göstermiş, büyümüş ve aktif büyüklükte en büyük altıncı, özkaynak sıralamasında ise Türkiye'nin en büyük beşinci özel banka olmuştur. Demirbank' ta 1995 yılında büyük bir değişim projesi başlatılmıştır.

Demirbank, finans sektöründe yoğunlaşmayı seçen ve bankacılık dışında leasing, factoring, sigorta ve menkul değerler alanlarında faaliyet gösteren Cıngıllı Holding'in amiral gemisi konumuna geldi. 6 Aralık 2000' de Demirbank, BDDK tarafından el konularak TMSF' ye devredilmiştir. Demirbank, fona devrolmadan önce toplam 200 şubeye ve 2.4 katrilyon liralık mevduat hacmine sahip olan Türkiye'nin altıncı büyük özel bankasıydı.

Demirbank' a el konulma gerekçesi içi boşaltılarak TMSF' ye devredilen diğer bankalardan farklı olmuştur. Demirbank uzun süredir elinde bulundurduğu hazine bonolarının riski nedeniyle mali yapısının likiditesini kaybetmiştir. Ekim 2001'de Demirbank A.Ş., Hsbc Bank A.Ş. tarafından 354 milyon dolara satın alınmış ve iki bankanın birleşme işlemleri Aralık 2001 içinde sonuçlandırılmıştır.

2. Birleşme Nedenleri

Türkiye'nin köklü bankalarından biri olan Demirbank'a TMSF tarafından el konulması benzerlerinden farklı bir örnek olarak gösterilebilir. Aynı dönemde bir çok banka usülsüz kredi sebebiyle fona devredilirken genel bir kanı olarak Demirbank'ın batışında yanlış yönetim ve plasman stratejisinin rol aldığını söylebiliriz. Krizin de etkisiyle Demirbank'ın fona devrindeki temel sebep vade ve likidite riskinin iyi ayarlanmamasıydı. Nitekim Demirbank' a el konulma gerekçesi TMSF tarafından şöyle açıklanmıştır: "Likidite krizine düşen ve durumu süreklilik arz etmeye başlayan, faaliyetine devamının mevduat

sahiplerinin hakları ve mali sistemin güven ve istikrarı bakımından tehlike arz etmesi”¹⁸³

Demirbank bir çok banka gibi ilgili dönemde, bankacılıktan para kazanmaktansa, o dönem için ucuz denebilecek, yani faizi oldukça yüksek oranlardaki devlet tahvillerine yatırım yapmıştır. Yatırım yapılan bu devlet tahvilleri uzun vadeli bir yapıya sahiptir. Ekonomik yapının sürekli dalgalandığı bir ortamda bankaların zaten uzun dönemli kaynak bulması mümkün değildir. Siyasi gerginlikler ve kriz ortamında geçirilen bir dönemde ise Demirbank’ın mevduat yapısı zaten kısa vadeli kalmıştır. Yani Demirbank, halka ilgili dönemde 3 ay vadeli yüzde 3 faiz taahhüt ederek aldığı 10 lirayı, devlet’e yüzde 7 getiri alacağını garantiyle bir yıl vadeli olarak borç olarak vermiştir. Dahası yurtdışından ucuza kredi, sendikasyon kredisi edinip, bunların da tamamını devlet kağıtlarına bağlamıştır. Dolayısıyla ortaya çok riskli bir aktif pasif uyumsuzluğu çıkmıştır.

Demirbank fona devrolmadan önce 1.123 trilyon mevduatı, 432.5 trilyon kredisi bulunmaktaydı. 1.645.7 trilyon kadar da aktif toplamı mevcuttu.¹⁸⁴

1953’ te ağırlıklı sermayesi Cıngıllıoğlu ailesine ait olmak üzere 79 ortakla kurulan Demirbank’ ın asıl gelişimi 1994 krizinde oldu. Demirbank krizden önce TL nakitini dövize çevirerek, devalüasyondan yararlanan bankalar arasında yerini almıştı. Demirbank devalüasyon sonrasında da dövizleri satarak, devletin krizden sonraki dönemde yüksek faizli bonoları satın aldı ve dönemin en karlı banklarından biri haline geldi.

2000 yılının Kasım ayı ortasında yabancı kaynakların borsa ve bonodan çekilişi ile başlayan likidite krizi Demirbank’ ı oldukça sarsmıştır. Hükümetin başta özelleştirme olmak üzere IMF’ ye söz verdiği yapısal reformlarda yaşanan

¹⁸³ Krizlerle Batan Bankalar, <http://www.netbul.com/superstar/ozeldosyalar/ekonomi/icibosaltılanbankalar/demirbank.asp>, (26.11.2006).

¹⁸⁴ [Http://www.hsbc.com.tr](http://www.hsbc.com.tr), (11.11.2006)

gecikmeler dış kaynakların girişini de geciktirmişti. Bu durum likidite riskini daha da arttırmıştı. IMF “stand by” gereği üçüncü dilim kredi desteğini ertelerken, Dünya Bankası’ da Türkiye’ ye vermeyi öngördüğü mali uyum kredisini gündemine almayı Aralık ayına ertelemişti. Bütün bu gelişmeler üzerine, dünyada önde gelen yatırım bankaları Türkiye’deki riskin arttığını; programın yapısal bölümlerinde gecikmeler olduğunu belirtmişti. Bu gelişmeler sonucu iki hafta içinde yaklaşık 7 milyar dolar Türkiye’den kaçmıştır. Kasım ayının ilk yarısında 11.000’ lerde seyreden İMKB 100 endeksi, 20 Kasım sonrasında keskin bir düşüşe geçerek 4 Kasım’da 7.329 ile en düşük seviyelerinden birini gördü. Gecelik faizler de yüzde 30’ lardan yüzde 2000’ lere fırladı. Yatırımcılar döviz bozdurup gecelik repoya yöneldi.

11 işgünü süren çalkantı sonrasında 6 Aralık 2000’ de dönemin başbakanı Bülent Ecevit’ in, IMF’ den gelecek kaynağın 10 milyar doları açacağını müjdelemesi piyasalarda “doping” etkisi yaptı. İMKB’de işlemlerin başlamasıyla tüm hisseler tavan fiyata yükselerek işlemler kilitlendi. Türkiye geçici de olsa bu kredi dilimi ile asıl derin krizi Şubat ayına kadar ertelemişti. Ama 5 Nisan 1994 krizinde doğru strateji izleyerek karlı çıkan Demirbank, altı sene sonraki krizi aşamadı ve 6 Aralık 2000 günü TMSF’ ye devredildi.

Demirbank’ın en büyük hatası, hükümetin uyguladığı dezenflasyon programı gereği faizlerin yıl sonunda daha da düşeceği senaryosu üzerine strateji yapmasıydı. Banka yönetimi aşırı oranda yaklaşık 3.5 katrilyon tutarında yüzde 35-40 faizle hazine bonusu aldı. Halbuki bankanın mudilerden topladığı 1,123 katrilyon liraydı. Kanuni karşılık oranlarının sınırları aşılmıştı. Kriz faizleri yukarı doğru hareket ettirince bankanın tüm sermayesi iki haftada eridi. Banka elinde tuttuğu düşük faizli bonoları zararına satmak zorunda kaldı. Mali yapısı zayıfladı. Kanımızca kriz yaşanmasaydı Demirbank, Türkiye'nin en kârlı bankası olabilecekti.

Demirbank’ın elindeki hazine bonusu ve devlet tahvillerini zararına satması piyasada bir paniği de beraberinde getirmiştir. Bankaların panik halinde

kağıtları elden çıkarması sonucu ortalama faiz değeri yüzde 95' lere ulaşmıştır. Demirbank likidite ihtiyacını karşılamak için önce bankalararası piyasaya başvurmuştur. Ancak hiç bir banka Demirbank'ın elindeki devlet kağıtlarını garanti olarak kabul etmemiştir. Borç veren son mercii olan TCMB' ye de başvuran Demirbank, IMF politikaları gereği buradan da olumsuz yanıt almıştır. Borçlarını ödeyebilmek için mevduat faizlerini yükseltmeye başlayan bankanın bilançosu daha da bozulunca TMSF' ye devrolmuştur.

Kanımızca Demirbank 2000 yılında uygulanan programa fazlaca güvenip, asıl faaliyetlerinden uzaklaştığı için krizin de etkisiyle fona devrolmuştur. Bankanın fona devrolmasındaki tartışmalar hala sürmektedir. Ancak Demirbank olayı Türk Bankacılık Sistemini bize özetlemektedir. Bankalarımız finansal açıdan kırılgandır. Sermaye yeterlilik rasyoları düşüktür. Banka sahipleri bankalarını kolay yoldan büyütmek için yönetmişler asıl faaliyet alanı olan fon alıp fon satmak işi yerine devleti bol miktarda fonlayarak karlı olmaya çalışmışlardır. Denetimsizliğin ve tedbirsizliğin bankalarımızın bu durumlara gelmesindeki en büyük etki olduğunu belirtmekte fayda vardır.

3. Hsbc Demirbank Konsolidasyonun Yöntemi

Demirbank fona devrolduktan sonra büyümek için Türkiye' yi önemli bir fırsat olarak gören HSBC gurubu tarafından 354 milyon dolara satın alınmıştır. Demirbank' ın krizden önceki değeri 1,5-2 milyar dolar dolayındadır.¹⁸⁵ 354 milyon dolara satılması krizin bankalarımızın değerlerini ne kadar azalttığını gösteren önemli bir ispattır.

HSBC Demirbank birleşmesinden sonra Demirbank'ın tüzel kişiliği ortadan kalkmıştır. Daha önceki bölümlerde bahsedildiği gibi başlangıçtaki tüzel kişilerden en az birinin tüzel kişiliği ortadan kalkıyorsa ve iki işletmenin tam olarak bütünleşmesi gerçekleşiyorsa konsolidasyon türü olarak birleşmeden söz edilebilir. Birleşmenin alt yöntemi olarak bu örnekte yatay birleşme durumu söz

¹⁸⁵ Ekrem Keskin , “2000 Yılında Türkiye Ekonomisi ve Türk Bankacılık Sistemi”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı:37, 2001, s.42.

konusudur. HSBC' nin satın almadan sonra bir çok şubeyi kapatması bu savımızı destekler niteliktedir. Ayrıca konsolidasyon satın alma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Demirbank'ın yaşanan kriz sonucu fona devrolması ve ondan sonra HSBC' ye satılması örneğimizi zorunlu banka konsolidasyonları sınıfına sokmaktadır. Zaten daha önce de vurgulandığı gibi ülkemizde gönüllü konsolidasyon örnekleri çok azdır. Genelde krizler sonucu banka konsolidasyonları zorunlu olarak yaşanmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

18 yüzyılın sonlarında ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkileyen sanayi devrimi ekonomik ilişkilerin yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Bu devrimden sonra ortaya çıkan seri üretim düşüncesi ekonomik canlılığı arttırmış, fazla malı başka ülkelere satma ihtiyacı uluslararası ekonomiyi geliştirmiştir. Bu gelişmeye paralel olarak finansal piyasalar ve bankacılık sektörü de büyümeye başlamıştır.

Bu süreç yaşanırken, ekonomik ve siyasi bunalımlar dönem dönem karşımıza çıkmıştır. On dokuzuncu ve yirminci yüzyıl, ekonomik krizlerin daha önce hiç olmadığı kadar gündemde olduğu bir dönem olarak günümüze kadar gelmiştir. Bir süreçte ani dönüşüm ve kırılma olarak ifade edilebilecek kriz kavramı belirsizlik dönemini kapsamaktadır. Dünyada politik ve ekonomik gelişmeler yaşandıkça kriz kavramı da daha fazla gündeme gelmiştir ve gelmektedir.

Kriz kavramının açıklanması konusunda literatürde tam olarak bir tanım üzerinde anlaşılammış olmakla beraber, bir çok teorisyenin bu konuda tanım yapma ve açıklama çabası olduğu görülmüştür. Temelde kriz kavramı ekonomik ve siyasi olmak üzere iki türe ayrılıp incelenmiştir. Siyasi krizler politik alanda ortaya çıkan belirsizliklerdir. Ekonomik krizlerde ise bir çok alt piyasadaki krizlerden ayrı ayrı bahsedilebilir. Yirminci yüzyılla birlikte etkisi şiddetlenen küreselleşme ile bu kriz türlerini birbirinden ayırmak zor hale gelmiştir. Yani ekonomik ilişkiler girift hale geldikçe mali alanda oluşan bir kriz sadece mali piyasalarda kalmamakta, finansal piyasalara, reel piyasalara ve hatta siyasi alana bile yansiyabilmektedir. Bir piyasada oluşan kriz, suya atılan taşın yarattığı dalgalar gibi tüm ilişkili birimleri de etkilemektedir.

Ekonomik kriz temelde piyasalarda oluşan belirsizlikleri ifade etmektedir. Ekonomik olayları açıklamaya çalışan iktisat bilimi ortaya çıkan bu belirsizlik durumunu inceleme ihtiyacı duymuş, yaşanan krizlerin nedenleri ve sonuçları üzerinde çeşitli görüşleri gündeme getirmiş ve savunmuştur.

İlk ciddi iktisadi düşünce akımı olarak nitelendirebileceğimiz klasik iktisat, düşünce sistemi nedeniyle ekonomik krizin olamayacağını, zaten ekonominin her ne koşul altında olursa olsun tekrar dengesini bulacağını varsaymıştır. Marksist düşünce ise ekonomik krizin nedenini sanayi devrimi ile yaygınlaşan ve gelişen kapitalist sistemde oluşan aşırı üretim olarak görmüş ve çözüm önerileri getirmiştir. 1929 Dünya Ekonomik Krizinin patlak vermesiyle birlikte klasiklerin denge teorisinin tersine dengesizlik teorisi gündeme gelmiştir. Ekonominin talep yanına vurgu yapan Keynesyen düşünce ekonomik kriz kavramını açıklamakta yetersiz kalan klasik iktisadın varsayımlarına karşı çıkmıştır. Böylece günümüze kadar bir çok iktisat akımı birbirlerine karşı tezlerle ortaya çıkmış, ekonomik krizi açıklamaya çalışmış ve nedenleri üzerinde tartışmıştır.

Ekonomik krizlerin oluşmasında bir çok faktör etkili olmaktadır. Bir ülkenin iç ve dış dinamiklerinde gerçekleşecek değişimler mevcut ekonomik durumu da etkilemektedir. Enflasyon, yüksek iç ve dış borç yükü, düzensiz büyüme hızları gibi etkenler ekonomik krize ortam hazırlayan ve ülkenin kendi ekonomik dinamiklerinden kaynaklanan içsel değişimlerdir. Dünyada ekonomik krizlere karşı bu zayıf faktörleri bünyesinde bulunduran ülke tiplerini genelde az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler oluşturmaktadır. Bu tip ülkelerde sıklıkla ekonomik krizler görülmektedir. Ekonomik zayıflıkların yanı sıra politik ve sosyal dengesizlik ortamı ekonomik krizlere karşı kırılganlıkları daha da arttırmaktadır. Ayrıca dünyada gelişen ve büyüyen dış ticaret hacmi dünyayı büyük bir pazar haline getirmiştir. Dolayısıyla ekonomik krizler sadece içsel dinamiklerden değil, dünya ekonomisinde olan değişikliklerden de kaynaklanabilmektedir. Bir başka boyutta ise şu belirtilebilir. Ekonomik kriz o sadece ülkenin kendi içsel değişkenlerinden dolayı meydana gelse de, diğer ekonomileri de etkileyecektir. Dolayısıyla günümüzde artık iki yönlü ilişkiler gündemdedir. Dış dünyada oluşan bir kriz, ekonomik kırılganlığı fazla olan bir ekonomiyi de krize sürükleyebilirken, kriz potansiyeli olan bir ülkede başlayan kriz bütün dünya ekonomisini de etkileyebilmektedir. Bu girift ilişkinin temel

nedeni, küreselleşme olgusu ve bunun bir sonucu olarak ortaya çıkan sermayenin rahat bir şekilde hareket edebilmesidir.

Ülkelerin ekonomik etkinliği ve uzmanlaşmayı sağlamak amacıyla mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı üzerindeki engelleri kaldırması, dünya çapında üretim ve pazar hacminin artmasını sağlamıştır. Özellikle teknoloji kullanımının etkisiyle hızlı bir şekilde artan üretim ve gelir, tasarrufların da artmasını sağlamıştır. Sermaye hareketlerinde serbestleşme ve tasarruflarda gerçekleşen artış sonucu finansal piyasalar bir kat daha fazla önem kazanmıştır. Gittikçe büyüyen finansal piyasaların içinde bulunan en önemli araçlar da bankalardır.

Bankaların temel ekonomik işlevleri finansal aracılıktır. Bankacılık sektörünün mali işlevleri sonucu ekonomide ödünç verilebilir fon arzı ve fon talebi artar, bunun sonucunda mali piyasanın hacmi genişler, milli gelir ve istihdam artar. Bankaların makroekonomik açıdan bir diğer önemli işlevi de, fon fazlası olanları, fon ihtiyacı olan katma değeri yüksek, ekonominin kalkınmasında başrol oynayacak girişimcilere yönlendirmesidir. Ayrıca ekonomide etkili bir para politikasının uygulanması, ülkenin dış ekonomik ilişkilerinin gelişmesi ve dünya ile bütünleşmesi de, ancak gelişmiş bir bankacılık sektörü ile mümkündür.

1980’li yıllarda bankacılık sektörü bazı yapısal değişikliklere sahne olmuştur. Avrupa Birliği ülkelerinin tek pazar oluşturma çabaları ve buna bağlı olarak bankacılığın daha yoğun bir rekabetle karşı karşıya kalması, bankaların karlılığını düşürücü bir etken olarak karşımıza çıkmıştır. Ayrıca 1980 sonrasında sıklaşan finansal krizler bankaların ölçek ekonomisi ile çalışmadığını ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla konsolidasyon fikri 1980 sonrasında özellikle Avrupa ve Amerika’da yavaş yavaş gündeme gelmeye başlamıştır.

Konsolidasyon düşüncesinin gündeme gelmeye başlaması ile kavram üzerindeki tartışmalar da yoğunlaşmıştır. Ancak konsolidasyon kavramı ile ilgili ortak bir tanım yapılamamıştır. Konsolidasyon kavramı oldukça geniş bir anlam

taşımasına rağmen literatürde çoğu zaman birleşme kavramı ile beraber kullanılmaktadır. Ancak birleşme kavramı konsolidasyonun bir türüdür ve konsolidasyona göre daha sınırlı bir tanımı ifade etmektedir. Konsolidasyon türleri olarak birleşme, devralma, ortak ve stratejik ittifaklar kurma karşımıza çıkmaktadır. Birleşme kavramı altında ise yatay, dikey topluluk ve sınır ötesi birleşmeler, birleşme türleri olarak sayılabilir.

Bankalar bir çok nedenle konsolidasyona gitmektedirler. Ancak olarak ölçek ekonomileri sonucu yaratılacak sinerjiden yararlanma istekleri ve kazanacakları yönetsel avantajlar ilk neden olarak ifade edilebilir. Ekonomik krizler ve ekonomik ortamda gerçekleşen yoğun değişimler sonucu karları düşen bankalar, ölçek ekonomilerden yararlanmak için konsolidasyona gitmektedir.

Ekonomik krizler bankaları çeşitli risklerle karşı karşıya bırakmaktadır. Ekonomik ortamdaki bunalım sonucu banka paniği (veya banka hücumu) olarak nitelendirilen durum başlayabilir. Mevduat sahipleri panik halinde mevduatlarını geri çekmek için bankalara başvurması durumunu anlatan banka paniği sonucunda bankalar zor duruma düşer ve iflasa kadar sürüklenir. Çünkü bankalar mudilerinden topladıkları mevduatın bir kısmını kredi olarak dağıtmışlardır. Kredilerin vadesini beklemek zorunda olan bankalar, mudilerine olan bu borçlarını ödeyebilmek için özkaynaklarını kullanırlar. Nakit olarak ödenmiş özsermaye eridiğinde varlıkların satışı gündeme gelecektir. Ancak varlıkları bir an önce elden çıkarma ihtiyacı duyan bankalar zararına satışlar yapmak zorunda kalacaklardır. Bankaların giderek aktif-pasif yapısı bozulacaktır. Böylece ekonomik kriz nedeniyle başlayan banka paniği bankaları ya iflasa götürecektir yada zor duruma düşen bankalar durumunu koruyabilmek için bir başka banka ile konsolidasyona yönelecektir.

Ekonominin reel kesiminde başlayan bir kriz de bankaları zor duruma düşürebilmektedir. Mal-hizmet ve işgücü piyasalarında başlayan bir bunalım bankaları yakından etkilemektedir. Bankalar fon toplayıp, reel kesime kredi olarak dağıtmaktadır. Banka faaliyetlerinin asıl kar kalemlerini krediler

oluşturmaktadır. Reel kesimdeki kriz bankaların alacaklarını zor duruma düşürecektir. Reel ekonomideki kriz sonucu geri ödenmeyen alacaklar artacak, bankaların karları düşecektir. Kriz durumunun uzun sürmesi sonucu bankaların özkaynakları erimeye başlayacak ve konsolidasyon ihtiyacı yeniden gündeme gelecektir. Bu durum faiz oranlarını da tetikleyecek yükselen faiz oranları ekonomideki kredi hacmini daraltacaktır.

Ekonomik krizlerin banka konsolidasyonlarına yol açtığı sonucunun dünyadaki en bariz örneği 1998 yılında Güneydoğu Asya ekonomik krizinde gündeme gelmiştir. Güneydoğu Asya'da başlayan ekonomik kriz kısa zamanda bir çok bölgeye yayılmış ve bankaların krizden kaçınmak için yoğun olarak konsolidasyonlara gittiği gözlenmiştir. Türkiye' de de bu durum dolaylı olarak kendini göstermiştir.

Kısaca makro ekonomik krizler dolaylı, bankacılık krizleri ise doğrudan etki yaparak banka konsolidasyonları sonucunu doğurmaktadır. Bankacılık sektörü tüm ekonomi ile ilişkili olduğu ve işleyişi itibariyle kırılgan bir yapıda faaliyette bulunduğu için ekonomik krizlerden doğrudan etkilenmektedirler. Sermaye yapısının gücüne göre ilgili bankanın kriz karşısındaki durumu değişmektedir. Küçük ve zayıf bankalar kriz durumunda derinden etkilenir. Kamunun müdahalesi ile yada kendi istekleri ile konsolidasyona gitmek zorunda kalırlar. Eğer kriz derinleşir ise ortaya bankacılık sistemine duyulan güven eksikliği çıkar. Böyle bir durumda yine sermayesi zayıf olan bankalardan fon çıkışı olacaktır. Fon bulmakta zorlanan bankalar kaybettikleri kredibiliteleri kazanmak için sermaye yapısı daha sağlam bankalarla konsolidasyonlara gitmek zoruna kalacaklardır.

1980' li ve 1990' lı yıllar çoğu ülkede yoğun olarak finansal krizlerin yaşandığı yıllar olmuştur. Bu krizlerin çoğunda, bankaların önemli bir oranı faaliyetlerini sürdüremeyecek duruma gelmiş veya tasfiye edilmiştir. Bazı ülkelerde sorunlu hale gelen bankalar diğer kurumlarla birleştirilmiş veya hükümet yardımıyla yeniden sermayelendirilmiş veya devletleştirilmiştir.

Yapılan işlemler, banka sayısında azalmalara neden olurken, finansal sistemin etkinleşmesine katkı sağlamıştır. Türkiye’de bu örneklerin yoğun olarak karşımıza çıktığı ülkeler arasındadır.

Ülkemiz 24 Ocak 1980 kararları ile ekonomisinde yoğun şekilde liberalizasyona gitmiştir. Ekonomide yaşanan deregülasyon etkisi ile serbest piyasa ekonomisi kuralları işlemeye başlamıştır. Ancak liberalizasyona geçiş oldukça sancılı olmuş ve ülkemiz yaşanan küçük çaplı krizler hariç dört adet derin ekonomik kriz geçirmiştir. Yaşanan her kriz sonucu finansal kırılganlıklarımız artmış ve bankalarımızın çoğu iflas etmiştir. Ekonomik krizler sonucunda bir kısım bankamıza da devlete eliyle müdahale edilmiş ve bu bankalarımız birleşme, satın alma ve stratejik ittifaklar kurma gibi konsolidasyon yöntemleri ile bir araya getirilmişlerdir. Ancak konsolidasyon yöntemi olarak ülkemizde en çok satın alma ve birleşme yöntemlerinin kullanıldığını söyleyebiliriz.

Türkiye ekonomisi son otuz yıldır istikrarsızlık, kriz, büyüme, enflasyon sarmalı içinde bir kısır döngüde gitmiştir. Genelde bu problemlerin temeli yapısaldir. Yüksek kamu kesimi borçlanma gereksinimleri ekonomiyi hassas hale getirmiş, siyasi çalkantılar ve kötü yönetim krizlerin etkilerini derinleştirmiştir. Ekonomimizde gerçekleşen bu dengesiz gelişmeler hemen hemen her sektörü etkisi altına almış ve sarsmıştır.

Ülkemizde banka dışı mali araçlar gelişmemiştir. Dolayısıyla bankalar, mali sistemimizin temelini oluşturmaktadır. Ayrıca çalışmamızda da vurguladığımız gibi bankacılık sektörü dışsallık yaratan bir sektördür. Ekonominin işleyişi, halkın tasarruflarının toplanması ve kullanım alanlarına dağıtılması açısından önemli bir yere sahiptirler. Dolayısıyla sektörde olacak bir kriz ekonominin tüm taraflarını etkilemektedir. Mali sistem içerisinde bu kadar önemli bir yeri olan bankacılık sektörünün sorunsuz bir şekilde işlemesi, güçlü bir ekonomik yapının en önemli unsurlarından biridir. Türk bankacılık sektörünün genel özelliklerine bakıldığında ilk dikkati çeken özelliği, sektörün

eksik rekabet piyasalarından oligopol yapısına uygun bir görünüm arz etmesidir. Türk bankacılık sektöründe kamu, özel ve yabancı sermayeli bankalar birlikte faaliyet göstermektedirler. Sektördeki kamusal sermayeli bankaların ağırlığı, giderek düşmektedir. Özel sermayeli ticari bankalar ise sistemdeki ağırlıklarını giderek arttırmaktadır.

Bozuk ekonomik yapının bankalarımız üzerine ilk etkisi bankacılık faaliyetleri dışında kısa yoldan kar elde etmeyi hedeflemiş bir bankacılık sektörü ortaya çıkarmasıdır. 1980-2000' li yıllar boyunca mevduat hacmimiz yüksek faiz oranlarına bağlı olarak devamlı büyümüştür. Faiz oranlarındaki hızlı yükselişin nedeni kamu kesiminin aşırı oranda artan borç gereksinimidir ve bu dönemde kamuyu fonlama görevi bankalarımıza düşmüştür. Bankalarımız topladıkları fonları reel kesime yönlendirmek yerine risksiz, karlı kamu fonlarına yönlendirmişlerdir. Dolayısıyla ülkemizde 2002 yılına kadar yüksek kamu borçları nedeniyle devleti fonlayan ve her krizde derinden sarsılan bir bankacılık yapısı karşımıza çıkmıştır. Aşırı miktarlardaki kamu kağıdı alımı likidite krizini doğurmuş ve faiz oranlarındaki artış bankaların ellerindeki menkul kıymetlerin değer kaybetmesine neden olmuştur. Bankaların pasif yapılarının dengesiz gelişimi krizler sonucunda konsolidasyon ihtiyacını doğurmuştur.

Ekonomik krizlerin bankaların bilançolarının aktif taraflarına da önemli etkileri vardır. Her ekonomik krizden sonra bankalarımızın geri ödenmeyen kredi hacimleri artmış ve bankalarımızın karları gerilemiştir. Zayıf ekonomik yapıımız nedeniyle reel sektörümüz krizlerden sonra bankalarımıza borçlarını ödeyemez hale gelmiş, bankalarımız geri ödenmeyen krediler nedeniyle sürekli zarar yazmışlardır.

Türk Bankacılık Sektörünün bir başka önemli sorunu da bankalarımızın sürekli açık pozisyon ile faaliyetlerine devam etmesidir. Dövizle borçlanıp ulusal para ile kredi kullandıran bankalarımız sürekli olarak kur riskleri ile karşı karşıyadır. Açık pozisyonla birlikte faiz ve likidite risklerinin de artmış olmasından kaynaklanan kayıplar, bankaların özsermayelerini eritmiştir. Bu

durum özellikle devalüasyonla sonuçlanan ekonomik krizlerin sonucunda daha da fazla hissedilmiştir. Dolayısıyla kamu müdahalesi ile fona alınan bankalarımızın özsermayelerini güçlendirmek amacıyla konsolidasyon yöntemlerine gidilmiştir.

Konsolidasyon düşüncesinin ülkemize yerleşmesi 2002 yılından sonra olmuştur. Bankaların yaşanan krizlere rağmen çok karlı olması, holding bankacılığının yaygın olması, denetimsel eksiklik ve yasal boşluklar nedeniyle grup şirketlerine kullandırılan usulsüz kredilerdeki yoğunluk sebepleriyle Türk Bankacılık Sektöründe konsolidasyon düşüncesi zorunluluk dışında gündeme gelmemiştir. 1980'den beri gerçekleşen hemen hemen tüm banka konsolidasyonlarının zorunluluktan kaynaklandığını rahatlıkla belirtebiliriz. Son dört yılda sağlanan ekonomik istikrara paralel bu gönüllü konsolidasyonlar görülmeye başlandığı ve bankacılık sektörümüzün giderek daha sağlam bir yapıya oturduğu da varılan sonuçlar arasındadır.

Türkiye, 2000 yılına gelinceye kadar parçalı bir bankacılık yapısına sahipken, yaşanan krizler sonrası başlayan yeniden yapılandırma sürecinin bir yansıması olarak banka sayısında önemli bir azalma olmuştur. Nitekim, 1999 yılında 81 olan banka sayısı 2006 yılı itibarıyla 50 ye gerilediği gözükmektedir. Yeniden yapılandırma süreci, sadece banka sayısını azaltmakla kalmamış, kamu bankalarının yeniden yapılandırılmasını, özel sektör bankalarının sermaye yapılarının güçlendirilmesini, TMSF bünyesine alınan veya sistemden çıkarılan 21 bankanın tasfiye, satış, devir yoluyla çözüme kavuşturulmasını ve denetim ve gözetim altyapısının güçlendirilmesini de sağlamıştır. Bu süreç sonrası, kamu otoritesi eliyle bankacılık sektörü optimal bir yapıda çalışmaya yönelmektedir. Özel bankalar da birleşme ve devralma gibi konsolidasyon türlerine başvurarak bir araya gelmeye devam etmektedirler. Böylece sektörün yoğunlaşma düzeyi de banka sayısındaki azalmaya bağlı olarak artmaktadır. Ancak banka sayısının azalması, sektörün rekabet düzeyini olumsuz etkilememektedir. Sağlam mali bünyeye sahip olan rekabetçi bankaların piyasada var olması, hem rakip bankalar hem de mali sistem açısından olumlu sonuçlar doğurmaktadır.

Türkiye Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizden sonra hem siyasi hem de ekonomik olarak istikrara kavuşmuştur. Özellikle kriz sonrası süreçte uygulanan sıkı para ve maliye politikası kamu borçlarının önemli oranda azalmasına sebep olmuştur. Bunun doğal bir sonucu olarak faiz oranlarında düşüş yaşanmıştır. Dolayısıyla 2002 yılından itibaren kredi hacmindeki artış yeniden hızlanmıştır. Kamunun dışlama etkisinin azalması ve faiz oranlarının düşmesi bankalarımızın kendi işlevlerine yeniden dönmeye sebep olmaktadır. Bankalarımız ülkemizin risk priminin de düşmesi ile daha düşük faizli ve uzun vadeli fonlar bulabilmektedir. Dolayısıyla ülke kalkınmasına reel sektöre daha ucuz fonlar bularak katkıda bulunmaktadırlar. 2007-2009 yıllarında kamu borçlanma gereğinin bugünkü gibi azalması devam ederse kredi hacmindeki artışlarında devam edeceği düşünülmektedir.

Türk bankalarının Avrupalı ve Amerikalı rakiplerine göre hizmet üretiminde ve kaynak kullanımında etkinlik ve verimliliğinin daha düşük olduğu rahatlıkla söylenebiliriz. Bunun yanısıra Türk bankaları gelişmiş ülkelerdeki rakipleriyle karşılaştırıldığında ölçekleri göreceli olarak çok küçük kalmaktadır ve bankalarımızın orta ve uzun vadede bu büyük bankalara karşı rekabet edebilmeleri çok daha zor olacaktır. Türkiye'nin doymamış bir pazara sahip olması, kâr marjlarının düşmeye başlamasına rağmen diğer ülkelere göre hala yüksek olması gibi nedenlerde yabancı bankaların Türkiye'ye yatırım yapma isteğini görmekteyiz. Aktif büyüklüğü Türk bankacılık sektörünün aktif büyüklüğünden fazla olan ve birçok alanda uzmanlaşmış bir kurumsal yapıya sahip bulunan yabancı bankalarla yerli bankalarımız, özellikle de küçük ölçekli bankalarımız, rekabet etmekte zorlanabilmektedir. Bu tür rekabet baskısını hafifletmek veya üstesinden gelebilmek için yerli bankaların birleşme, devralma ve stratejik ortaklık seçenekleri gibi konsolidasyon yöntemlerini değerlendirdikleri sonuca rahatlıkla varabiliriz.

Son yıllarda yaşanan düşük enflasyon oranları ve borç vadelerinin uzaması ekonomimizi rahatlatacak bir diğer önemli unsurdur. Büyük ve kurumsal şirketlerin sermaye piyasalarının gelişmesiyle buradan borçlanmayı tercih

etmeleri, bankaları daha küçük ölçeğe sahip reel sektör firmalarıyla kredi ilişkisine girmeye yönlendirecektir. Bu şirketlerin kredilendirilmesi, hacmin küçüklüğü nedeniyle büyük firmalara göre daha yüksek maliyetler içerebilecektir. Çünkü bu tip firmaların kredi geri dönmesindeki riskler kurumsal bir yapıya göre daha fazladır. Bu yüzden bankalarımızın aktiflerini daha da büyütmesi uzun vadede beklenen bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla birleşme, devralma ve stratejik ortaklık kurmak öne çıkan gelişmeler olacaktır.

Özetlersek, 1980 sonrasında ülkemizde irili ufaklı bir çok ekonomik kriz yaşanmıştır. Ülke ekonomisi derin ekonomik krizler ve enflasyon olgularıyla karşı karşıya kalmıştır. Uzun süre yüksek kamu borçları nedeniyle yüksek faiz oranları ile faaliyet gösteren bankacılık sektörümüzde Şubat 2001 sonrasına kadar ciddi anlamda konsolidasyon fikrine gidilmemiştir. 1980 sonrasında yaşanan ekonomik krizler ve bu krizlerin getirdiği bir sonuç olarak banka konsolidasyonları zorunlu olarak yaşanmıştır. Ancak enflasyon ve faiz oranlarının düşmesi ve büyük ölçekli bankaların 2002' den itibaren ülkemizdeki faaliyetlerini arttırması sonucu gönüllü konsolidasyon ihtiyaçları da ortaya çıkmıştır. Daha fazla yoğunlaşmış bir bankacılık sektörü ile karşı karşıya olmamızın yanı sıra, rekabet anlamında da olumlu gelişmeler söz konusudur ve uzun vadede konsolidasyon sayısında artış olacağı beklenmektedir.

Konsolidasyon konusunda düzenleyici otoritelere ve bankalara önemli görevler düşmektedir. Buna göre çalışmamızdan çıkardığımız sonuçlara ek olarak bazı önerilerin de dikkate alınmasında fayda olacaktır:

- Ekonomik krizlerden daha az etkilenilmesi için bankaların aktif pasif dengelerine dikkat edilmeli, özsermaye ve rasyolar sürekli denetim altında tutulmalı, bankalar zor duruma düşmeden önce müdahale edilmeli ve ekonomik yapısı daha güçlü bankalarla konsolidasyonlara gidilmelidir. Kısaca yaşanabilecek ekonomik krizlere karşı bankacılık sektörü hazır tutulmalıdır.

- Bankalar konsolidasyonlara gitmeden önce neye ihtiyaçları olduğunu iyi belirlemeli, konsolidasyon türlerinden hangi yöntemi kullanacağını iyi seçmelidir. Örneğin bazı alanlarda satın alma yöntemi yerine stratejik ittifak kurma yöntemi daha karlı olabilecektir. Aksi takdirde tercih edilen yöntem rasyonel bir tercih olmayabileceği gibi, karlı bir sonuç vermeyebilecektir.
- Konsolidasyonun yaşanmasıyla birlikte sektörde yoğunlaşma düzeyinin artması, gözetim ve denetim otoritesinin sorumluluğunu bir kat daha artırmaktadır. Dolayısıyla rekabetin korunması adına düzenleyici otorite bankalarla sürekli temas halinde olmalı, gerekli yerlerde müdahalelerde bulunmalıdır.
- Birleşme ve devralma gibi konsolidasyon türlerine gidilirken; amaç, vizyon, kapsam, sahiplik yapısı, yaratacağı sinerji, etkinlik ve rekabet açısından dikkatli bir şekilde incelenmelidir. Değerlendirmeler, sadece kârlılık ve ölçek büyümesi açısından yapılmamalıdır. Birleşen ve devralınan bankanın kurumsal kültürü, tamamlayıcılığı, yaratacağı sinerjinin tam olarak ölçülememesi veya yanlış ölçülmesi gibi nedenlerden dolayı konsolide olan yeni kurum başarısız olabilecektir.
- Bankalar konsolidasyona gitmeden önce birbirlerinin ürün ve hizmetlerini iyi tanımalı, hitap ettiği müşteri kitlesini iyi bilmelidir. Konsolidasyondan sonra müşterilerin alıştığı ürünlerde değişikliğe gidilecek ise bu durum müşterilere birleşmeden önce anlatılmalıdır.
- Birleşme yöntemini tercih eden bankalar sistem entegrasyonuna giderken dikkatli davranmalı, daha güncel olan teknolojik sistemi tercih etmelidir. Ayrıca sistemsal olarak güncellemeye ve yenilemeye açık altyapılar oluşturulmalıdır. Böylece müşteriler mağdur olmayacak, banka ise müşteri memnuniyetini sağlamış olacaktır.

- Ülkemizde yabancı banka girişine yönelik herhangi bir kısıtlama bulunmamakta olup bu konuda temel kararı veren otorite ise BDDK' dır. Yabancı bankaların sektördeki payının artmasıyla birlikte mali sistemin dışarıya entegre olma düzeyi yükselmektedir. Yabancı bankanın merkezinin olduğu veya faaliyet gösterdiği diğer ülkelerde yaşanan olumsuz gelişmelerin, yurt içinde yatırımı bulunan bankayı da etkileyebileceği göz önüne alındığında; ortaya çıkabilecek risklerin önceden tespit edilmesi ve buna yönelik gerekli önlemlerin alınması bakımından ilgili yurtdışı denetim otoriteleriyle yakın işbirliği anlaşmaları yapılmalı veya var olan anlaşmaların içeriği geliştirilmelidir.
- Birleşen veya devralan bankalar, organizasyonel uyumsuzluğu ve kilit personelin başka kurumlara geçmesini engellemek amacıyla yeni organizasyon yapısında yer alacak kadro ve görev tanımını ayrıntılı bir şekilde yapmalı, orta ve alt yönetim kadrosunda yaşanabilecek anlaşmazlıklara izin vermemelidir. Aksi halde bankanın kendi organizasyonel yapısı içinde karışıklıklar çıkacak, çalışanlar arasında "siz" ve "biz" ayrımı olabilecektir. Bu durum banka şubeleri bazında müşteriye yansıtacak, birleşmeden önce iki farklı bankanın şubesinin müşterisine hizmet verilmeyebilecektir.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR

AFŞAR Muharrem, Finansal Küreselleşme ve Türk Bankacılık Krizleri Üzerine Etkisi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 1558, Eskişehir, 2004.

AKDIŞ Muhammet, Global Finansal Sistem Finansal Krizler ve Türkiye, Beta Yayınları, İstanbul.

AKGÜÇ Öztin, Bankalararası Birleşmeler ve Satın Almalar, T.B.B. Yayınları, İstanbul, Nisan 2001.

AKPINAR Haldun, Daha Hızlı, Daha Güçlü, Daha Yüksek, T.B.B. Yayınları, Yayın no : 172.

AKTAN Çoşkun Can, Global Ekonomik Krizler Sorunu, Zaman Kitap, İstanbul, 2004, <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/global-sorunlar/global-kriz.htm>.

BAŞOL Koray, Türkiye Ekonomisi, Anadolu Matbaası, 7.baskı, İzmir, 2001.

BİLDİRİCİ Melike ve PARASIZ İlker, Finanssal Makro Ekonomi, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2003.

BORATAV Korkurt, Türkiye İktisat Tarihi, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1990.

BOZKURT Veysel, Enformasyon Toplumu ve Türkiye, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2000.

COLINS William and Sons, Colins English Dictionary, Colins Co. Ltd., London, 1986.

ÇOLAK Ömer Faruk, Finansal Piyasalar ve Para Politikası, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001.

DAVIES Howard, Challenges in the Changing Financial Markets, Offset Press, Tokyo, 2000.

DİNLER Zeynel, İktisada Giriş, Bursa:Ekin Kitapevi, 2001.

DYMSKİ Gary. A., The Bank Merger Wave The Economic Causes and Social Consequence of Financial Consolidation, M.E. Sharpe, Inc., 80 Business Park Drive, Armonk, New-York, 2003.

EĞİLMEZ Mahfi, KUMCU Erdal, Krizlerden Nasıl Çıkardık?, Creative Yayıncılık, İstanbul, 2000.

EREN Kasım, Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Bankacılık, Beta Basım Yayın Dağıtım, Yayın No: 637, İşletme – Ekonomi Dizisi:256, İstanbul, Şubat 1996.

ERKAN Hüsni, Bilgi Uygarlığı İçin Yeniden Yapılanma, İmge Kitabevi, Ankara, 2000.

ESEN Oğuz, Bankacılık Krizleri, Yeniden Yapılandırma Programları ve Türk Bankacılık Sektörü, Esiad Yayınları, Sayı: 1 , İzmir, 2005.

EMSEN Sabri, Ekonomik Krizler ve Türkiye Deneyimi, Beta Yayınları, İstanbul, 2003.

ERDOĞAN Nuri, Dünya’da ve Türkiye’de Finansal Krizler (Türk bankacılık Sektöründe yeniden Yapılandırma ve Uygulamaları – Kamu Bankaları Deneyimi), Yaklaşım Yayınları, İstanbul, Haziran 2002.

FERGUSON R.W., Study of Financial Sector Consolidation At the Task Force on Sector Consolidation, Press Briefing, Londra, Ocak 2001.

HAN Ergül, İktisada Giriş, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 1992.

HAWAWİNİ A.Gabriel, Mergers and Acquisitons In The U.S. Banking Industry: Evidence from The Capital Markets, Science Publisherr, New York, 1999.

HATIPOĞLU Zeyyat, Aysan Mustafa, Türkiye Ekonomisinde 1994 Bunalımı, İmge Kitabevi, Ankara, 1996.

HUBBARD R.G., Financial Markets and Financial Crisis, The University of Chicago Press, Chicago, 1996.

JACOUES Gouverneur, Kapitalist Ekonominin Temelleri, Çev: F. Başkaya, İmge Kitapevi, Ankara, 1997.

JORDİ Canal, Competitive Strategies in European Banking, Oxford University Press, New York, 1994.

KAZGAN Gülten, Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye’nin Yeri, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul, 1985.

KAZGAN Gülten, Tazminattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, Altın Kitaplar, İstanbul, 1999.

KEPENEK Yakup, Cumhuriyet Dönemi Ekonomi Politikaları, Ulusal Sorunlar ve Demokratik Çözüm Yolları, Ekin Kitabevi, İstanbul, 2001.

KINDLEBERGER C. P., The Financial Crises of the 1930s an 1980 Similarities and Differences, Kyklos Press, New York, 1988.

MİSHKİN F.S., Bank Consolidation: A Central Banker's Perspective, 1996.

ÖZCAN Enver, Ekonomik Bunalımlar, SBF Yayınları, Ankara, 1981.

PARASIZ İlker, 1923 Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998.

PARASIZ İlker, Enflasyon Kriz ve Ayarlamalar, Ezgi Kitabevi, Bursa, Ağustos 2002.

PARASIZ İlker, İkinci Kuşak kalkınma Politikaları ve Reformlar, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2003.

PARASIZ İlker, İktisada Giriş, 6. Basım, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998

PARASIZ İlker, Makro Ekonomi Teori ve Politika, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998.

PARASIZ İlker, Modern Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1999.

PARASIZ İlker, Para, Banka ve Finansal Piyasalar, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2000.

REED S., Edward W., K. Edward Gill, Commercial Banking, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, Fifth Edition, 1993.

ROSE Peter S., Bank Mergers and Acquisitions: Managing the Acquisitions Process, ABE Books, 2005.

SMITH W. Walter, Global Banking, Oxford University Press, New York, 1997.

ŞAHİN Hüseyin, Türkiye Ekonomisi, 6.Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2000.

ŞAHÖZKAN Burak Cem, Banka Birleşmeleri, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, İstanbul, Temmuz 2003.

TAKAN Mehmet, Bankacılık Teori Uygulama ve Yönetim, Nobel Yayınları, 3.Basım, Ankara, 2004.

TUNAY K.Batu, Finans Sektöründe Yeni Yönetimler, Türk Finans Piyasalarının Bugünü ve Geleceği, Beta Yayınları, İstanbul, 2001.

YELDAN Erinç, Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisinde Üretim, Birikim ve Bölüşüm İlişkilerine Toplu Bir Bakış, 1997-1999 Petrol-İş Yıllığı, Ankara, 2000.

YILDIRIM Kemal ve KARAMAN Doğan, Makro Ekonomi, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı, Yayın No: 145, Eskişehir, 1999.

MAKALELER

ALP Ali, “Bankacılık Krizleri ve Krize Karşı Politika Önerileri”, **Banka Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Yıl:38, Sayı:6, Arayış Basın ve Yayıncılık, Haziran 2001.

ALPER Emre, ÖNİŞ Ziya, “Finansal Küreselleşme, Demokrasi Açığı ve Yükselen Piyasalarda Sürekli Krizler”, **Doğu-Batı Dergisi**, 4/7, Ankara, 2001-2002.

ASLAN Askeri, ŞEKER Ahmet, YAŞAR Erdal, ÖZAYDIN Nizamettin, ÖZTÜRK İhsan, “**Kriz ve Sosyal Refah**”, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/askeriaslan.htm>.

AKTAN Çoşkun Can, “**Arz İktisadı**”, <http://www.canaktan.org/ekonomi/iktisat-okullari/okullar/arz-iktisat.htm>.

AKGÜÇ Öztin, “Bankacılık Kesimi Krizi Neden Mi?”, **İktisat Dergisi**, Sayı 410-411, İstanbul, Mart 2001.

AŞIK G.A., “Banka Birleşmelerinde 1999 Bolluğu”, **Uzman Gözüyle Bankacılık**, Yıl:7, Sayı 28-29, Eylül – Aralık 1999.

AYSU Gökçe, “**Türkiye’de Bankacılık Krizi**”, <http://www.buik.net/subcommittee/ekonomik/showarticle.asp?Aid=192>.

BANK FOR INTERNATIONAL SETTLEMENTS, **Bank Restruction in Practise, BIS Policy Papers**, No:6 1999.

BDDK, “**Türk Bankacılık Sektörünün Piyasa Yapısının Analizi 3**”, s.2, <http://www.bddk.gov.tr>.

DELİCE Güven, “Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 20, Ocak-Haziran 2003.

Dünya Gazetesi, “Kriz ve Bankalar”.

EĞİLMEZ Mahfi, **Global Kriz ve Türkiye’ye Etkileri**, http://www.mahfiegilmez.nom.tr/kose_2.htm.

EKONOMİK YORUM, “**Gün Gün 21 Şubat Krizi**”, <http://www.belgenet.com/eko/21subat01.html>.

ERCAN Uygur, “**2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri; Değerlendirmeler ve Öneriler**”, euugur@dialup.ankara.edu.tr.

ERDİNÇ Zeynep, “Küreselleşmenin İstihdama Etkisi”, **Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, Kütahya, 1991, sayı:3.

ERTUNA Özer, “Türkiye’de Ekonomik Krizler, Nedenleri ve Çıkış Yolları”, **Yeni Türkiye**, Yıl:7, Sayı:41, Ankara, 2001.

EUROPEAN CENTRAL BANK (ECB), “**Mergers and Acquisitions Involving the EU Banking Industry / Facts and Implications**”, December, 2000, p34-35, <http://www.ecb.gov.eu>.

FİSUNOĞLU Mahir, “**İkinci Krizin Anatomisi**”, <http://idari.cu.edu.tr/mahir/subat2001.htm>.

GÜVEL Enver Alper, “**Türkiye Ekonomisinin Kısa Dönem Analizi (1987-1997): Makro Politikalar ve Ekonomik Dalgalanmalar Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme**”, <http://www.econturk.org/enver.pdf>.

İNAN Alpan, “Finansal Krizler Serbest Kur ve Ekonomik Büyüme”,
Türkiye Bankalar Birliği Yayınları,
<http://www.tbb.org.tr/turkce/dergi/dergi41/kur-buyume.doc>.

KAMİNSKY Graciela L. and Reinhart Carmen M., “Asya ve Latin
Amerika’da Yaşanan Finansal Krizler: Geçmiş ve Bugünü”,
<http://www.cü.edu.tr/iibf/~ekonomikyorum/aydoğan.pdf>.

KARAKAŞ Eser, “Derviş Yasaları ve Piyasa Ekonomisi”,
http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=334&id=20.

KEYDER Nur, Türkiye’de 2000 ve 2001 krizleri ve İstikrar Programları,
“İktisat, İşletme ve Finans Dergisi”, Sayı:283, Haziran, 2001.

KESKİN Ekrem, “2000 Yılında Türkiye Ekonomisi ve Türk Bankacılık
Sistemi”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı:37, 2001.

KIRLIOĞLU Hilmi, “Banka Birleşmelerinin Yapısal Yönü ve
Birleşmeleri Motive Eden Etmenlerin Değerlendirilmesi”,
<http://www.ekonomikyorum.org.tr>.

KİBRİTÇİOĞLU Aykut, “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler,
1969-2001”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Cilt 1, Yıl 7,
Sayı 41, Eylül-Ekim, 174-182, <http://www.yeniturkiye.com/display.asp?c=0441>.

KÖSE Salih, “24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının
Karşılaştırılması”, <http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/koses.pdf>.

Krizlerle Batan Bankalar,
<http://www.netbul.com/superstar/ozeldosyalar/ekonomi/icibosaltilanbankalar/de-mirbank.asp>.

MARKUS C., “Issues for Consideration in Mergers and Takeovers from a Regulatory Perspective”, **Press Presentations**, 2000, Johannesburg, 9. Uluslararası Araştırma Enstitüsü Konferansı.

MASARU Yoshitamo and SHİRAİ Sayuri, “Policy Recommendations for Preventing Another Capital Crisis”, **Technical Background Paper**, Asian Development Bank Institute, 7 July 2000.

PALOMBO Lüziyet, “Banka Birleşmeleri ve Satın Almaları”, Türkiye **Bankalar Birliği Bankacılar Dergisi**, Sayı 20, Mart 1997.

PINAR Abuzer, “Bankacılık Faaliyetlerinde Vergi ve Benzeri Yüklerin Ekonomik Etkileri: Türkiye İçin Nicel Bir Analiz”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı 45, İstanbul, 2003.

SADIKLAR Tayyar, “Türkiye’deki Son 20 yılın Ekonomik Krizleri Konusunda Bir Değerlendirme”, **Yeni Türkiye**, Ankara, Sayı:41, 2001.

SAĞLAM Dündar, “Meksika, Asya ve Rusya Ekonomik Krizlerinin Mukayeseli Bir Analizi”, **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı:152, Kasım 1998.

SAYLAN Gencay, “**Krizin Nedenleri**”, <http://www.ceterisparibus.net/turkiye/kriz.htm>.

SELEN Ufuk, “Finansal Serbestleştirme ve Kamu Açıklarının Enflasyonist Etkisi”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Nisan 1997.

SEYFİ Hayran, “Bankacılıkta Reform ve Yapılması Gerekenler”, **Ortadoğu Gazetesi**, 4 Nisan 2002, <http://www.ortadogu.com/~yazar/shayarn>.

SEYFİOĞLU Dursun, “**Ekonomik Kriz**”,
http://www.odevsitesi.com/default.asp?islem=dok_indir&odevno=82620.

STİGLİZ J., “**The Role of State in Financial Markets, Proceedings of The World Bank Annual Conference on Development Economics**” ,1993,
<http://www.akdeniz.edu.tr/iibf/yeni/genel/dergi/Sayi04/10Duman.pdf>.

SÜMER Serdar, “Banka Birleşmeleri” , **Aktiv Bankacılık ve Finans Dergisi**, Şubat – Mart 1999.

ŞUBAT KRİZİNİN BİLANÇOSU,
http://home.arcor.de/sinansahin/dede_docs/Yabancı%20sermayenin%20soygunu.htm.

YAY G. Gülsün, “1990’lı Yıllarda Finanssal Krizler ve Türkiye Krizi”,
Yeni Türkiye, Yıl:7, Sayı:4, 2001.

YELDAN Erinç, “Türkiye Ekonomisinde 2000-2001 Krizinin Yapısal Kaynakları Üzerine”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Ankara, Sayı:42, 2001.

YILDIRIM Oğuz, “**Türk Bankacılık Sektöründe Yaşanan Finansal Krizler (1980-2002) (Nedenleri, Sonuçları ve Ekonomik Etkileri)**”, Anadolu Üniversitesi, 2002, <http://www.ceterisparibus.com>.

YILMAZ Ömer, Kızıltan Alaattin, Kaya Vedat, “İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme Ve Para Krizleri”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 24, Ocak - Haziran 2005.

TOPRAK Metin, “Türkiye’nin Ekonomi Politikası ve Mali Krizler”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl:7, Sayı:42, Ankara, 2001.

TEZLER

AKŞEHİRLİOĞLU Osman, “Bankalarda Yeniden Yapılanma ve Banka Birleşmeleri”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul, 1996.

ASLAN Ümmühan, “Banka Birleşmeleri, Birleşme İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi ve Bir Uygulama”, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2003.

AYDIN Süleyman, “1980 Sonrası Küresel Ekonomik Krizler ve Türkiye Ekonomisine Etkileri”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 2002.

AYDIN Üzeyir, “Türkiye’de 1980 Sonrasında Yaşanan Ekonomik Krizlerin Analizi”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel İktisat Bölümü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2003.

BOZDEMİR Timur, “Banka Birleşmelerinin Mali Hukuk Açısından Değerlendirilmesi”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Mali Hukuk Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2001.

DİNÇER Ahmet, “Bankacılık Sektöründe Konsolidasyon, Ülke Deneyimleri ve Türkiye İçin Öneriler”, Devlet planlama Teşkilatı Uzmanlık Tezi Yayın No: 2697, Ankara, Ekim 2006.

KARIŞ Çiğdem, “Devlet, Etkinlik ve Kalkınma”, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2004.

ŞAHÖZKAN Burak Cem, Banka Birleşmeleri: “Osmanlı Bankası ve Garanti Bankası Birleşmesi Üzerine Uygulama”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, 2002.

URAL Mert, “Liberalizasyon Döneminde Mali Piyasalarda Kırılganlığın Oluşturduğu Krizler”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2003.

ÜNLÜ Özen Özden, “Avrupa Birliğinde Finansal Konsolidasyon ve Türk Bankacılık Sektörü”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonomi Anabilim Dalı, Ankara, 2002.

YILLIKLAR, RAPORLAR, VERİLER

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, **Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı**, 15 Mayıs 2001, <http://www.bddk.gov.tr>.

Devlet İstatistik Enstitüsü, **İşsizlik Tabloları**, <http://www.die.gov.tr/istTablolar.htm#isg>.

Devlet İstatistik Enstitüsü, <http://www.die.gov.tr/ihracatverileri.html>.

Dış Ticaret Verileri, Hazine Müsteşarlığı, <http://www.hazine.gov.tr>.

Ekonomi Sözlüğü, <http://www.ekonomist.com.tr/apps/dictionary.app/dictionary.php?searchstring=Y&dict=es.dict>.

Hsbc Bank A.Ş, **2005 Faaliyet Raporu**.

http://www.businessstomorrow.net/m&a_tr_turler.htm, **Şirket Birleşme ve Satınalma Türleri**.

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, **Özelleştirme Verileri**, <http://www.oib.gov.tr>

Maliye Bakanlığı Bütçe Verileri, <http://www.mb.gov.tr>.

Merkez Bankası, **2006 Finansal İstikrar Raporu**,
<http://www.tcmb.gov.tr>.

Merkez Bankası, **2005 Finansal İstikrar Raporu**,
<http://www.tcmb.gov.tr>.

Türkiye Bankalar Birliği, **Üç Aylık Bankacılık Sektörü Bilgileri**,
<http://www.tbb.org.tr/turkce/bulten/3%20aylik/bankabilgileri/200603/mart2006.pdf>.

Türkiye Bankalar Birliği, **Yıllara Göre Şube ve Personel Sayıları Verileri**, <http://www.tbb.org.tr>.

TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu Verileri, <http://www.tbbm.gov.tr>.

TCMB, **Ekonomik Veri Dağıtım Sistemi**,
<http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html>.

TCMB, **Para Politikası Raporu**, Kasım 2001, <http://www.tcmb.gov.tr>.

Ziraat Bankası Verileri, <http://www.ziraat.com.tr>.